

Axel de Backer

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
Opleiding Geschiedenis
Vakgroep Nieuwste Tijden

Academiejaar 2004-2005

DE ROL VAN PREMIER ACHIEL VAN ACKER IN DE KONINGSKWESTIE (1944-1946)

Promotor:
Prof. dr. Gita Deneckere

Commissarissen:
Dr. Wouter Steenhaut
Dr. Jan Dumolyn

*Scriptie voorgelegd door Axel de Backer
tot het behalen van de graad van
Licentiaat in de Geschiedenis.*

“Ik ben niet mededeelzaam. Alles in een paar woorden, waarin ik een en ander of de ene het een en de andere 't ander zeg.

Met geen kan ik thans spreken. Liegen wil ik niet. Ik zie me gedwongen, als zekere zaken besproken worden, algemeenheden te vertellen. Hieruit komt de behoefte een en ander aan het papier toe te vertrouwen.”

Achiel van Acker
Dagboekantekening op 15 juni 1944

DANKWOORD

Bij deze zou ik mijn promotor Prof. dr. Gita Deneckere willen bedanken voor de vrijheid die ze mij gaf in mijn onderzoek en het vertrouwen dat ik daaruit putte.

Vervolgens zou ik mijn ouders willen bedanken voor het vele nalezen en corrigeren, maar mijn meeste dank gaat uit naar mijn grootvader, Hans Van Acker, voor het ter beschikking stellen van de documenten van zijn vader en het vertrouwen dat hij in mij stelde bij het uitvoeren van dit onderzoek.

PROBLEEMSTELLING

Verantwoording en motivatie

Het onderwerp van deze scriptie vraagt enige duiding. Alvorens we uitleggen wat het exacte doel is van ons onderzoek, zijn er andere vragen die beantwoord moeten worden. De belangrijkste is zonder twijfel *Waarom dit onderwerp?*

Het is niet onlogisch dat men zich de vraag stelt waarom er een zoveelste studie over deze periode van onze vaderlandse geschiedenis moet gebeuren. Dat is een terechte vraag, de koningskwestie is inderdaad een van de meest beschreven vraagstukken uit de Belgische geschiedenis. Maar kwantiteit betekent helaas niet altijd kwaliteit.

Door haar zeer specifieke aard heeft de koningskwestie immers een speciale plaats verdiend in onze historiografie. Nooit was de toekomst van België zo onzeker, nooit waren de sociale en communautaire verschillen zo geprononceerd en nog nooit was de angst voor een burgeroorlog zo reëel. De historische context, het einde van een jarenlange en wrede bezetting, zorgde enkel voor een grotere kristallisatie. De periode net na de Tweede Wereldoorlog is dan ook nog steeds een zeer emotioneel onderwerp, waardoor pogingen tot een waarheidsgetrouwe geschiedschrijving vaak doorkruist werden – en worden – met persoonlijke gevoelens en politieke overtuigingen. De koningskwestie is hierin geen uitzondering. Het is erg jammer dat het grote aantal publicaties over de koningskwestie grotendeels gevuld wordt met werken die nooit de bedoeling hadden om op een wetenschappelijk verantwoorde manier met geschiedschrijving om te gaan. Echte wetenschappelijke werken die een genuanceerd en goed geargumenteed antwoord trachten te zoeken op de vragen die dit vraagstuk heeft nagelaten, zijn sterk in de minderheid. Met als gevolg dat in vele kringen nog steeds volkomen foute ideeën over de kwestie als waar worden beschouwd.

Zo schrijft de Vlaamse kwaliteitskrant *De Standaard* in 2005 (!) in een reeks over de bevrijding van België het volgende over de koningskwestie: *‘Twee blokken probeerden via een zoektocht naar een absolute meerderheid hun wil - de katholieken wilden „hun koning” terug, het links-liberale blok verkoos een republiek - door te drukken’*¹. Zelfs als men in acht neemt dat een krant schrijft voor een breder publiek en geen wetenschappelijke publicatie is, is het frappant hoe de waarheid hier zo’n geweld wordt aangedaan. Men kan zich al vragen stellen bij de term ‘het links-liberale blok’, maar de bewering dat de socialisten en liberalen een republiek wilden, is volkomen fout. Hoewel er natuurlijk republikeinse elementen waren, heeft elk van deze partijen – zelfs de communisten – meermaals en expliciet duidelijk gemaakt dat de monarchie *in se* niet in vraag werd gesteld. Sterker nog, het behoud van de monarchie en de dynastie was één van de grootste bekommernissen van de socialisten en liberalen. Het feit dat een kwaliteitskrant meer dan vijftig

¹ *De Standaard*, 02.05.2005

jaar na de feiten nog steeds zulke platitudes hanteert, is tekenend voor de manier waarop de koningskwestie in het collectieve geheugen is gegrift. De sterk gekleurde werken, die zelfs de meest rudimentaire historisch-kritische toets niet zouden doorstaan, hebben hun werk blijkbaar goed gedaan. De erudiete historische werken die niet wensten mee te doen met dit spelletje van opbieden en beschuldigen, waarin elke wetenschappelijke methode overboord wordt gegoooid, zijn in het vergeethoekje geduwd. De koningskwestie wordt nog steeds het meest besproken in termen van hele en halve waarheden.

Een gevolg van deze mentaliteit is dat er ondanks het grote aantal publicaties voor de historicus nog erg veel mogelijkheden open blijven om bepaalde aspecten van de koningskwestie te onderzoeken. Eén ervan is ons onderzoek naar de precieze rol die Achiel Van Acker heeft gespeeld.

Hoewel de koningskwestie dus al voor talloze publicaties heeft gezorgd, is er over de rol van socialistische politicus Van Acker nog maar erg weinig geschreven. Het gros bestaat uit zogenaamde hagiografische publicaties, aangevuld met een aantal licenciaatsverhandelingen, een echt biografisch onderzoek is nog nooit uitgevoerd. Ook hier heeft de populaire literatuur een grote invloed gehad op het echte wetenschappelijk onderzoek. De Bruggeling staat nog altijd vooral bekend als 'Asiel Sarbon', de man die na de tweede wereldoorlog erin slaagde de kolenproductie terug op peil te brengen in zijn bekende 'kolenslag', of als 'de vader van de sociale zekerheid', gezien hij als Minister van Sociale Voorzorg in het eerste naoorlogse kabinet van premier Pierlot een sterke hand had in de besluitwet van 28 december 1944, die de Belgen voor het eerst in hun geschiedenis verzekerde van een verplicht systeem van maatschappelijke zekerheid. Publicaties over Van Acker hebben zich dan ook vooral toegespitst op deze vraagstukken, aangevuld met onderzoek naar de paarse regering Van Acker-Liebaert (1954-1958) die bekend staat omwille van de opnieuw losgebarsten schoolstrijd. Over de rol van Van Acker tijdens de koningskwestie is echter nog nooit specifiek onderzoek verricht. Van Acker wordt in overzichtswerken dan ook enkel behandeld als één van de vele actoren in het hele drama. Gezien hij als regeringsleider meer contacten had met de koning dan wie ook in het politieke veld, is het echter volkomen gerechtvaardigd om zijn persoonlijke rol te onderzoeken.

Periodisering

Bij het vastleggen van de onderzoeksvragen van ons onderzoek, werd al snel duidelijk dat als we op degelijke antwoorden wilden komen, we ons moesten concentreren op een redelijk korte periode. De rol van Achiel van Acker in de koningskwestie is immers erg variabel. De koningskwestie *sensu lato* – als breuk tussen koning en regering – vangt aan bij de Duitse inval in 1940 en eindigt bij de definitieve troonsafstand van Leopold in 1951, waarna Boudewijn de grondwettelijke eed als staatshoofd aflegde. Het is onbegonnen werk om de houding van Achiel

Van Acker gedurende heel deze periode te onderzoeken. Tijdens deze periode vervulde Van Acker immers verschillende rollen, die beïnvloed en bepaald werden door telkens andere motieven en factoren. Hij was onder andere volksvertegenwoordiger, voorzitter van de socialistische partij, gewoon minister en eerste minister. Het spreekt voor zich dat de verschillen tussen deze functies enorm zijn. Daarom hebben we ervoor gekozen om één onderdeel uit deze periode grondig te onderzoeken, waarbij we natuurlijk uitkwamen op de periode waarin Van Acker regeringsleider was. Dit is een logische keuze, gezien Van Acker als eerste minister rechtstreeks met de koningskwesitie te maken had én deze in die periode – voor en na de bevrijding van koning Leopold – net het hevigst werd uitgevochten.

Ons onderzoek vangt – na een korte schets van de historische wortels van de koningskwesitie – aan in juni 1944. Op dat ogenblik begon Van Acker met het neerschrijven van dagboek aantekeningen over zijn politiek leven. Deze documenten, waar we later dieper zullen op ingaan, markeren het begin van de rol die Van Acker zou spelen in de koningskwesitie. Eerst passief, als toeschouwer, later meer en meer als een actieve protagonist. De dagboek aantekeningen lopen dan ook als een rode draad doorheen deze scriptie, gezien ze een uniek beeld geven op de manier waarop Van Acker omging met de koningskwesitie.

De naoorlogse regering Pierlot wordt beknopt besproken. Het vraagstuk van de koning was toen nog niet naar boven gekomen, maar er vonden wel enkele belangrijke gebeurtenissen die ons inziens vermeld moesten worden in kader van de rest van het onderzoek.

Het grootste deel van deze scriptie handelt over de periode van februari 1945 tot februari 1946, samenvallend met het begin en eind van de eerste en tweede regeerperiode van Van Acker, tevens het hoogtepunt de koningskwesitie. Ons onderzoek eindigt bij de eerste naoorlogse wetgevende verkiezingen, in februari 1946. Het is een zeer bewuste keuze geweest om hier te eindigen en de regering Van Acker III niet in dit onderzoek op te nemen. In juli 1945 was er immers besloten dat onmogelijkheid tot regeren van de koning enkel ophield na een stemming van de verenigde kamers. Leopold kon dus pas hopen op een terugkeer vanaf een meerderheid in het parlement zich achter hem zou scharen, wat in die periode neerkwam op een absolute meerderheid van de CVP. De verkiezingen van februari, waarbij de CVP geen absolute meerderheid haalde, hadden dus als resultaat dat de antileopoldisten het parlement bleven controleren. Dat betekende dat de situatie van Leopold muurvast zat, hij zou nu moeten wachten tot nieuwe wetgevende verkiezingen, in de hoop dat deze dan wel in zijn voordeel zouden uitdraaien.

De verkiezingen van 1946 waren daarom een veel belangrijker breekpunt in de koningskwesitie dan de val van de regering Van Acker III, waardoor ze dan ook een veel logischer eindpunt zijn.

Onderzoeksvragen

Het grote probleem bij het bespreken van de rol van één persoon in een vraagstuk als dat van de koningskwestie, is dat het erg moeilijk is om de persoonlijke motieven en externe invloeden te achterhalen die het gedrag van die persoon bepalen, alsook de verhouding tussen die twee zaken. Waar de houding van de socialistische partij als een geheel relatief gemakkelijk te onderzoeken valt aan de hand van dagordes, congresbesluiten,... ligt dat bij één persoon een stuk moeilijker. Daarbij is er ook nog een verschil tussen iemand die geen politieke verantwoordelijkheid draagt en dus in staat is om consequent een ideologische overtuiging aan te hangen. Bij een minister liggen ook die zaken vanzelfsprekend anders, deze draagt een politieke verantwoordelijkheid en moet op bepaalde ogenblikken zijn eigen overtuigingen en belangen kunnen wegcijferen in dienst van, hoe het cliché ook mag klinken, het staatsbelang. In ons onderzoek gaan we dan ook nagaan in welke zin de houding van Van Acker tegenover de koningskwestie evolueerde en door welke factoren dat gebeurde.

Al bij het opstellen van zijn eerste dagboeknotities had de premier enkele klare en duidelijke ideeën over wat moest gebeuren in de toekomst, de vraag is echter in welke mate hij deze doelen heeft kunnen nastreven en in welke mate hij zich moest schikken naar de veranderende realiteit. De koningskwestie in 1945 is immers een verhaal van escalatie, waar de regering steeds meer haar controle kwijtraakte. Op het moment van de aanstelling van de regering Van Acker I in februari van dat jaar, was er nog geen sprake van een controverse, terwijl men een half jaar later een nieuwe regering diende te vormen omdat de koningskwestie het land en de politieke wereld in tweeën had gescheurd. Binnen deze snel veranderende situatie moest Van Acker het land zien te leiden en tegelijk naar een oplossing zoeken.

Daarbij rijst dus de vraag door welke zaken Van Acker beïnvloed werd en in welke mate hij zich daartegen kon verzetten. Men mag immers niet uit het oog verliezen dat België net na de bevrijding allesbehalve een rustig land was. We denken hierbij meteen aan de repressie en epuratie, maar daarnaast werd het politieke veld ook nog uit evenwicht gebracht door onder andere een zeer sterke communistische stroming. Deze louter binnenlandse problemen werden daarbij nog aangevuld door de aanwezigheid en invloed van de Geallieerden.

De regering moest dus met de nodige omzichtigheid te werk gaan. Niet in het minst zorgde dat voor conflicten met de partijbasis. De eerste regering Van Acker was er immers één van nationale unie. Zowel de katholieken, communisten, liberalen als socialisten waren erin vertegenwoordigd. Het enige bindmiddel tussen deze politici was het besef dat het land heropgebouwd moest worden, wat slechts kon in een klimaat waar de consensus overheerste. De koningskwestie zou echter roet in het eten gooien. In april 1945 zou de situatie zelfs zó erg worden dat de politieke partijen nog voor de bevrijding van de vorst al hun standpunt hadden ingenomen. Socialisten en communisten hadden zich uitgesproken tegen een terugkeer van de

koning, katholieken waren dan weer voor en de liberalen namen een meer afwachtende houding aan. Hoe reflecteerden deze politieke tegenstellingen zich binnen de regering? Ondanks de duidelijke polarisatie binnen het politieke veld zou de eerste regering Van Acker immers nog aanbliven tot juli ².

Uiteindelijk is het dus de bedoeling een beeld te krijgen van de precieze rol van Achiël Van Acker in deze periode van de koningskwëstie, waarbij we in de mate van het mogelijke zullen trachten te weten komen door welke interne motieven en invloeden van buitenaf hij daarbij beïnvloed werd.

Bronnen

Gezien het geringe onderzoek naar Achiël Van Acker, werd al snel duidelijk dat ons onderzoek zeer sterk bronnengericht zou zijn. Ook het geringe aantal bruikbare wetenschappelijke publicaties over de koningskwëstie speelde daarin mee. Hier moet echter wel één zeer grote uitzondering vermeld worden, het werk 'Leopold III. Het land. De koning. De oorlog' van de Antwerpse historici Jan Velaers en Herman Van Goethem. Dit zeer uitgebreide werk, dat eindigt net na de parlementaire debatten in juli 1945, geeft een zeer goed beeld van de problemen en evoluties binnen de periode van de koningskwëstie die wij onderzocht hebben. Ondanks het uitgebreide onderzoek van de twee auteurs, bleven echter nog vele vragen onbeantwoord, of gebrekkig beantwoord. Dit is grotendeels te wijten aan het feit dat het werk vooral gebaseerd is op leopoldistische bronnen. Daarbij kwam dat vele archieven ten tijde van hun onderzoek nog niet ontsloten waren. Niettemin is het ontegensprekelijk zo dat dit werk van alle gebruikte publicaties de grootste invloed op ons eigen onderzoek heeft uitgeoefend.

De overige wetenschappelijke literatuur werd vooral aangevuld met de persoonlijke mémoires en herinneringen van een groot aantal politici die een rol speelden in de koningskwëstie.

Eén van de belangrijkste bronnen voor dit onderzoek, was ongetwijfeld het politieke dagboek van Achiël Van Acker. In juni 1944 begon Van Acker met het noteren van enkele politieke mijmeringen en herinneringen. Die eerste notities, handelend over het gedrag van de koning, zou Van Acker aanvullen met andere verslagen en bedenkingen van en over zijn politieke activiteiten. Het gaat echter niet om een minutieus bijgehouden document. Wat wij het 'politieke dagboek' zullen noemen, is eerder een verzameling van Franstalige en Nederlandstalige teksten, zowel uitgetikt als handgeschreven, waarin geen enkele eenvormigheid zit. Sommige teksten werden net na de feiten geschreven, andere soms enkele dagen of af en toe zelfs enkele weken later. Daarnaast

² De regering had dan wel haar ontslag aangeboden in juni, dit werd officieel 'in beraad gehouden' door de regent, waardoor de regering haar functies bleef uitoefenen. Pas bij de aankondiging van de publieke debatten zouden de katholieke ministers definitief uit de regering stappen.

zijn de meeste notities vaak erg schematisch en in telegramstijl opgesteld waarbij namen dan ook nog regelmatig werden afgekort. Het document is dan ook op geen enkel punt te vergelijken met vlot leesbare mémoires. Ondanks deze moeilijkheden, geven de dagboeknotities wel een zeer uniek zicht op het politiek leven van Van Acker. Naast de vele verslagen van gesprekken met politieke zwaargewichten, die anders nooit gekend zouden zijn, schreef Van Acker ook regelmatig zijn mening over de huidige politieke situatie neer. Hoewel de notities door hun fragmentarische en schematische karakter geen volledig beeld kunnen scheppen van de politieke activiteiten van Van Acker, geven ze meermaals een uniek beeld op gesprekken en situaties waar we vroeger amper over ingelicht waren. Het feit dat het merendeel van de aantekeningen gebeurde net ten tijde van de feiten, draagt daar enkel toe bij. Dit contemporaine document is dan ook in geen geval te vergelijken met de vele mémoires en herinneringen aan de koningskwestie die nadien geschreven werden door de andere protagonisten. Hoewel vanzelfsprekend de nodige historische kritiek werd toegepast op de dagboeknotities, hebben zij alvast niet te lijden onder de verbittering of zelfverheerlijking die zo vaak doorschemert in bovenvermelde mémoires.

Zelf schreef Van Acker geen mémoires, hoewel hij wel een verzameling notities had opgesteld over een aantal politieke kwesties tijdens zijn regeerperiode. In ons onderzoek refereren we naar deze documenten, gebundeld onder de titel 'Aan het roer', met de beschrijving 'Onafgewerkte mémoires'. Deze waren slechts sporadisch bruikbaar, gezien ze amper handelen over de koningskwestie. Het gaat om een verzameling van losse teksten, vaag handelend over verscheidene onderwerpen.

Beide bronnen worden bewaard door Hans Van Acker, de tweede zoon van Achiel Van Acker.

Naast deze bronnen hebben we ook een groot aantal openbare archieven geraadpleegd, de resultaten daarvan zullen we nu beknopt bespreken.

In het Algemeen Rijksarchief te Brussel hebben we de ongepubliceerde mémoires van de secretaris van de koning, Jacques Pirenne, geraadpleegd. Dit document is heel wat uitgebreider dan de in 1975 verschenen mémoires en geeft meermaals een heel ander beeld dan hetgeen in de gepubliceerde variant werd opgehangen. Via de site van het Algemeen Rijksarchief werden ook alle verslagen van de ministerraden onder de naoorlogse regering Pierlot en de beide regeringen Van Acker geraadpleegd. Deze leverden slechts sporadisch interessante informatie op.

In het Archief van het Koninklijk Paleis hebben we de papieren van het kabinet van het secretariaat van Leopold III ingekeken. Dit leverde niet enkel de intense briefwisseling tussen Jacques Pirenne en het kabinet van Van Acker op, maar ook een aantal verslagen over de ontmoetingen tussen de koning en de premier te Oostenrijk die nog niet – of slechts gedeeltelijk – onderzocht waren.

Het archiefbescheiden achtergelaten door het kabinet van de prins-regent, dat ook bewaard wordt in het Archief van het Koninklijk Paleis, leverde geen bruikbare informatie op. De Papieren van de secretaris van de prins-regent, André de Staercke, met betrekking tot de koningskwestie, die bewaard worden in het Diplomatiek Archief in het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel, gaven echter wel interessante informatie. Onder andere het verslag van Baron Holvoet over de gesprekken in Sankt Wolfgang in juli 1945, was erg bruikbaar voor ons onderzoek.

Een heel andere bron, maar zeer waardevol, was de briefwisseling tussen de Engelse ambassadeur Knatchbull-Hugessen en het Foreign Office, bewaard in het SOMA te Brussel. De ambassadeur gaf niet enkel op regelmatige tijdstippen verslag van de veranderende politieke situatie in België, hij had ook erg vaak contact met de eerste minister. De verslagen van de gesprekken tussen beide mannen speelden dan ook een niet te onderschatten rol in ons onderzoek. Daarnaast hebben we in het SOMA ook de ongepubliceerde mémoires van Minister van Justitie Du Bus de Warnaffe geraadpleegd, die op microfilm worden bewaard.

Tenslotte was er nog het archief van Achiël Van Acker zelf, dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Brugge. Daar hebben we alle documenten met betrekking tot de koningskwestie onderzocht van de periode 1944-1953. In de stukken na 1946 vonden we immers nog vaak documenten terug over de door ons doorzochte periode. Belangrijk voor ons onderzoek was vanzelfsprekend de briefwisseling van Van Acker, maar ook onder andere het zeer uitgebreide verslag van Roger Roch, de kabinetschef van de eerste minister, en de door generaal Tilkens en Victor Van Straelen opgestelde nota's over de deportatie van de koning.

In het Instituut voor Sociale Geschiedenis-AMSAB te Gent, hebben we de verslagen van de vergaderingen van het Bureau van de BSP onderzocht, doch dat leverde amper bruikbare informatie op.

Ten slotte hebben we ook nog de parlementaire handelingen van een aantal cruciale zittingen van Kamer en Senaat onderzocht.

Opbouw van de tekst

Tot slot nog een korte duiding bij de gehanteerde opbouw. De resultaten van ons onderzoek worden ingeleid door een beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen betreffende de koningskwestie in de periode voor de bevrijding van België. We hebben hiervoor gekozen omdat een aantal van deze zaken – zoals de slechte verhouding tussen Leopold en het politieke bestel eind de jaren '30, de breuk met de regering Pierlot na de Duitse inval in mei 1940 en de gebeurtenissen te Limoges – een blijvende impact hadden op Leopold. Ze zouden in sterke mate zijn houding tijdens en na de oorlog beïnvloeden en ook nog meermaals ter discussie komen te staan.

Na deze inleiding bespreken we de dagboeknotities van Van Acker in juni 1944. Net voor het einde van de bezetting schreef de toekomstige eerste minister al bemerkingen over de te verwachten problemen en enkele mogelijke oplossingen. In hetzelfde hoofdstuk wordt ook nog de naoorlogse regering Pierlot kort besproken. Dit was een overgangsfase voor Van Acker, die voor de eerste maal in zijn leven een ministerambt zou opnemen.

Het volgende hoofdstuk bespreekt de vorming van de eerste regering Van Acker en de opkomst van de problemen rond de persoon van Leopold III. In hoofdstuk drie bespreken we de eerste drie ontmoetingen tussen Van Acker en de vorst, die in Oostenrijk verbleef in de periode kort na zijn bevrijding. We hebben ervoor gekozen om de vierde en laatste ontmoeting in een apart hoofdstuk te plaatsen, gezien deze qua opzet volledig verschilde van de eerste drie.

In zijn laatste reis naar Oostenrijk ging Van Acker immers niet meer als adviseur naar de koning, maar stelde hij hem voor een ultimatum. Deze gewijzigde houding legitimeert dan ook dat deze ontmoeting apart wordt besproken.

In het vijfde hoofdstuk komen de parlementaire debatten over de houding van de koning en de uiteindelijke val van de regering Van Acker I aan bod. De gebeurtenissen die plaatsvonden onder de regering Van Acker II zijn het onderwerp van het laatste hoofdstuk. Hier richten we ons vooral op de publicaties van de dossiers van de koning en de regering enerzijds, en de nakende verkiezingen anderzijds.

We eindigen met een epiloog, waarin we kort de uitslagen van de verkiezingen van februari 1946 en het verdere verloop van de koningskwestie bespreken.

Ten slotte volgt er een algemeen besluit over ons onderzoek. Achteraan het werk vindt men de bibliografie van de gebruikte bronnen en literatuur en één bijlage met de leden van de naoorlogse regering Pierlot en de twee regeringen Van Acker.

INLEIDING

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE KONINGSKWESTIE

De crisis van de jaren dertig

De jaren dertig brachten België niet alleen een economische crisis, ook het parlementaire systeem worstelde met zichzelf. De democratie zat plots stevig geklemd tussen zowel de sterke extreem-linkse en extreem-rechtse krachten als de luider wordende eisen van de Vlaamse beweging en de reactionaire reactie van grote groepen Walen en Brusselaars. De economische crisis en de Spaanse burgeroorlog (vanaf 1936) zorgden voor een verregaande polarisatie. 1936 werd een sleuteljaar, waarin frustraties over de economische politiek en communautaire spanningen ten top werden gedreven en zelfs resulteerden in een enorme regeringscrisis. De opkomst van autoritaire partijen als het VNV en het Waalse Rex waren tekenend voor het gebrek aan vertrouwen in de parlementaire democratie. In nog geen vier jaar kende België maar liefst zes verschillende regeringen, die allen faalden in het onder controle krijgen van de grootste problemen.

Leopold was in 1934 tot koning gekroond en had als eerste Belgische vorst zijn troonrede zowel in het Nederlands als in het Frans gegeven. Ook later bleef hij veel begrip hebben voor de volgens hem rechtmatige eisen van de Vlaamse Beweging en frustreerde hij zich aan de harde reacties van de Franstalige en Waalse elite. Hij zag de onmacht van de democratie aan en ergerde zich aan de ‘particratie’ die volgens hem het land bestuurde, of net faalde dat te doen. Om deze te fnuiken zou hij samen met een entourage van juristen zich binnen de formele grenzen van de grondwet zo sterk mogelijk laten gelden binnen het politieke veld. Opmerkelijk was dat vele behouders van democratie weinig problemen hadden met het besliste optreden van de vorst. In de jaren voor 1940 trachtte de vorst temidden een zwalpend politiek systeem orde op zaken te stellen, hoewel uiteindelijk zonder al te veel succes ³.

De achttiendaagse veldtocht en de breuk met de regering

Vòòr de Duitse inval hield Leopold vast aan een strikte neutraliteitspolitiek. Vooral vanuit Vlaanderen werden de banden met de oude militaire bondgenoot Frankrijk argwanend bekeken.

³ WITTE (Els), Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot Heden, Brussel, VUBPress, 1997, pp. 192-200.

Het geheime akkoord van 1920 tussen België en Frankrijk dat dringend aan herziening toe was, werd in 1936 opgezegd. De nieuwe buitenlandse politiek, geformuleerd door minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak, was een terugkeer naar de neutraliteitspolitiek van weleer. In Vlaanderen werd dit door de meesten met gejuich ontvangen, in Wallonië en vooral in Frankrijk vooral met ongeloof. Hoewel de vorst dit zoveel mogelijk trachtte te verhinderen, probeerden Belgische diplomaten in de daaropvolgende periode een zo goed mogelijke relatie met Frankrijk te onderhouden. Het was voor velen meer dan duidelijk dat een neutraliteitspolitiek *de facto* onmogelijk was, louter door de ligging van België. Bij een militair conflict was het niet te vermijden dat ons land ook betrokken zou geraken.

Toen Duitsland in maart 1939 Tsjechoë binnenviel en de zogenaamde “drôle de guerre” aanving, waarin Leopold samen met een aantal andere staatshoofden wanhopige oproepen deed om de vrede te bewaren, bleef men nog steeds wanhopig vasthouden aan het neutraliteitsbeginsel. Toen het leger in september 1939 in verhoogde staat van paraatheid werd gebracht, werd ook de pers gecensureerd. Tegen de wil van de regering in wenste Leopold zelfs dat deze censuur tot het uiterste werd gedreven. Niets mocht de neutraliteit nog in het gedrang brengen. Het ging zelfs zo ver dat België in april 1940 –zelfs na het onderscheppen van invasieplannen van Nazi-Duitsland– niet alleen toegang weigerde aan Britse en Franse troepen, maar zelf ook troepen opstelde aan de Belgisch-Franse grens. Vooral de Waalse publieke opinie was verbijsterd bij dit manoeuvre, tekenend hoe men tot het absurde bleef vasthouden aan de onafhankelijkheidspolitik, tot de Duitse troepen uiteindelijk op 10 mei 1940 het koninkrijk binnenvielen.

Net als zijn vader eigende Leopold zich het opperbevel van de strijdmachten toe, zonder daarvoor op een tegentekening van een minister te wachten ⁴. Tijdens de 18-daagse veldtocht werden de verschillende politieke visies tussen vorst en regering steeds duidelijker. De nederlaag kwam met de dag dichterbij, waarop de regering de vorst er wanhopig trachtte van te overtuigen samen met hen het land te ontvluchten. Leopold weigerde. Op 25 mei vond er nog een laatste ontmoeting plaats tussen ministers Pierlot, Spaak, Vanderpoorten en Denis en koning Leopold in het kasteel van Wijnendale. In dit dramatische onderhoud dat tot de volgende ochtend zou duren, kwam het tot een definitieve breuk tussen de vorst en zijn regering. Leopold was niet te overtuigen, hij bleef bij zijn overtuiging dat zijn plaats bij zijn soldaten en volk was. Als bevelhebber moest hij bij zijn troepen blijven, als vorst moest hij in moeilijke tijden van bezetting over het lot van zijn volk waken. Tevens wou hij door zo’n ‘aanwezigheidspolitik’ de internationale positie van België vrijwaren. Leopold hield er immers rekening mee dat Duitsland in de nabije toekomst vredesonderhandelingen zou aangaan met Frankrijk en Engeland, als hij in het land bleef, kon hij op die manier een invloed uitoefenen op die gesprekken.

Nadat het gesprek eindigde, dacht de vorst dat zijn ministers ontslag gingen nemen. Dat zou echter nooit gebeuren. De vier ministers kwamen nadien overeen dat het de plicht van de regering

⁴ Ibid., pp. 215-220.

was om aan de zijde van de geallieerden de strijd voort te zetten. De ochtend nadien stuurde Leopold nog een bericht naar het front, waarin hij de soldaten in een emotionele boodschap verzekerde ‘mijn lot zal het uwe zijn’.

Vervolgens onderzochten Leopold en zijn raadgevers de mogelijkheid om de regering te ontslaan en een beperkte, tijdelijke nieuwe regering aan te stellen om de vorst te dekken bij een capitulatie en eventuele vredesbesprekingen ⁵. Toen de vorst de ministers om hun ontslag vroeg, reageerden dezen geshockeerd en wezen de vraag resoluut af. De breuk tussen Leopold en zijn ministers was compleet.

De regering Pierlot zet de strijd verder

Op 28 mei, om vijf uur ’s ochtends, legde het Belgische leger definitief de wapens neer. Een beslissing die Leopold nam als bevelhebber van de nationale strijdkrachten. De Britten en Fransen werden pas nadien verwittigd ⁶. De Franse eerste minister reageerde een aantal uren later met een woedende radiospeech waarin hij Leopold een verrader noemde, een lafaard die had gecapituleerd ‘in open veld’. De toespraak werd de hele ochtend herhaald en resulteerde in een Franse volkswoede tegen de Belgische vluchtelingen. ⁷ Van Acker, die op dat ogenblik te Limoges was en logeerde bij een Frans gezin, maakte dit persoonlijk mee: ‘De morgen van de kapitulatie kwam de oude moeder al vroeg aan de kamerdeur kloppen: *‘Hé bien, votre roi, c’est un salaud!’*. (...) Op straat gekomen voelde men de vijandschap tegenover de Belgen. Aan het café, waar we gewoonlijk samenkwamen, zag men niets dan betrokken gezichten. Mensen die daags tevoren nog met de koning dweepten, waren razend en spuwden hun gal uit. Meteen klonk het van verraad, van Duitse maîtresses, van Duitsgezindheid. Voor de gevluchte Belgen zag het er niet rooskleurig uit. Vele vluchtelingen werden aangemaand onmiddellijk met pak en zak hun onderdak te verlaten en in de voormiddag verschenen bordjes aan de ramen van winkels en cafés: *‘pas pour les belges’*. Eer het avond was, was dat verzet heel wat gekoeld, te danken aan de rede van Pierlot’ ⁸.

In zijn toespraak had Pierlot de houding van de koning afgekeurd en de luisteraars verzekerd dat de Belgische regering de strijd zou voortzetten aan de kant van de Geallieerden. Belangrijker voor ons, was dat de premier ook gezegd had dat Leopold niet in staat was te regeren. Een boude uitspraak, waarvoor nu ook een wettelijke basis gezocht moest worden. Die werd gevonden in artikel 82 van de Belgische Grondwet, dat de modaliteiten bespreekt indien de vorst in de ‘onmogelijkheid was om te regeren’. Dat artikel stelt ook dat in zo’n geval de verenigde Kamers moeten bijeengeroepen worden, waarna deze moesten beslissen over de voorgdij en het

⁵ Het ging hier wel enkel om algemene vredesbesprekingen nadat de oorlog in het Westen geëindigd zou zijn. Leopold en entourage hadden geen plannen om een afzonderlijke vrede te bespreken met Nazi-Duitsland, wat overtuigend aangetoond wordt in VELAERS en VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 255. De Belgische regering dacht echter dat Leopold dit ook als een mogelijkheid zag.

⁶ VELAERS, VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 261.

⁷ Ibid. pp. 268-270.

⁸ Dagboekantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

regentschap⁹. Dit was natuurlijk praktisch onmogelijk, gezien de oorlogsomstandigheden konden de Kamer en Senaat nooit samen worden geroepen¹⁰. De maatregelen van de regering zorgden er evenwel voor dat Leopold politiek monddood was gemaakt, een ongeziene gebeurtenis in de Belgische geschiedenis.

Naast de ministers waren er ook een aantal parlementsleden en senatoren in Frankrijk, waaronder Van Acker. Zij werden door voorzitter van de Kamer Van Cauwelaert en voorzitter van de Senaat Gillon uitgenodigd tot een vergadering in Limoges, op 31 mei. Gezien het aanwezigheidsquorum niet behaald werd, was dit een officieuze vergadering die eigenlijk enkel symbolisch moest dienen om de lijn van de regering te verdedigen. De zitting moest beperkt blijven tot een korte vergadering waarop de aanwezige parlementairen slechts een resolutie van de regering moesten goedkeuren. In deze resolutie werden de onmogelijkheid tot regeren van van de koning en het voortzetten van de strijd aan de zijde van de Geallieerden geregeld. De zitting escaleerde echter tot een zeer verhit debat, tijdens hetwelke de kritiek op de koning niet gespaard bleef. Uiteindelijk stemden de aanwezige kamerleden en senatoren wel unaniem voor de resolutie. De koning stond vanaf nu werkelijk helemaal alleen¹¹. Na de zitting sprak Van Acker nog met zijn vriend en partijgenoot Spaak. Deze verzekerde hem dat de regering vastbesloten was haar taak voort te zetten en klaagde over het feit dat de koning de militaire operaties erg zwartgallig inzag, iets wat Van Acker weet aan zijn entourage en dan vooral generaal Van Overstraeten en Hendrik De Man, socialistisch voorman en tevens de nieuwe politieke adviseur van de koning¹². De houding van Pierlot en zijn regering in deze cruciale dagen en de dingen die waren gezegd te Limoges zouden door Leopold nooit vergeten worden, laat staan vergeven.

Leopold zelf was zwaar verontwaardigd door de toespraken van Reynaud en Pierlot en ging in het defensief. Onder andere in een herderlijke brief die hij via kardinaal Van Roey verspreidde, stond te lezen dat deze laatste de beschuldigingen tegen de vorst en het 'noodlottige misverstand' opgehelderd diende te worden¹³.

Vanaf 28 mei was België dus bezet door Nazi-Duitsland. Tijdens die bezetting zou vooral de entourage van Leopold zich bij een groot deel van de politieke wereld erg onpopulair maken. Voor ons onderzoek waren een aantal van deze personen erg belangrijk. Het gaat om militaire raadgever van de vorst, generaal Van Overstraeten, de grootmaarschalk van het hof, graaf Cornet de Ways-Ruart, kabinetschef Louis Fredericq en de persoonlijke secretaris van de vorst, graaf Capelle. De andere personen uit het entourage waar Van Acker ook nog te maken mee zou krijgen of die terugkomen in ons onderzoek, waren het hoofd van het Militair Huis van het Paleis, generaal Tilkens, de beheerder van de koninklijke domeinen, Jean de Lantsheere, de gewezen

⁹ Ibid. p. 272

¹⁰ Ibid. p. 276

¹¹ Ibid. pp. 277-279.

¹² Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹³ Ibid. pp. 288-291.

ambassadeur te Berlijn, graaf Davignon, advocaat-generaal Hayoit de Termicourt en kabinetssecretaris Willy Weemaes.¹⁴

Tijdens de bezetting waren zij de ogen en oren van de vorst, enkel via hen kreeg Leopold informatie over het koninkrijk en haar inwoners. Hendrik De Man, tot 1941 politiek raadgever van Leopold, schreef over het entourage: 'In een land zonder regering, zonder een normaal openbaar leven en met een krijgsgevangen koning, werd de entourage het enige verbindingsorgaan met de buitenwereld. Voor zo'n taak was de entourage niet uitgekozen en niet voorbereid en onvermijdelijk werd misbruik gemaakt van een buitenmatige invloed. (..) Meer dan ooit kan deze entourage de informatie organiseren, filteren of kleuren vooraleer ze bij de koning komt. Wie de informatie bezit is meester van de opinie en uiteindelijk kan de waterdruppel de steen uithollen. Het sterkste en meest waakzame karakter kan zich slechts ten dele onttrekken aan een milieu dat alle dragers van de informatie in handen heeft. Zelfs opzettelijk wantrouwen is niet immuun. Het tegendeel is waar, vermits een entourage die het monopolie op de dagelijkse toegang heeft, er behendig gebruik van kan maken ten koste van anderen.'¹⁵

De entourage van de vorst zou na de oorlog één van de grootste doornen in het oog van de nieuwe politieke klasse worden.

De politieke carrière van Achiel Van Acker: een korte schets

Het is hier niet de bedoeling een uitgebreide bespreking te houden van de politieke activiteiten van Achiel Van Acker voor de Tweede Wereldoorlog. Toch leek het ons noodzakelijk om toch tenminste een kort beeld te schetsen van het leven en de politieke carrière van de Brugse politicus, al was het maar om aan te tonen dat Van Acker niet als politiek lichtgewicht de oorlogsjaren was ingegaan.

Achiel Van Acker werd geboren in Brugge op 8 april 1898. Hij groeide op in de arbeidersbuurt van de stad en werd al op zijn tiende door zijn vader van school gehaald om zijn vader te helpen bij zijn beroep als mandenmaker. Achiel was dus een autodidact en was tegelijk al erg vroeg politiek actief. Bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog was hij te jong om ingelijfd te worden, maar toch had hij een lidkaart van de Frontpartij, die hij zag als een signaal van de Vlamingen tegen de absurde taaltoestanden in het Belgisch leger, aldus een interview in Knack in 1972¹⁶. Na de oorlog werd hij lid van Belgische Werklieden Partij en in 1926 werd hij verkozen als gemeenteraadslid van zijn geboortestad. Iets later maakte hij zijn entree in de nationale politiek, toen hij in 1927 op 29-jarige leeftijd werd verkozen als volksvertegenwoordiger in de Kamer. Daar

¹⁴ Ibid. pp. 305-307.

¹⁵ DE MAN, 'Réflexions sur la question d'entourage', p. 114. Geciteerd uit: VELAERS, VAN GOETHEM, Leopold III, p. 307.

¹⁶ Knack, 28 juni 1972, p. 42.

hield hij zich in de periode tot de Tweede Wereldoorlog vooral bezig met sociaal-economische onderwerpen ¹⁷.

Kort na de capitulatie hief Hendrik De Man de Belgische Werklieden Partij op. Begin 1941 werd in Wallonië al werk gemaakt van een clandestiene socialistische partij. De oude BWP werd opzij geschoven, de nieuwe partij zou vanaf nu Belgische Socialistische Partij heten. Er werd besloten om vanaf het begin uit te gaan van een regionale werking, met een Vlaamse, Waalse en Brussels "centrale". Die Vlaamse centrale werd opgericht eind 1941. Van Acker was al bij de eerste samenkomst ervan aanwezig. In de zich herorganiserende partij kwam het tot een ideologisch conflict tussen twee strekkingen, die traditioneel de revolutionairen en de gematigden werden genoemd. Deze eersten hingen eerder de extreem-linkse ideologieën aan, de laatsten bleven voorstander van de traditionele sociaal-democratie.

De groep der gematigden, waarin Van Acker een belangrijke rol speelde, zou erin slagen de meer revolutionaire krachten binnen deze clandestiene BSP te controleren. De revolutionaire krachten binnen de partij werden door hen onder de knoet gehouden, de officiële partijlijn zou dan ook die van de groep der gematigden worden ¹⁸.

¹⁷ GROOTAERS (J.), *Achiel Van Acker in het Parlement*, pp. 22-31.

¹⁸ VANSTEENKISTE, *De Belgische Socialistische Partij van de bevrijding tot de eerste naoorlogse verkiezingen*, passim.

1944: DE AANLOOP NAAR DE KONINGSKWESTIE

De dagboeknotities van juni 1944

De politieke dagboeknotities vangen aan op 15 juni 1944, een week nadat de vorst door de Duitsers uit het land was gedeporteerd. Dit was de rechtstreekse aanleiding voor de toekomstige premier om zijn gedachten neer te schrijven, maar niet de enige. Al sinds het begin van de oorlog had Van Acker zich een zeer duidelijke mening over de houding van de vorst gevormd.

Per onderwerp geeft Van Acker een summier verslag van zijn eigen gevoelens over bepaalde gebeurtenissen. Deze eerste notities tonen aan dat Van Acker al vroeg een pragmatische houding aannam ten opzichte van de koning en zijn gedrag. De gemaakte fouten waren pijnlijk maar het was volstrekt nutteloos om er stil bij te blijven staan. Deze vroege notities geven een uniek zicht op de politieke visie van Van Acker op een moment dat niemand kon vermoeden voor welke problemen de koningskwestie nog zou zorgen.

Over de capitulatie was Van Acker het volkomen eens met de beslissing van de vorst. De wapenstilstand was ook volgens hem een goede en noodzakelijke beslissing, niet in het minst omdat ze ook gewenst werd door het grootste deel van de bevolking, die gespaard wou blijven van het oorlogsgeweld. Waar Van Acker minder over te spreken was, was de beslissing van de koning om daarna in het land te blijven. Hoewel de bevolking daar op het moment zelf enthousiast over was en dit ook openlijk liet blijken, bleef het voor Van Acker een foute inschatting van Leopold. Hij weet die vooral aan de slechte invloeden vanuit diens entourage, zoals we al gezien hebben. Niet alleen had deze beslissing voor de pijnlijke breuk tussen regering en koning en de bittere gebeurtenissen te Limoges geleid, ze was volgens Van Acker ook het begin van een houding van de vorst die voor vele collaborateurs een legitimatie van hun verraad zou zijn. Ze zagen in Leopolds passiviteit een stilzwijgend akkoord om mee te werken met de bezetter.

Het was die houding die er volgens Van Acker voor zorgde dat Leopold geleidelijk aan minder en minder steun en begrip kreeg vanuit de bevolking. In bepaalde sociale lagen en in bepaalde gebieden kon men steeds meer een stroming tegen de koning ontwaren. ‘Dat werd vooral verergerd door het feit dat verschillende personen rond de koning, welke de stelling hadden verdedigd hier te blijven, als De Man en Van Overstraeten, zich ontpopten als collaborateurs, ofwel voortdurend deze laatsten onder de arm namen’, aldus Van Acker ¹⁹.

¹⁹ Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

Ten gepaste tijde zou de vorst enkele duidelijke beslissingen moeten stellen die hem weer onbesproken zouden maken. ‘Alles zou een beetje afhangen van de koning zelf, en mijn gevoelens waren dat, om klaarheid te scheppen, zekere personen uit zijn omgeving zouden verdwijnen’ ²⁰.

Wie wou Van Acker dan absoluut weg? Zelf zei hij in 1943 tegen de burggraaf Davignon, topdiplomaat en vroeger ambassadeur te Berlijn het volgende: ‘Het [*de zuivering van de entourage*] is een politieke noodzakelijkheid. Het gebeurt dat een regering zich zeer verdienstelijk maakt voor het land. Wanneer ze echter politiek onmogelijk is, moet ze plaats maken voor een ander. Dat is hier het geval. Er wordt de koning heel wat ten laste gelegd dat de schuld is van zijn omgeving. Van allerlei benoemingen en beslissingen vertelt men dat zulks in overleg met de koning geschiedde. Juist om te bewijzen dat er niets van is, wordt het noodzakelijk dat de omgeving verdwijnt. Alles hangt af van de wijze waarop’ ²¹.

Het is dus duidelijk dat de kwestie van de entourage Van Acker erg dwars zat. De grootste slag voor het prestige van de koning was volgens hem echter het huwelijk met Lilian Baels. ‘De mensen keken elkaar ongelovig aan. En al lazen ze het bericht in de pers en kregen ze het te horen van op de preekstoel, toch twijfelden ze of het wel waar was, zo ongelooflijk scheen het gebeurde’, schreef Van Acker ²². In een document uit 1950 beschreef hij hoe hij zelf het nieuws vernam: ‘Ik herinner mij nog de dag waarop men het huwelijk aankondigde. Het was een zondag. ’s Avonds verkeerde ik in een gezelschap waar officieren met hun vrouwen aanwezig waren. De mannen tierden, vloekten en de vrouwen weenden. (...) Dit alles bedaarde zich, toen enkele weken later Generaal Keyaerts een omzendbrief aan de officieren stuurde, om wat zalf over de wonde te strijken. Maar het kwaad was gebeurd’ ²³. Kort na het huwelijk zei Van Acker tegen een vriend dat het prestige van de vorst een klap had ontvangen die men moeilijk te boven zou komen. De positie van de koning was dan wel niet hopeloos, ‘maar het legendarische dat rond de persoon van de koning bestond, was voorgoed gedaan. De massa beschouwt de koning als een supermens, vandaag stelt de massa vast dat de koning een man is als een ander’. Dat de koning niet met een vrouw van adel, maar een ‘volksmeisje’ was getrouwd, maakte de zaak niet beter, integendeel – ‘Dat is juist wat het volk niet aanvaardt. Men aanvaardt dit bij de burens, men aanvaardt dit in films en romans en men aanvaardt het in de geschiedenis, maar niet in eigen land’ ²⁴. Of zoals Van Acker het later nog verwoordde: ‘De arbeider is kwaad en zegt: “Het is een man als een ander.” De bourgeois is kwaad en vraagt of denkt: “Waarom trouwde hij mijn dochter niet?”. En de adel, ja, dat moet ik u niet zeggen’. Wat volgens Van Acker nu cruciaal was, was dat Lilian zich op de achtergrond moest houden, ze mocht zich in geen geval uitlaten over de politiek van het land, dat zou haar positie onmogelijk maken ²⁵.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Dagboekantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²³ RA Brugge, Archief Achiël van Acker, microfilm 101/1165, ongetitelde document uit 1950.

²⁴ Dagboekantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁵ Ibid.

Een volgend belangrijk punt, was de relatie tussen Leopold en de regering uit Londen. Vanaf het begin was Van Acker een overtuigd voorstander van een *soudure* tussen Londen en Brussel. In juni 1944 schreef hij: 'Voor zover men kan oordelen heeft de regering zich in deze kwestie goed van haar taak gekweten. Deed alles om de brug te maken. Van haar kant verschillende zichtbare gebaren. Dit gezien van hier, wat overigens moeilijk was'. Over wat de regering en de vorst moesten doen na de bevrijding had hij ook zijn ideeën gevormd, 'Bij de bevrijding moet de regering hand passeren aan de andere, tenzij in twee gevallen: dat het land maar gedeeltelijk bevrijd zou worden of dat de koning afwezig zou zijn, wat ik niet dacht' ²⁶.

Van Acker was inderdaad erg geschrokken van de deportatie van de koning. Voor deze had plaatsgehad, had hij immers nog een lang gesprek gehad met Fredericq, de kabinetschef van de koning. De koningskinderen waren net naar Ciergnon overgebracht nadat er bij een geallieerd bombardement bommen waren gevallen in de tuinen van het paleis te Laken ²⁷. Van Acker had opgevangen dat ook de koning naar Ciergnon was verplaatst en was bezorgd dat hij misschien zelf besloten had om niet in Brussel te blijven, wat hij een enorme politieke blunder vond. Fredericq kon hem echter geruststellen, de Duitse kolonel Kiewitz – de Duitse officier verantwoordelijk voor de vorst – had na het bombardement voorgesteld aan de koning om naar het koninklijk domein te Ciergnon te gaan, voor zijn eigen veiligheid. De koning had echter resoluut geweigerd, waarna enkel de koningskinderen werden overgebracht.

Nadien praatten beide mannen nog over de krijgsgevangenschap van Leopold. Van Acker trachtte Fredericq te overtuigen om de koning te laten onderduiken, 'le roi au maquis'. Nadat de foute geruchten over Ciergnon bepaalde mensen had doen denken dat de koning zelf zijn verhuis had georganiseerd, was Van Acker immers bezorgd geraakt over wat een wegvoering van de vorst wel niet tot gevolg zou kunnen hebben. De passieve rol die de koning gedurende de bezetting speelde, vond hij daarbij weinig bemoedigend. 'In de ogen van het volk kan dat iets doen, maar er zijn oneindig veel gevaren aan. Hoofdzak is dat hij aanwezig is. De afwezigen hebben ongelijk, en dat is ook waar voor de koningen'. Indien de koning te lang uit het land zou wegblijven na de bevrijding, zou er sprake zijn van een regent aan te stellen, iets wat Van Acker enkel wou accepteren als het echt niet anders kon.

Na het gesprek leek Fredericq erg onder de indruk, schreef Van Acker. Hijzelf was ook iets meer gerustgesteld, want Fredericq had zelfs gevraagd welke de maatregelen waren die men moest nemen als men wou onderduiken in *de maquis*. Van Acker geloofde niet zozeer dat de vorst werkelijk zou onderduiken, maar wel dat hij Fredericq had kunnen overtuigen van het belang van aanwezig te zijn bij de bevrijding ²⁸.

²⁶ Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 582.

²⁸ Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

Het zou echter tot niets leiden, want op 7 juni werd het nieuws verspreid dat Leopold weggevoerd was door de nazi's, een dag na de landing in Normandië. De officiële mededeling van de vorst luidde als volgt: 'Belgen. De Duitse overheid heeft beslist mij uit België weg te voeren. Ik heb krachtig protest aangetekend. Ik had tot het uiterste uw beproevingen en uw zorgen willen delen. In gedachten blijf ik bij u. Houdt moed, vertrouwen en weest eensgezind. God zal België verder beschermen en ons weldra de vrede, de eendracht en de vrijheid terugschonken. Ik geloof in de toekomst van het vaderland'. Ook het gezin van de vorst werd meegevoerd. Toen de bezetters besloten om ook prins Karel in de gaten te houden om hem eventueel te kunnen afvoeren, bleek deze ondergedoken te zijn ²⁹.

Hoewel in de officiële mededeling stond dat hij hevig geprotesteerd had, vreesde Van Acker dat de zaak niet pluis was. 'Ik betreurde het gebeurde, hoopte dat het was zoals officieel was medegedeeld en vreesde dat het anders was'. Niet lang nadien had Van Acker een ontmoeting met Baron de Launoit, die kind aan huis was in het paleis en een kennis van Van Acker was uit het verzet. Hij verzekerde dat de deportatie een grote komedie was. Van Acker was ongerust, 'moest het volk de details te weten komen, had de koning er gelegen'. Hij was dan ook van mening dat deze geruchten enkel verteld mochten worden aan diegenen die ervan op de hoogte moesten zijn, waarmee hij de regering bedoelde. Het volk moest absoluut in onwetendheid gehouden worden.

Het volk was ondertussen echter volledig gerust, ze lazen over het protest van de vorst en geloofden de officiële versie. Van Acker was toch enigszins verwonderd maar bleef toch erg bezorgd: 'Eigenaardig: de koning heeft het gewonnen. Men is zich niet bewust van het drama dat op komst is. Ik heb niets van mijn kalmte verloren maar voor de eerste maal sedert de oorlog ben ik ongerust. Het valt me niet hard te zwijgen, dat is overigens normaal, maar het valt me hard ook aan de meest te vertrouwen vrienden niets te kunnen zeggen. Ze spreken me over het geval, delen mij de tekst mee van 's konings protest en ik praat als een afwezige. De waarheid kan ik niet zeggen. Liegen ook niet. Alleen heb ik me laten ontvallen dat ik vrees dat deze ontvoering ons in een zeer moeilijk parket zal stellen. De ene zegt me: 'Maar hij is gauw teruggehaald', de andere: 'Maar hij werd toch door de Duitsers weggevoerd'. Onveranderlijk antwoord ik: 'Ja, maar hij had de maquis moeten nemen'. Aan een vriend die een graf is heb ik gezegd: 'Ik vrees dat de zaak niet helemaal katholiek is' ³⁰.

Twee dagen eerder was Van Acker immers in het bezit gekomen van een nota opgesteld door Generaal Tilkens, hoofd van het Militair Huis van de koning. Van Acker had altijd een diep respect gehad voor deze militair, die als een van de weinigen uit het entourage steeds de collaboratie veroordeeld had ³¹.

Deze nota van Generaal Tilkens was tot op heden door niemand gekend. Ze is opgeschreven in handschrift in een schoolschriftje uit het schooljaar 1919 en bevindt zich in die

²⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 860-861.

³⁰ Dagboekantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³¹ Dagboekantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

staat in het archief Achiel Van Acker in het Rijksarchief te Brugge ³². De inhoud komt grotendeels overeen met de controversiële nota van Victor Van Straelen, waarover later meer. Wat stond er nu in het verslag van de generaal dat de nota zo'n indruk maakte op Van Acker?

Tilkens opende met een korte nota over wat de officiële versie van de deportatie is, waarin Leopold eerst protest aantekent tegen de orders van zijn eigen deportatie en nadien tegen die van zijn moeder, vrouw en kinderen. In dit relaas wordt de deportatie afgetekend als een staaltje van schandelijk en onrespectvol gedrag van de bezetter, waarin de hele koningsfamilie niets anders kon dan slaafs de bevelen volgen die hen werden opgelegd.

De titel van het tweede deel is veelzeggend *'la réalité est suivante'* en handelt over de houding van de koning in zijn contacten met de nazi's tijdens de bezetting. De koning wist al zeer lang dat hij gedeporteerd ging worden: *'Des négociations sont en cours depuis de longues semaines à la demande du Roi entre certains dignitaires du Palais d'une part, et d'autre part, l'Adjutantur allemande, laquelle a préparé le scénario indispensable, se réjouissant du reste de la démarche du Roi'*. Met andere woorden, de protesten van de koning waren niet meer geweest dan een obligaatsnummer om het volk op zijn hand te krijgen.

Gedurende de maand mei had de koning veelvuldige contacten met allerlei personen die hem vroegen of hij inderdaad van plan was het land te verlaten en hem de raad gaven om toch alles te proberen om in het land te kunnen blijven en contact op te nemen met de regering te Londen. De koning gaf hen telkens hetzelfde antwoord: *'Le Roi répéta ce qu'il avait maintes fois déclaré au cours de ces dernières années, à savoir qu'il ne désirait rencontrer aucun des membres du Gouvernement Pierlot. Il confirma le bruit qui courait depuis quelque temps au sujet de son éventuel départ et ajouta qu'il ne disait pas être présent au moment où aurait lieu le 'lavage de linge sale' qui se produira entre les Belges.'* Harde woorden die bij Van Acker zullen ingeslaan zijn als een bom. De vorst die hij gedurende de oorlog meermaals had verdedigd en van wie hij hoopte dat hij de nodige maatregelen zou nemen om zijn positie veilig te stellen, had niets geleerd van zijn fouten. Meer zelfs, de oorlog had hem enkel bitterder gemaakt en nog meer overtuigd van zijn eigen gelijk. Hij wou zijn regering zelfs niet eens ontmoeten en weigerde daarenboven om enige (morele) verantwoordelijkheid te dragen voor de onvermijdelijke zaken die zouden plaatsvinden na de bevrijding.

Tilkens' document was er vooral op gericht aan te tonen dat de koning al erg lang op de hoogte was van zijn deportatie. Daaruit leidde de generaal af dat deze 'met voorbedachten rade' (*le préméditation de son départ*) had plaatsgevonden. Naast bovenstaande argumenten, voegde hij nog enkele andere punten toe die zijn these nog meer kracht moesten bijzetten. Zo had Leopold al in de maand voor zijn wegvoering een hoge magistraat van het Hof van Cassatie bij zich ontboden om een protestnota te helpen opstellen die verspreid moest worden na zijn deportatie. Tilkens wees er tevens op dat men in de weken voor de wegvoering al koffers aan het pakken was, waaruit

³² Nota Generaal Tilkens, Microfilm 102/1166, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

bleek dat het vertrek dus al een hele tijd werd voorbereid: *‘La Princesse de Rethy aurait refusé de partir et n’a fait qu’une valise, mais on oublie d’ajouter que deux camions de bagages sont partis avec les voitures du cortège’*. Tenslotte schreef Tilkens dat op het moment van het vertrek een aantal personen van het entourage verklaarden mee te willen reizen met de koninklijke familie, maar dat hen dit door Lilian geweigerd werd: *‘Malgré leur sollicitations empressées, ils furent tous refoulé. Le Roi avait en effet désigné (vous entendez bien: désigné) les personnalités qui devaient accompagner sa femme et ses enfants. On s’étonne qu’un homme ainsi enlevé de force ait pu prendre des dispositions avec une telle autorité’*.

Na de bevrijding zou Tilkens echter weer partij kiezen voor de koning. In zijn onafgewerkte memoires schreef Van Acker over een gesprek dat hij ten tijde van de koningskwestie had met de oude generaal: *‘Later [na de bevrijding] zou ik hem eens ontbieden en vragen wat er was gebeurd. ‘Ik weet van niets’, klonk het antwoord. Ik had gemonkeld en de zaak zo gelaten. Te veel eerbeid had ik voor de man om hem tegen zijn wil in het gedrang te brengen. De generaal wist niet dat ik zijn document in de lade van mijn bureau steken had (...) De nota van Tilkens was met een nauwkeurigheid geminuteerd, zoals een militair dat kan’* ³³.

Nu is echter al een hele tijd bekend dat hoewel Leopold al vroeg wist van zijn deportatie en er voordelen in zag, de koning ze echter niet zelf georganiseerd had. De eerste documenten die dit staaften zouden echter pas voor het eerst tevoorschijn komen op het einde van 1945, maanden na de parlementaire debatten in juli 1945 over het gedrag van de koning, waar Van Acker de koning openlijk beschuldigde zelf zijn wegvoering te hebben geregeld. Bij de bespreking van die debatten zullen we de volledige toedracht van de deportatie kort behandelen, maar op dit moment is enkel de bovenstaande versie voor ons van belang. Van Acker had immers geen redenen om het verslag van Tilkens in twijfel te trekken en geloofde dus dat Leopold er zelf voor gezorgd had dat hij niet in het land zou zijn op het moment van de bevrijding.

De naoorlogse regering Pierlot

Drie maanden na de deportatie van de vorst trokken de eerste Geallieerde legers België binnen. Brussel, waar Van Acker verbleef, werd bevrijd op 3 september en niet lang nadien werd ook Antwerpen heroverd. Een paar dagen later kwam de regering Pierlot terug uit Londen. De eerste van hen die Van Acker terugzag, was Spaak, het was een ontmoeting die hij later als ‘ontroerend’ zou beschrijven ³⁴. Nu de regering echter teruggekeerd was, was het nodig om over te gaan tot de orde van de dag, en dat was het bestuur van het land. Gezien Leopold weggevoerd was, wou de regering een regent laten verkiezen.

³³ ‘Aan het roer’, Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁴ ‘Aan het roer’, Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

Van Acker was altijd tegenstander van het regentschap geweest, iets wat hij in zijn omgeving meermaals heeft verklaard. Een tweetal weken voor de bevrijding, omstreeks 18 augustus, had Van Acker een ontmoeting met koningin Elisabeth, van wie hij had gehoord dat ze zichzelf wel zag als mogelijke kandidaat. Toen nog heeft hij haar duidelijk gemaakt dat hij niet inzag waarom een regent nodig zou zijn ³⁵.

Het zou alleszins niet baten, want Van Acker zou door de teruggekeerde regering voor een voldongen feit gesteld worden, het regentschap kwam er. De dag na de terugkeer van de regering ontmoette Van Acker prins Karel voor het eerst. Toen stond al vast dat Karel het regentschap zou opnemen. Hoewel Van Acker later zou noteren dat de regent zich zeer bedeesd gedroeg, was hij wel vol bewondering voor diens verstand. Hij vond Karel een eenvoudig en verstandig man die onmiddellijk begreep welke rol van hem verwacht werd en tegelijk altijd de verdediging van zijn broer op zich nam. Ondanks zijn reservaties jegens het regentschap, was onmiddellijk duidelijk dat indien men toch een regent nodig zou hebben, Karel perfect zou zijn voor de rol ³⁶.

Een week later, tijdens een vergadering van het Bureau van de BSP, was er discussie over het regentschap. De socialistische partij moest haar houding bepalen inzake het regentschap van prins Karel – en volgens sommigen zelfs inzake de monarchie *in se*. Het was partijsecretaris Piot die als eerste opmerkte dat de partij zich misschien moest onthouden bij een stemming over het regentschap. Hij werd hier vurig in bijgetreden door een ander lid, dat tot tweemaal toe zelfs eiste dat de partij zich niet zou moeien bij de verkiezing van een regent maar net haar republikeins karakter moest benadrukken. Van Acker negeerde de opmerkingen en opperde echter om misschien iemand anders dan Karel als kandidaat naar voren te schuiven. Toen Piot procureur-generaal Léon Cornil voorstelde als mogelijke regent, antwoordde Van Acker duidelijk dat die nooit zou accepteren gezien Karel zich al kandidaat had gesteld. Het gesprek liep verder rond de mogelijkheid van Cornil, maar Van Acker bleef bij zijn mening. De uit Londen teruggekeerde Spaak rondde de discussie af, hij drukte erop dat het land al twee weken zonder regering zat en dat er dringend gehandeld moest worden. Karel was al geraadpleegd geweest en had verklaard bereid te zijn het regentschap op te nemen als de Kamer hem het vertrouwen gaf. De minister was duidelijk: het bestuur van het land primeerde en daarom moesten ook de socialisten zich achter prins Karel scharen ³⁷. Het is misschien onduidelijk waarom Van Acker zich, na zich lovend uitgelaten te hebben over de prins, nu vroeg om voorstellen voor andere kandidaten voor het regentschap. Een mogelijke verklaring is dat Van Acker, door zijn partijgenoten zelf te laten inzien dat Karel de enige valabele kandidaat was, hij hoopte dat ze zich niet zouden laten verleiden tot republikeinse gedachten.

³⁵ Ongedateerde dagboek aantekening waarschijnlijk opgesteld einde 1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁶ Ongedateerde dagboek aantekening, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁷ Verslag van het Bureau van de BSP 17.9.44, Verslagen Bureau van de BSP, AMSAB.

Op 20 september werd in de Kamer gestemd over het regentschap. In de eerste stemronde onthielden de socialisten zich, maar in de tweede stemronde stemde een groot deel van hen toch mee en werd Karel verkozen tot Prins-Regent. Twee dagen later diende Pierlot het ontslag in van zijn regering, nadat Karel de grondwettelijke eed had afgelegd.

Ondertussen had Van Acker kennis genomen van het befaamde Politieke Testament van de koning. Leopold had dat Testament nog voor zijn deportatie gegeven aan de voorzitter van het Hof van Cassatie Jamar en aan procureur-generaal Cornil. Zij moesten het document doorgeven aan eerste minister Pierlot. Die moest het hele Testament lezen en de overige ministers dan lezing geving van het punt over de noodzakelijke genoegdoening. Pas als die de voorwaarden aanvaardden die daarin uiteengezet werden, mocht Pierlot het volledige document aan de regering overhandigen.

De avond na de aankomst van de regering in België, werd Pierlot ontboden door beide juristen, die hem het document overhandigden. Pierlot liet onmiddellijk Spaak overkomen en las samen met hem het Testament. De reactie van beide mannen was te verwachten, ze waren ontmoedigd en geschokt door de onverbiddelijke houding van de vorst. Spaak zou zelfs zeggen dat het een van de hardste slagen was geweest die hij ooit in de politiek had ontvangen ³⁸.

De dag na de eerste ontmoeting met de regent was Van Acker door Spaak bij zich geroepen. 'Aan zijn gezicht was te zien dat er slecht nieuws aan de hand was. Ik vond hem teneergeslagen en wanhopig. Hij had langs de weg van Pierlot kennis gekregen van wat later het Politiek Testament van de Koning zou genoemd worden. Dit document dat hard was voor de regering van Londen, eiste in feite dat ze hun verontschuldigen aan de koning zouden aanbieden. Degenen die hem kenden meenden te weten dat het niet hierbij zou blijven. De andere leden der regering waren niet met dit document bekend, tenzij met de passus der aan te bieden verontschuldigen omdat, zo aan deze vraag geen voldoeningen werd gegeven, door de opdrachtgevers gevraagd was het document zonder meer terug te geven, wat dan ook was geschied' ³⁹. Toen Van Acker volledig was ingelicht, had de minister van Buitenlandse Zaken zelfs ontmoedigd aan Van Acker gevraagd 'of ze niet beter hun valiezen zouden maken en het land te verlaten', Van Acker had slechts geantwoord met een geweldige lach, wat Spaak geruststelde ⁴⁰.

De inhoud van het Politiek Testament is erg bekend, dus gaan we hier slechts zeer summier de inhoud ervan bespreken ⁴¹. De opening was alleszins al voldoende om te vermoeden dat Leopold weinig veranderd was van visie: 'We zijn in het zesde oorlogsjaar aanbeland. Niets laat ons toe met zekerheid te stellen dat het staken van de vijandelijkheden in Europa of de bevrijding van ons grondgebied dichtbij zijn. Maar een zodanige wending van de gebeurtenissen, die een

³⁸ VELAERS en VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 879.

³⁹ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁰ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴¹ We gebruiken hierbij de Nederlandstalige versie van het Politieke Testament, zoals opgenomen in LEOPOLD, *Kroongetuige*, pp. 259-265.

plotselinge wijziging van het bezettingsregime in België met zich zou brengen, is in de toekomst mogelijk'. Voor iemand als Van Acker, die actief was in het verzet en in de clandestiene heropbouw van de socialistische partij, die gedurende het grootste deel van de oorlog ondergedoken moest leven en amper contact had met zijn familie, wiens vrouw en kinderen door de Gestapo uit het huis waren gezet, moet het zeer bitter geweest zijn om te lezen dat Leopold de Geallieerde bevrijding van België zag als een 'wijziging van het bezettingsregime'.

De rest van het eerste deel van het document was een apologie van de politiek en beslissingen die Leopold had genomen in 1940 en gedurende de oorlog. Over zijn houding in de oorlog schreef Leopold het volgende: 'Voor het vorige heb ik me sedert 28 mei 1940 strikt gehouden aan mijn status van krijgsgevangene in handen van de vijand en heb ik geoordeeld dat het niet met de waardigheid van de kroon en met de belangen van het land strookte dat ik daar rechtstreeks ooit van afweek. Die afwezigheid op het politieke vlak belette niet dat ik op het humanitaire vlak tussenkwam ten voordele van personen, groepen of zelfs de hele bevolking. De genadeverzoeken, de vrijlating of op zijn minst de verlichting van het lot van onze krijgsgevangenen, de bevoorrading van de bevolking, daarvoor heb ik voortdurend aandacht gehad'.

In zijn dagboek aantekeningen van juni 1944 erkent Van Acker dat de koning op humanitair vlak nuttig werk heeft verricht, maar hij verwijt hem tevens dat hij geen enkele echte demarche heeft gedaan, 'Er was iets dat me van in het begin duidelijk was: dat de koning op zeker ogenblik een daad zou moeten stellen, niet om zich legendarisch te maken, dat weefsel is kapot, maar om in de gunst van het volk te komen. Toen zei ik: 'wat het moet zijn, weet ik niet, misschien zeer weinig, dat zullen de omstandigheden aantonen'. Gedurende de oorlog deed zich een gelegenheid voor: de deportaties. De koning is hier tussengekomen om het lot te verzachten, ten voordele van deze van een zekere ouderdom, de vrouwen, enz. De koning is ten andere dikwijls tussengekomen voor gevallen van menslievende aard, nooit bij mijn weten voor een geval van collaboratie. Het was een prachtige gelegenheid welke hij heeft laten voorbijgaan' ⁴².

In een gesprek met Fredericq tijdens de oorlog, had deze Van Acker briefwisseling getoond met de bezetter en hem de bekomen resultaten van de vorst meegedeeld, maar Van Acker had hem geantwoord: 'Daar zal het land niet mee rekening houden. Het resultaat ware heel anders geweest, had men niets bekomen, maar – plots als een bom – elkander kon toefluisteren: 'Weet je 't, de koning heeft geprotesteerd'. Wat de tekst van het protest is, heeft minder belang, het is de daad die telt' ⁴³. Ook dit deel van het Politieke Testament moet dus maar weinig indruk gemaakt hebben op Van Acker.

Niettemin waren het vooral de delen die handelden over de toekomstvisie van de vorst die hem de grootste zorgen baarden en waarover hij met Leopold zou praten na diens bevrijding (cf. infra). Zo beschrijft Leopold onder de titel 'Verstandhouding tussen Vlamingen en Walen' hoe het

⁴² Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴³ Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

Vlaamse volk tijdens het interbellum 'besloten had een einde te maken aan de pesterijen van een egoïstische en bekrompen leidende minderheid die weigerde zijn taal te spreken en deel te nemen aan het volksleven.' Een passage die kan tellen en die vooral uitblinkt in het afwezig zijn van elke zin voor diplomatie. De hevigste tegenstanders van de vorst bevonden zich al binnen de Franstalige elite in Brussel en in de Waalse industriegebieden, wat elke ophitsing van dit gedeelte van de bevolking zeer te vermijden maakte. De bekendmaking van dit standpunt van de vorst zou fataal zijn voor zijn positie en daar was Van Acker zich terdege van bewust.

Er zaten volgens Van Acker ook goede zaken in het document, wat hij later tegen Leopold ook zou toegeven. Een daarvan was een punt over de sociale reorganisatie, waarin Leopold pleitte voor meer sociale rechtvaardigheid én een systeem van verplichte verzekeringen. Daarnaast pleitte hij ook voor politieke hervormingen, een gevolg van de vooroorlogse gebeurtenissen, 'het land wenst dat de macht wordt uitgeoefend door onkreukbare en bekwame mensen, die ermee ophouden het algemeen belang in te vullen op de maat van de partijbelangen. Het wenst dat die mensen die nodige macht krijgen om met gezag en continuïteit de belangrijkste en dringende problemen oplossen'. Hoewel Leopold niet alleen stond in zijn kritiek op de vroegere problemen, zien we hier ook een duidelijke kritiek op het vooroorlogse systeem, dat in zijn ogen weinig tot niets goed kon doen. Zoals we hebben gezien, was Van Acker al een prominent parlamentslid geworden voor het uitbreken van de oorlog. Hij zou over dit punt – dat ook nog pleitte voor de oprichting van een Raad van State en een concrete invulling van de ministeriële verantwoordelijkheid – echter niets zeggen tegen de koning.

De twee volgende punten: 'De hervorming van de opvoeding' en 'De militaire reorganisatie' zijn minder belangrijk voor ons onderzoek. Het zesde punt, getiteld 'De ordehandhaving en de sancties', dat handelde over de bestraffing van de collaboratie, was dan weer erg controversieel. Leopold pleitte ervoor dat enkel de 'werkelijke en grote schuldigen' zouden vervolgd worden en dat men de kleine garnalen ongemoeid zou laten. De regering zou echter al snel een systeem uitwerken waarin de zogenaamde burgerlijke epuratie een belangrijke rol zou spelen. Daarbij zouden burgers zonder enige strafrechtelijke veroordeling kunnen worden ingeschreven op lijsten van de krijgshoven, waardoor ze zich een groot aantal burgerrechten zagen verliezen – waaronder het recht op deelname aan de verkiezingen.

Het belangrijkste bewijs van Leopolds ongewijzigde negatieve houding tegenover het oude politieke establishment – en dan met uitstek de vooroorlogse regering Pierlot – was het laatste punt van zijn Politieke Testament, 'De noodzakelijke genoegdoening'. Hierin viel Leopold Pierlots radiotoespraak en de houding van de regering na de capitulatie frontaal aan. 'Het aanzien van de kroon en de eer van het land verzetten zich ertegen dat degenen die de redevoeringen hebben gehouden nog enig gezag uitoefenen in het bevrijde België zolang ze hun vergissing niet zullen hebben betreurd en plechtig en volledig genoegdoening zullen hebben gegeven'. De vorst eiste dus publieke excuses van de ploeg van Pierlot.

Het hele testament was niets meer of niets minder dan het bewijs dat de koning nog steeds van zijn eigen gelijk overtuigd was. Toen Churchill het document onder ogen had gekregen, verklaarde hij *'He is like the Bourbons. Hij heeft niets geleerd en niets vergeten'*, de Britse minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden zei dan weer: *'It leaves a nasty taste in the mouth'* ⁴⁴.

Ondanks de aanvallen van Leopold op de vooroorlogse regering, zou Pierlot wel instemmen om de eerste naoorlogse regering te leiden. Dit gebeurde evenwel niet zonder moeilijkheden en veel getwijfel van Pierlot zelf. Hoewel Pierlot oorspronkelijk het liefst van al een regering had gezien onder leiding van iemand die tijdens de oorlog in België was gebleven, wou niemand van de politici die daarvoor in aanmerking kwam zich kandidaat stellen. Tegelijk waren er dan weer ministers als Gutt en De Schryver die enkel lid wilden worden van een regering onder leiding van Pierlot ⁴⁵.

Tijdens een bijeenkomst van het Bureau van de BSP op 17 september had Spaak al verklaard dat hij Pierlot had aangeraden zelf geen nieuwe regering voor te zitten. De leden van het Bureau van de socialisten zagen echter al snel in dat men absoluut geen tijd had voor lange discussies over een regeringsvorming. Van Acker nam het voortouw: *'Je pense qu'il faut se rallier à la désignation de Pierlot'*. Pierlot moest gesteund worden bij het vormen van een nieuwe regering omdat hij simpelweg de enige keuze was die het land had ⁴⁶. Bij een volgende vergadering, de dag van de troonrede van prins Karel, besprak het Bureau de kwestie opnieuw. Pierlot was binnen de katholieke partij scherp aangevallen, men beweerde er dat hij zich vastklampte aan de macht. Het gevolg was dat Pierlot zelf gezegd had dat ook hij nu geen regering meer wou vormen. Van Acker verklaarde dat de rechtse katholiek Moyersoen bij hem was gekomen om te informeren of men hem niet zou steunen om een regering op te stellen. Hij gaf echter toe dat diens programma sterk tekort schoot en dat hij de man zelf ook weinig geschikt vond. Het Bureau ging hiermee akkoord, iedereen was ervan overtuigd dat Moyersoen 'te licht' was. Uiteindelijk kwam men alweer niet tot een beslissing, hoewel iedereen het er wel over akkoord was dat er dringend een nieuwe, democratische regering gevormd moest worden ⁴⁷.

De vruchteloze discussies wezen uiteindelijk allemaal in dezelfde richting: enkel Pierlot kwam in aanmerking om een nieuwe regering samen te stellen, hij was de enige die door de meerderheid aanvaard zou worden. Kort nadat prins Karel hem tenslotte geraadpleegd had, had Pierlot al een regering van nationale unie gevormd met zowel Londenaren als Belgen. Ze bestond uit zeven katholieken, vijf socialisten, drie liberalen, twee communisten, een technicus en een lid van de verzetsbeweging. Binnen deze regering van nationale unie had Van Acker het ambt van

⁴⁴ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 77.

⁴⁵ WARNER (G.), 'La crise politique belge de novembre 1944 un coup d'Etat manqué?', In: *Courrier Hebdomadaire du Crisp*, 1978, 798, p. 3.

⁴⁶ WARNER (G.), 'La crise politique belge de novembre 1944 un coup d'Etat manqué?', In: *Courrier Hebdomadaire du Crisp*, 1978, 798, p. 3.

⁴⁷ Verslag van het Bureau op 21.9.1944, Verslagen van het Bureau van de BSP, AMSAB

Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg. Van Acker schreef later over die regering 'Voor de eerste maal zouden communisten deel uitmaken van een regering in ons land. Die opname kostte nog heel wat moeilijkheden omdat deze laatsten er een vertegenwoordiger van de weerstand bij wilden. In feite was het om drie vertegenwoordigers te hebben en niet twee'. Van Acker zou gedurende de hele periode erg wantrouwig tegenover de communisten staan, wie hij gebrek aan politiek realisme en voorkeur voor volksmennerij zou verwijten ⁴⁸.

In de regeringsverklaring die Pierlot zou uitspreken in het Parlement op 27 september werd verklaard dat de regering bij de terugkomst van Leopold onmiddellijk haar ontslag zou aanbieden. Ook Karel had in zijn troonrede aangekondigd dat zijn broer onmiddellijk na zijn terugkeer zijn prerogatieven terug zou opnemen. De regeringsverklaring lag in het verlengde van de verklaring die de net teruggekeerde vooroorlogse regering Pierlot had afgelegd in de Kamer op 19 september, toen al had men een hand uitgestoken naar de vorst. Het was duidelijk dat ook de Londenaren de bladzijde wilden omslaan en enkel naar de toekomst wilden kijken ⁴⁹.

De eerste regering Pierlot had dan ook veel dringendere problemen dan de koningskwestie. De twee grote verwezenlijkingen van de regering waren de muntsanering van Minister van Financiën Gutt en de goedkeuring van de besluitwet van 22 december 1944 die België voor het eerst een verplicht systeem van sociale zekerheid bezorgde en waar minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Achiel Van Acker een zeer grote rol bij speelde ⁵⁰.

Ook Van Acker zelf was van mening dat de regering wel belangrijkere zaken te behandelen had dan de kwestie van de koning. In zijn onafgewerkte memoires schreef hij: 'Eén van de belangrijkste feiten door de omgevormde regering Pierlot gesteld, was de muntoperatie. (...) De man van heel die zaak was Gutt, een buitengewoon begaafd man, soepel, vol staatsmanschap, met de enige zwakte dat hij op het doel af marcheerde met een paardenbril voor de ogen en zich geen rekenschap gaf van wat in feite rondom hem in de partijen gebeurde. Hem dient hulde te brengen voor de krachtdadigheid waarmee hij dat plan doorvoerde' ⁵¹. Als tweede belangrijke punt van de verwezenlijkingen van de regering zag hij de oprichting van een systeem van sociale zekerheid, een van zijn stokpaardjes. Er is al veel onderzoek naar de totstandkoming van dit systeem gevoerd, dus houden wij het bij de conclusie die Van Acker er zelf over neerschreef, zelfkritiek daarbij niet schuwend: 'Dat er vooral onder administratief oogpunt gegronde kritiek kan uitgeoefend worden op het stelsel, akkoord. De volmaaktheid is overigens niet van deze wereld. Iets is zeker. De R.M.Z. was een grote hervorming, een hervorming met een blijvend karakter, zo men de beginselen eerbiedigt die bij de oprichting werden vastgelegd' ⁵². Dit alles om aan te tonen

⁴⁸ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 881-883.

⁵⁰ VANTHEMSCHE (G.), *Het sociaal pact van 1944*, p. 70.

⁵¹ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁵² 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

dat de koningkwestie tijdens de naoorlogse regering Pierlot geen probleem stelde, de heropbouw van het land primeerde.

Ook in de verslagen van de ministerraden vinden we geen enkel spoor terug van de koningskwestie. De regering Pierlot draait rond de economische heropbouw, de ravitaillering, de financiële sanering en de binnenlandse veiligheid. Binnen deze laatste kwestie hoort ook de ontwapening van het verzet, die de regering bijna zou doen vallen eind '44. De verzetskrachten in België waren veel groter in getale dan de binnenlandse veiligheidsdiensten en heel wat beter bewapend. De Britten schatten het aantal verzetsleden op ongeveer 85.000, verdeeld onder maar liefst 15 door de regering erkende groepen. Een van de belangrijkste was het Front d'Indépendance, een zeer linkse verzetsgroepering. Sterk met hen gelieerd waren de Partisans Armées, minstens 10.000 man groot, goed gewapend en getraind én gecontroleerd door de communistische partij. Genoeg voor de regering om zich zorgen over te maken, want hoewel de sfeer tussen de meeste verzetsgroepen en de regering erg cordiaal was, kon dat snel omslaan. Op 13 november stemde de regering een decreet om het verzet te ontwapenen, wat tot enorm protest leidde van de communisten, die beweerden dat hun ministers nooit hun akkoord hadden gegeven voor deze beslissing. Ze zagen er een reactionair complot in vóór de gevestigde macht en tegen het proletariaat. Ze stelden het kabinet Pierlot voor een ultimatum: de regering kon voor hen enkel haar functie blijven uitoefenen als ze garantie gaf dat de verzetsbeweging integraal en in haar huidige vorm in de binnenlandse veiligheidsdiensten kon opgenomen worden. Tevens wilden ze de belofte dat ook de grote economische collaborateurs eindelijk aangepakt zouden worden. Toen op 16 november nog geen maatregelen in die zin waren genomen door de regering, dienden beide communistische ministers en de verzetsman Demany hun ontslag in ⁵³. Volgens Gaston Eyskens was op dat moment een escalatie van het conflict niet uitgesloten, op 26 november zou een betoging van het Front d'Indépendance in de hoofdstad uit de hand lopen en zouden er betogers door de versperringen breken. Ze drongen zelfs door tot in de neutrale zone rond het Parlement, waarbij de auto van minister De Vleeschauwer in brand werd gestoken. Pas nadat de rijkswacht enkele waarschuwingsschoten afvuurde, trokken de betogers zich terug. Uiteindelijk vielen er zo'n vijftig gewonden, maar gelukkig geen enkele dode. De betoging werd door alle partijen sterk veroordeeld, zeker nadat het communistische dagblad *Le Drapeau Rouge* had geschreven dat er doden waren gevallen, met als doel het conflict nog meer op de spits te drijven ⁵⁴. Voordien had dezelfde krant de socialistische ministers aangemaand om ook uit de 'reactionaire' regering Pierlot te stappen. We hebben al gezien dat de communistische greep op (vooral de Waalse) arbeidersmilieus de socialisten grote zorgen baarde. Toch bleven ze de regering Pierlot trouw. Van Acker verwoordde het als volgt tegen een Engelse journalist enkele dagen na de betoging: '*... une fois qu'il y avait menace de trouble, il était clairement de notre devoir de rester au gouvernement. Si celui-ci s'était laissé fléchir par des manifestations de rue et par des grèves, cela n'aurait*

⁵³ WARNER (G.), op. cit., pp. 6-10.

⁵⁴ EYSKENS (G.), *Mémoires*, pp. 129-130.

pu qu'affaiblir la position de tout futur gouvernement' ⁵⁵. De dag na het ontslag van de communistische ministers was dat de officiële partijlijn geworden, het Bureau van de BSP had toen besloten dat de regering onder geen bede verlaten mocht worden, men wou ten allen koste een machtsvacuüm vermijden, wat een logisch gevolg van de val van de regering Pierlot zou zijn: *'Le Bureau considère qu'en raison de la gravité des problèmes en suspens, les ministres socialistes ne peuvent abandonner, en ce moment, les responsabilités qu'ils assument'* ⁵⁶.

Toch zou de regering Pierlot het niet lang meer uitzingen. Zoals een Brits journalist al schreef in oktober 1944, *'le nouveau gouvernement ne reflétait pas le glissement à gauche qui se manifeste, semble-t-il, dans l'opinion publique'* ⁵⁷. Ook Gaston Eyskens schreef dit in zijn mémoires, vooral de Londenaren moesten het ontgelden. Hoewel de bevoorrading geleidelijk aan verbeterde, gebeurde dit volgens velen nog steeds te traag. Men was ook allesbehalve opgezet met het financiële en fiscale beleid van de regering ⁵⁸. De roep naar andere regering werd steeds groter en het was voor de Britse diplomaten begin december al duidelijk wie deze zou moeten leiden: *'... Il ne fait aucun doute qu'un gouvernement national sous la direction de M. Van Acker remplacerait avantageusement celui de M. Pierlot qui n'a jamais été populaire. (...) ...il est clair que plus vite M. Pierlot se retira en faveur d'une personnalité plus acceptable à la gauche, le mieux ce sera'* ⁵⁹.

Ook binnen de socialistische partij begon men zich van het totale gebrek aan vertrouwen binnen de bevolking in de regering Pierlot gewaar te worden. Uit de briefwisseling tussen de kaderleden van de partij bleek dat de regeringsdeelname de partij bij een aanzienlijk deel van de arbeiders in groot diskrediet had gebracht. Op 1 februari kwam het Bureau samen en besloot dat de ministers uit de regering moesten stappen. Rechtstreekse aanleiding was de weigering van Pierlot om te antwoorden op de interpellaties van de socialisten Buset en Anseele, maar dat was enkel de druppel die de emmer deed overlopen. De inefficiëntie van de regering en het feit dat men zich goed bewust was dat men met Van Acker een zeer goed alternatief in handen had, die ook erg sterk gesteund werd door de Geallieerden vanwege zijn drang naar pacificatie, waren de dieper liggende redenen. Op 7 februari begaf Pierlot zich naar de regent en deelde het ontslag van zijn regering mee ⁶⁰. Het was tevens het einde van de politieke loopbaan van Pierlot, die zodra de koningskwesie ten volle zou losbarsten, ook door zijn eigen partijgenoten zou uitgespuwd worden ⁶¹.

Van Acker werd aangeduid als formateur en zou nog geen vijf dagen later al een nieuwe ploeg gevormd hebben.

⁵⁵ WARNER, op. cit. p. 22.

⁵⁶ VANSTEENKISTE, De Belgische Socialistische Partij van de bevrijding tot de verkiezingen van 17/2/1946: breuk of continuïteit met het verleden, p. 61.

⁵⁷ WARNER, op. cit. p. 4.

⁵⁸ EYSKENS (G.), Mémoires, p. 138.

⁵⁹ Nota van Brits diplomaat in Brussel aan het Foreign Office, 10.12.1944, Geciteerd uit: WARNER, op. cit. p. 26.

⁶⁰ VANSTEENKISTE, op. cit. p. 68.

⁶¹ EYSKENS, Mémoires, p. 139,

De houding van Van Acker: de natie primeert

Eind 1944 was de koningskwestie nog een non-issue. Er was geen persbelangstelling voor en de hele politieke wereld ging er ook van uit dat de koning na zijn bevrijding gewoon terug zijn plaats op de troon zou innemen. Van Acker had wel wat twijfels, maar was niet ongerust.

Ondanks het feit dat Van Acker al erg vroeg een mening had over de houding van de koning, kunnen we onmogelijk stellen dat die mening onwrikbaar vastgelegd was. Zijn bemerkingen over de vorst zijn dan wel voornamelijk negatief, ze hebben niet de aard van een veroordeling. Het zijn eerder de beschrijving van de problemen waarmee men te kampen had of mee te kampen zal hebben, en waar een oplossing voor gezocht moet worden. Het enige waar Van Acker mee begaan was, was wat het beste was voor het land. Op dat moment hield dat nog steeds in dat Leopold zo snel mogelijk terug zijn plaats op de troon moest innemen. Hij moest daarbij wel een paar handelingen stellen om de kritiek weg te nemen die gerezen was door zijn huwelijk en zijn veel te passieve houding tijdens de bezetting. Tot nu toe was Van Acker nog van mening dat het voldoende zou zijn, moest de vorst meteen zijn entourage uitzuiveren.

Dat het voor Van Acker weinig uitmaakte wie het gelijk aan zijn kant had, blijkt uit zijn reacties na kennisname van de nota van generaal Tilkens en het Politiek Testament. Vanzelfsprekend betreurde hij de inhoud van beide documenten, maar zolang het land er geen weet van had, was er geen probleem. Zoals hij zelf zei, uiteindelijk zou alles een beetje afhangen van hetgeen de koning zou doen.

II

HET VERHITTE VOORJAAR VAN 1945

Regeringsvorming

Hoewel Van Acker zowel door de Geallieerden als door de binnenlandse politieke scene - en zowel binnen als buiten zijn partij - gezien werd als de ideale opvolger van Pierlot ⁶², schrijft hij later zelf dat 'wanneer Pierlot ontslag nam als Eerste Minister dacht ik er niet aan regeringshoofd te worden, maar toen ik met de opdracht werd belast vond ik het heel natuurlijk. Ik werd niet meer rood tot in de hals als ten tijde dat ik voor de eerste maal als minister werd aangesproken' ⁶³. Er zijn dus geen aanwijzingen dat Van Acker belust was op het eerste ministerschap, zoals De Staercke - de secretaris van de prins-regent - later zou schrijven, '...en vandaag weet ik eigenlijk niet zo zeker of hij de val van de regering waarin hij minister van Arbeid was, niet ietwat heeft bespoedigd' ⁶⁴. Vermoedelijk is De Staerckes uitspraak eerder het gevolg van spijt dat de regering Pierlot viel, gezien De Staercke al die tijd diens kabinetschef was geweest.

De onderhandelingen zelf verliepen betrekkelijk vlot, er was oorspronkelijk enkel een probleem met de katholieke partij, die niet tot een regering wou toetreden waar ook de communisten zouden in zetelen. In een eerste poging op 8 februari trachtte Van Acker dan maar rechtstreeks met enkele politici van de katholieken te onderhandelen, waaronder toekomstig Minister van Financiën, Gaston Eyskens. Deze was ten zeerste bereid om in een regering onder leiding van Van Acker te werken, maar kon net als zijn katholieke collega's een communistische deelname niet aanvaarden. Toen Van Acker de dag nadien de mogelijke katholieke ministers nu allen tesamen bij zich riep voor een bespreking, toonde hij hen zijn voorstel tot een regeringsverklaring, waarin de katholieken zich erg konden vinden. Van Acker wees er echter ook op dat zijn partij stond op een communistische regeringsdeelname, gezien men anders niet van een regering van nationale unie kon spreken. De katholieken vroegen bedenktijd en gaven diezelfde avond nog een antwoord: geen deelname samen met de communisten ⁶⁵.

Van Acker weet die tegenstand aan het lobbywerk van kamervoorzitter Van Cauwelaert en de rechtse katholieke Carton de Wiart. Vooral Van Cauwelaert was volgens Van Acker hevig tegen een toetreding omdat hij zelf persoonlijke ambities koesterde ⁶⁶. Uiteindelijk zouden de katholieken toch plooiën. De dag na de beslissing van de katholieken riep Van Acker politici van alle partijen bij zich samen, met uitzondering van de katholieken. Als gevolg hiervan riepen de katholieken in allerijl een spoedvergadering samen. De kans om in de oppositie terecht te komen

⁶² EYSKENS (G.), *Mémoires*, p. 142.

⁶³ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁶⁴ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 184.

⁶⁵ EYSKENS (G.), *Mémoires*, p. 142.

⁶⁶ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

was plots erg reeël en noopte hen Van Acker mee te delen dat ze toch zouden deelnemen aan zijn regering van nationale unie. Volgens Eyskens was ook Van Cauwelaert voorstander van die beslissing. Van Acker beschreef het later aldus: 'De vorming is feitelijk veel gemakkelijker gegaan dan zou verondersteld worden. De zwakheid van Van Cauwelaert was zijn bevreesdheid en die vrees heb ik dan ook onmiddellijk geëxploiteerd'. Hij forceerde de situatie door te beslissen onmiddellijk een regering te vormen, met of zonder de katholieken. 'Dit bracht grote ontsteltenis in de katholieke middens, maar de slag was gewonnen, want het land keurde deze houding goed'⁶⁷. De Staercke dacht dat de moeilijkheden deels met overmoed en een te grote haast van Van Acker te maken hadden, maar gaf ook nog een andere reden: 'In zijn ongeduld om de post van eerste minister in te nemen die weldra vacant zou zijn, onderschatte hij echter de obstakels. De katholieke partij, die de meeste zetels in het Parlement had, wilde per se haar gezicht redden alvorens een socialistische eerste minister te aanvaarden'⁶⁸. Niettemin zou Van Acker dus wel in zijn opzet slagen en de katholieken tot regeringsdeelname overtuigen.

Toch waren de problemen niet allen van de baan. Plots rezen er problemen uit de hoek waar men deze het minst uit verwachtte, de communistische partij. Van Acker was immers zinnens om een soort kernkabinet te vormen, een comité van een vijftal ministers, waarin hij de communisten niet wou betrekken. De communisten hadden als hun kandidaat immers Marteaux voorgesteld, die ook deel uitmaakte van de regering Pierlot. Van Acker kon zich daar echter niet in vinden, 'Ik had met Marteaux gewerkt in de regering Pierlot en wist dat hij alles was behalve een bekwaam minister. Lalmand, die toen lid was van de regering, ontpopte zich als een begaafd, verstandig en werkzaam man, maar op het ogenblik der vorming was hij voor mij een onbekende'⁶⁹. Voor Van Acker reden genoeg om een drastische beslissing te nemen, maar dat was buiten zijn partijleden gerekend. 'Mijn inzicht was om de communisten te laten vallen, maar Spaak en de partijsecretaris [Piot] stonden erop hen op te nemen, het is eerstgenoemde die dan met hen is gaan praten en ze ten slotte heeft overhaald in de regering te treden'⁷⁰. Het door Van Acker gewenste 'politieke kabinet' werd op de lange baan geschoven en zou uiteindelijk nooit een concrete vorm krijgen.

Ook de aanstelling van de katholiek Du Bus de Warnaffe als minister van Justitie was een pijnpunt voor de communisten, die hem niet vertrouwden om de epuratie grondig aan te pakken. Uiteindelijk lieten ze Van Acker de dag van toezegging van alle partijen nog per brief weten dat ze besloten hadden om zijn aanstelling te accepteren, ze wilden de regering van nationale unie niet nog in gevaar brengen⁷¹.

Diezelfde dag gaven ook de katholieken hun toezegging en laat die avond verklaarde Van Acker dat hij een regering van nationale unie had gevormd. De regering Van Acker I bestond uit

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 185

⁶⁹ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁷⁰ Ongedateerde dagboekantekening, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.; 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁷¹ Brief Kommunistische Partij aan Achiël Van Acker op 11.2.45, Microfilm 50/499, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

achttien ministers, waarvan zes katholieken, vijf socialisten, vier liberalen, twee communisten en één technicus. De Vlamingen waren met zes tegen twaalf Franstaligen ondervertegenwoordigd. Opvallend was dat op Spaak na, alle Londenaren uit de ploeg waren verdwenen.

De regeringsverklaring was kort en krachtig en – belangrijker – er werd met geen woord over de koning gerept. Wel sprak de Van Acker zich in het parlement uit voor een zeer loyale opstelling tegenover de Geallieerden, die nog steeds streden voor de overwinning in Europa. Ook Pierlot werd vermeld, ‘Hij heeft zich zeer verdienstelijk gedragen ten opzichte van het vaderland. Zijn naam maakt een eervolle bladzijde uit in ’s lands geschiedenis. Hij is een grote burger van een kleine maar loyale natie, die nooit de minste twijfel heeft gekoesterd omtrent de wettige rechtvaardigheid en de zege van haar zaak. Ik groet in Pierlot de staatsman, die de onwrikbare bewaker was van ons patrimonium van vrijheid en de waakzame behoeder van onze traditie van eer en onafhankelijkheid’. De rest van de verklaring handelde over de steenkool, die werd beschouwd als de belangrijkste kwestie van het moment, de ravitaillering en de epuratie. Tenslotte vroeg Van Acker nog om uitgebreide machten van het Parlement: ‘Het wordt een zeer moeilijke periode waarin de regering niet enkel het vertrouwen van het Parlement nodig heeft, maar ook de uitgebreide machten, haar gegeven door het Parlement. Daarbij verzekert zij het Parlement dat de regering haar prerogatieven zal blijven respecteren’⁷².

De manier waarop de regering gevormd werd en uiteindelijk het vertrouwen kreeg van het parlement, leert ons een paar zaken. Ten eerste zijn er de duidelijke spanningen binnen de katholieke partij. Daar had in het Parlement en zeker in de Senaat een aanzienlijk deel van de leden tegen de regering gestemd. Het ging hoofdzakelijk om de rechtse vleugel van de partij, die zeer sterk gekant was tegen de communisten. Zodra de koningskwestie in mei begon te escaleren, zou deze strekking binnen de katholieke partij zich dan ook meer en meer pro Leopold en contra de regeringspolitiek beginnen bewegen, waarna de hele partij in haar kielzog zou volgen. Ten tweede leren we dat ondanks de snelle regeringsvorming, de ploeg toch broos aaneen hing. Zowel communisten als katholieken hadden een sterke achterban om rekening mee te houden, die sterk gekant was tegen bepaalde leden uit de regering. Bij de katholieken ging dat om alle communistische ministers, bij de communisten was het vooral Du Bus de Warnaffe die niet vertrouwd werd. Het zou dan ook niet lang duren eer de breuklijnen in de regering duidelijk zichtbaar zouden worden en uiteindelijk zouden leiden tot de val van de regering in de maand juli van hetzelfde jaar.

Van Acker zelf leek op het moment van de regeringsvorming redelijk gerustgesteld. Hij kon op vertrouwen buiten zijn partij rekenen en ook de Geallieerden betuigden hun steun. De dag na de regeringsvorming ontving Van Acker een delegatie met onder andere de stafchef van Eisenhower, de Amerikaanse ambassadeur Sawyer en de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen: ‘Ze waren tevreden dat de crisis was opgelost en vroegen wat ik nodig had. Ze hadden

⁷² Toespraak voor het Parlement op 15.2.1945, Microfilm 50/499, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

gedacht dat ik een hele lijst van eisen zou opstellen. Als antwoord heb ik hen niets gevraagd en gezegd wat mijn inzicht was, wat de maatregelen waren die zouden genomen worden en de politiek die zou gevolgd worden. Dit antwoord kwam hen in het begin enigszins onbegrijpelijk over. Voor het heengaan zei Bedell-Smith echter, in het bijzijn van beide ambassadeurs: 'Met u zou ik tot het einde der wereld gaan' ⁷³. Het zou echter niet lang duren eer de koningskwestie de regering op proef begon te stellen.

De entourage van de koning

Terwijl de regering zich vooral bezighield met de heropbouw van het land, zou het probleem van de entourage van de koning zich weer stellen. Al snel zou blijken dat men deze kwestie snel en zonder teveel heisa zou moeten proberen oplossen.

Leopold had in 1944 het land verlaten met slechts een paar leden van zijn omgeving: Majoor Gierst, zijn secretaris Weemaes en Burggraaf Gatiën du Parc, de leraar van de koningskinderen. Welke belangrijke personages die achtergebleven waren in België zouden in opspraak komen? Ten eerste was er Grootmaarschalk Cornet de Wuys-Ruart, die door Leopold was belast om de Geallieerde autoriteiten in het bezit te brengen van zijn Politiek Testament. Vervolgens was er de secretaris van de vorst, Graaf Capelle, die tijdens de oorlog een zeer kwalijke reputatie had opgebouwd en meermaals contacten had met collaborateurs. Tenslotte was de oude generaal Van Overstraeten, de aide-de-camp van Leopold in 1940, die ook door veel personen gezien werd als één van diegenen die tijdens de oorlog de slechtst mogelijke raad aan de vorst hadden gegeven. Zoals we al gezien hebben, was Van Acker er al tijdens de oorlog van overtuigd dat deze twee laatste heren zo snel mogelijk van het toneel moesten verdwijnen. Het is belangrijk erop te wijzen dat het hier niet ging om een goedkope afrekening met personen tegen wie een persoonlijk wrok werd gekoesterd, maar een eerste stap om Leopold bij die lagen van de bevolking bij wie hij alle krediet had verloren, weer wat vertrouwen te geven.

Voor het einde van de oorlog had Van Acker nog een gesprek met Fredericq over de entourage van de koning. Fredericq had gezegd dat het misschien best zou zijn moest het hele entourage van de koning collectief ontslag nemen, zichzelf incluis. Van Acker heeft toen geantwoord dat hij volledig akkoord ging, gezien dit de taak van de koning erg zou vergemakkelijken. Beide mannen spraken af om er tegen niemand een woord over te zeggen. Het collectieve ontslag uit eigen beweging heeft nooit plaatsgevonden, omdat al minstens Capelle er zich hardnekkig tegen verzette. Hij hield vol dat zij slechts *fonctionnaires* waren en dus het recht niet hadden om hun ontslag te geven ⁷⁴. Het zou slechts uitstel van executie zijn..

⁷³ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker ; Politiek Dagboek, ongedateerde aantekening.

⁷⁴ Ongedateerde nota, Microfilm 102/1165, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

De eerste die in opspraak kwam, was Grootmaarschalk Cornet. Deze had op 16 september 1944, net na de bevrijding, een ongeopende omslag – hijzelf wist niet wat deze bevatte – overgeleverd aan de Geallieerden. Het Politiek Testament werd zo gekend bij de Britse en Amerikaanse autoriteiten, iets wat de positie van koning Leopold allesbehalve zou vooruit helpen. De fout van Cornet was dat hij dit bevel van Leopold had uitgevoerd zonder iemand van de Belgische autoriteiten ervan verwittigd te hebben. Prins-regent Karel vernam pas over de demarche van Cornet in februari 1945 en was ziedend. Hoewel hij op het moment van de overlevering nog niet benoemd was als Regent, was Cornet er toen zeker al van op de hoogte dat dit spoedig zou gebeuren. Toch had hij de broer van de vorst moedwillig nooit op de hoogte gebracht, noch een regeringslid ⁷⁵.

Zelf had Karel kennis genomen van het bestaan van het Politieke Testament in september 1944 maar had geweigerd het te lezen. Omdat de vooroorlogse regering Pierlot de voorwaarden van punt zeven niet accepteerden en deze het document dus had teruggegeven aan Cornil en Jamar, was iedereen ervan overtuigd dat het document niemand nog last zou brengen. Dat het document geheimgehouden moest worden, was ook de mening van Van Acker, nadat deze er door Spaak over was ingelicht. De Staercke schreef dit over de beslissing: ‘Al deze overwegingen kunnen iemand doen geloven dat het regeringsbeleid een vergissing was. Maar dan tenminste een eervolle vergissing. De bedoeling van de ministers was om België een gevaarlijke constitutionele crisis te besparen. Ze slaagden hier niet in, maar hadden de verdienste alles gedaan te hebben wat maar menselijkerwijs mogelijk was. Ook al zijn ze hierin niet geslaagd, daarom hadden ze nog geen ongelijk’ ⁷⁶.

Het was dan ook een zeer grote schok voor De Staercke toen die tijdens een bezoek aan de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugesson door deze geïnformeerd werd over het Politieke Testament. Hij hoorde hoe Cornet het in september vorig jaar aan de Geallieerde bevelhebbers had gegeven en, belangrijker, wat de reactie van de Geallieerden was geweest. Het hoeft niet gezegd dat deze over de hele lijn zeer negatief waren. Churchill zou gezegd hebben ‘*It stinks*’ en de Britse Minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden was er al even hard over. Het gevolg was dat de politiek van de Geallieerden veranderde, waar men vroeger zo snel mogelijk Leopold terug in het land wou brengen, was men het er nu over eens dat de koningskwestie een louter Belgische zaak was geworden waar zij geen enkele rol wilden in spelen. Voor hen was de monarchie even onontbeerlijk voor België als voor Van Acker, maar wie er op de troon zat, was een zaak voor de Belgen ⁷⁷.

De Staercke lichtte de regent onmiddellijk in en op 8 maart, nadat de Regent enkele dagen had kunnen nadenken, besloot deze dat de zaak om een sanctie vroeg. Hij weigerde echter iets te beslissen alvorens Van Acker en Spaak over de kwestie gesproken te hebben. Eerst had hij zelf een

⁷⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 892.

⁷⁶ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 84.

⁷⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 887-888.

ontmoeting met Cornet, die verklaarde dat hij de orders van de koning altijd blindelings had opgevolgd en dat ook zou blijven doen en dat hij niet eens wist wat er stond in de brief die hij had overhandigd. Toen Karel hem wees op de ongrondwettelijkheid van die beslissing, zei Cornet simpelweg dat hij niet wist wat er in de grondwet stond ⁷⁸.

De volgende dag meldde Karel dit aan Van Acker en Spaak tijdens een bespreking. De Staercke nam notulen. Karel wou geen beslissing nemen in deze zaak, die een duidelijk politiek karakter had, zonder raad gekregen te hebben van zijn ministers. Van Acker was duidelijk, wat Cornet gedaan had was plichtsverzuim tegenover het staatshoofd en de regering, het was een inmenging in de politieke aangelegenheden en daarom moest Cornet zo snel mogelijk van zijn functie ontheven worden. Zowel Van Acker als Spaak waren daarbij van mening dat er aan de zaak zo weinig mogelijk ruchtbaarheid moest gegeven worden. Ze kwamen overeen dat men er het best aan deed om Cornet op een zijspoor te plaatsen. Zo bleef het bij een zuiver administratieve maatregel die weinig opzien zou wekken. 'De grootmaarschalk zou bijvoorbeeld om gezondheidsredenen zijn functies moeten neerleggen of op non-actief worden gesteld. Wat telt is het resultaat', stelden de twee ministers voor. Karel ging akkoord ⁷⁹, en Cornet zou niet veel later zijn functie neerleggen.

Hoewel Van Acker nooit gesproken had over het verwijderen van Cornet, werd hij hier door de situatie wel in die positie gedwongen. Cornet had door zijn ondoordacht handelen, volledig gestuurd door zijn trouw aan zijn koning, het land wel degelijk in gevaar gebracht én de positie van de koning bij de Geallieerden schade toegebracht. Dat Cornet niet publiek ontslagen werd, was echter dus niet zozeer het gevolg van zijn relatieve onschuld – hij wist immers niet wat het document in kwestie was – als van het feit dat zowel Van Acker, Spaak als de Regent ten allen koste de bekendmaking van het Politieke Testament wilden vermijden.

Belangrijker voor Van Acker was de verwijdering van Capelle, die een veel kwalijkere reputatie had. De graaf kwam voor het eerst echt in opspraak in maart 1945, toen hij uit eigen initiatief politici contacteerde om bij het Rode Kruis te pleiten ten voordele van de koninklijke prinsen. Zowel regent als ministers Van Acker en Spaak werden hierbij volledig genegeerd. De démarche van Capelle zou leiden tot een ontmoeting tussen de graaf en beide socialisten. Daar zou Spaak Capelle gezegd hebben dat zijn initiatief van een volledig gebrek aan respect voor regent en regering getuigde. Van Acker voegde eraan toe dat zijn initiatief tot niets meer geleid zou hebben dan het ontstaan van hevige polemieken rond de figuur van de koning, terwijl die controverse net tot rust was gekomen. Capelle verdedigde zich hevig en zou uiteindelijk in een fikse discussie met Spaak verzeild geraken, waarbij onderwerpen als de gebeurtenissen te Limoges

⁷⁸ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 85.

⁷⁹ 'Notulen van de vergadering gehouden onder voorzitterschap van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Karel van België, Regent van het Koninkrijk, op donderdag 15 maart 1945 om 18u in het Paleis van Brussel', In: DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, pp. 85-87.

niet geschuwd werden. Uiteindelijk hield de regering het bij een vermaning en kon Capelle nog even van zijn functie blijven genieten ⁸⁰.

Tenslotte was er nog generaal Van Overstraeten. Hier moest Van Acker niet bang zijn voor een controverser of pijnlijk publiek ontslag, de generaal zou immers op 1 april de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Toch zou hij op 22 februari nog een brief schrijven naar de nieuwe minister van Defensie, Mundeleer. Hij verklaarde dat hij voordien al twee brieven had geschreven aan de toenmalige minister Delfosse om een rol te mogen spelen in de militaire heropbouw van het land, maar nooit een sluitend antwoord had gekregen. Begin januari had Van Overstraeten al gehoord dat men van plan was om hem op 1 april met pensioen te sturen. Een regelrechte eliminatie, want op hetzelfde moment werden andere al pensioengerechtigde militairen wel gevraagd om hun functie verder te zetten.

Mundeleer zou echter nooit antwoorden en in de loop van april zou Van Overstraeten aan de hand van een simpele order te weten komen dat hij gepensionneerd werd vanwege zijn hoge leeftijd ⁸¹. Een paar dagen voordien had de Britse ambassadeur al in een telegram aan het Britse Foreign Office laten weten dat Van Overstraeten verwijderd zou worden op één april, na een beslissing van zowel Regent als Regering. Hij was ook op de hoogte van de andere plannen van de Regering en de Regent: 'Het is niet gemakkelijk voor de regent om van zijn broers entourage verlost te geraken, er bestaat altijd een mogelijkheid dat zijn broer ze terug aanneemt als hij terug is. (...) Ik denk dat ik gelijk heb als ik zeg dat de overheid het plan heeft om in de toekomst een zeg te hebben in de aanstelling van het Hof. Ik denk niet dat er nog iemand aangesteld kan worden door de Koning zonder hun toestemming. *That should be a safeguard*' ⁸².

Het uiteindelijke ontslag van de hele entourage zou nog op zich laten wachten tot juni, na de bevrijding van Leopold. We gaan er dan verder op in.

April 1945: Wat met de koning?

Naarmate het voorjaar van 1945 vorderde, werd steeds duidelijker dat de oorlog op zijn eind liep. De Geallieerden drongen de Duitse troepen steeds verder terug en het einde van de oorlog in Europa zat eraan te komen, wat betekende dat Leopold ook binnenkort bevrijd zou worden. Men was het er nog altijd over eens dat, zoals Pierlot had verklaard in het Parlement in september 1944, net als de regent in zijn troonrede, Leopold na zijn bevrijding onmiddellijk terug naar België gevoerd zou worden om het koningschap weer over te nemen. De ontdekking van het Politieke Testament, het feit dat het Testament verspreid was bij de Geallieerden en de nog altijd aanwezige

⁸⁰ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 895.

⁸¹ VAN OVERSTRAETEN (R.), *Sous le Joug*, pp. 311-312.

⁸² Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 29.3.1945, Microfilm 371/49007, Deelarchief Foreign Office, SOMA

animositeit tegen Leopold binnen bepaalde lagen van de bevolking, waren echter tekenen dat de kwestie niet zo gemakkelijk opgelost kon worden als men oorspronkelijk had gedacht.

De eerste die met een mogelijk idee om moeilijkheden te vermijden naar buiten kwam, was prins-regent Karel. Op 10 maart meldde de Britse ambassadeur al dat Karel een scenario voorzag om de Koning na zijn bevrijding naar Zwitserland over te brengen, om hem daar te ontmoeten. Uit het Politiek Testament had de prins-regent immers opgemaakt dat de houding van zijn broer niet veranderd was ten opzichte van vroeger en via een dergelijk verdragingsmanoeuvre hoopte hij op hem in te kunnen praten, opdat hij een goede politieke koers zou kiezen ⁸³. Eind maart was het ook de mening van de Britten dat de koning niet terug naar België voeren de slimste oplossing zou zijn, waarbij men echter zeer diplomatisch en voorzichtig tewerk zou gaan, opdat alle verantwoordelijkheid uiteindelijk toch bij de Belgen zelf zou liggen ⁸⁴.

Ook bij de regering en zeker bij Van Acker leefde er een bezorgdheid over wat zou moeten gebeuren. Begin april ging hij samen met Spaak naar de Britse ambassadeur, ook de Amerikaanse ambassadeur en het hoofd van SHAEF in België, Generaal Erskine, waren aanwezig. Beide socialisten pleitten ervoor om zo rap mogelijk na de bevrijding van de koning ingelicht te worden. De Geallieerde bevelhebber die de vorst bevrijdde, moest deze vragen om bij hem te blijven tot de vorst een bezoek had gehad van een delegatie uit België. Deze delegatie zou bestaan uit de prins-regent, premier Van Acker, minister van Buitenlandse Zaken Spaak en Baron Holvoet, de kabinetschef van de regent ⁸⁵.

Was het echter Van Ackers bedoeling om de koning na zijn bevrijding uit het land weg te houden? De feiten spreken dat tegen. Eind april maakt Knatchbull-Hugessen een verslag op waarin staat dat Van Acker wel bezorgd was over de moeilijkheden die zouden rijzen bij de terugkeer van de koning, maar tegelijk beseftte hij dat het onmogelijk was om de koning te vragen zich terug te trekken. Van Acker was er van overtuigd dat de koning akkoord zou gaan om zijn functie terug op te nemen volgens de visie van de regering op de constitutionele plichten van de koning. Hetgeen Van Acker nog steeds de meeste zorgen baarde, was de entourage van de vorst. Hijzelf leefde dan wel op goede voet met de leden ervan, maar de kwestie van de entourage was een objectief probleem dat moest aangepakt worden ⁸⁶.

Hoewel Van Acker dus zeker niet van plan was om de koning ergens toe te dwingen, was hij er wel van overtuigd dat een terugkeer naar België zonder overlegd te hebben met de regering en de regent desastreus zou zijn. In een gesprek met Van Acker vroeg de socialistische minister van Openbare Werken Vos: 'Stel dat Leopold zegt: ik wacht niet, ik ga naar Brussel en zal binnen een zestal weken zien. Wat dan?'. Van Acker antwoordde dat een dergelijk scenario absoluut

⁸³ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 898.

⁸⁴ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 29.3.1945, Microfilm 123/593, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁸⁵ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 3.4.1945, Microfilm 123/593, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁸⁶ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 31.4.1945, Microfilm 129/594, Deelarchief Foreign Office, SOMA

uitgesloten is, het was zelfs de grootste flater die kan begaan worden en zou ongetwijfeld tot een crisissituatie leiden.⁸⁷

Van Acker wou dus de koning terughalen mits deze instemde met enkele minimale voorwaarden van de regering over zijn constitutionele plichten, iets waar Van Acker geen problemen over verwachtte. Maar tegelijkertijd begonnen er binnen de BSP stemmen op te komen tegen Leopold. Een onvoorwaardelijke terugkeer was voor velen absoluut buiten de kwestie en zelfs een terugkeer volgens bepaalde voorwaarden lag moeilijk. Hoewel de BSP van nature een republikeinse partij was, hadden de meeste leden sinds de eerste wereldoorlog en de goede relaties met koning Albert nadien vrede genomen met de Belgische monarchie. Nu Leopold zich voor zovelen onmogelijk had gemaakt, kwamen deze oude gevoelens weer boven. Op een paar uitzonderingen na zou de BSP zich als geheel nooit uitroepen voor de republiek, maar het is wel belangrijk om te beseffen dat Van Acker vanaf april 1945 al met scherpe antileopoldistische reacties binnen zijn eigen partij te maken kreeg. Zelf was Van Acker monarchist, omdat dat volgens hem nu eenmaal de enige zinnige houding was die men als politicus in België kon aannemen: 'In een ander land ware ik misschien republikein. We hebben de traditie der monarchie. Daarom zoek ik een oplossing. Het is verkeerd schoenen te laten staan wanneer men niet weet wat aan de voeten te trekken'⁸⁸. Ook tijdens het verdere verloop van de koningskwestie zullen we zien dat de monarchie op zich voor Van Acker nooit ter discussie stond.

Binnen socialistische kringen begon de spanning dus echter snel te stijgen. Op 10 april al zou Victor Larock in een editoriaal in *Le Peuple* waarschuwen dat de houding van Leopold sowieso besproken zou worden na zijn bevrijding. Hij gaf kritiek op de leopoldistische propaganda die zich al enkele weken aan het verspreiden was. Dit zou volgens Larock enkel leiden tot een situatie waarin geen enkel sereen debat nog mogelijk zou zijn. Zo'n debat was echter wel noodzakelijk, de volksvertegenwoordigers moesten beslissen of Leopold al dan niet kon terugkomen. Larock liet evenwel nog alle opties open⁸⁹. Andere socialistische politici waren daar echter minder toe geneigd. In zijn *mémoires* schrijft de socialist senator Piet Vermeulen, zoon van August Vermeulen, dat hij in april samen met een groep socialisten uit Kamer en Senaat besloten had om binnen de partij officieel voor de troonsafstand van Leopold III te pleiten, ook al wisten ze dat zoiets volledig tegen de wil was van Van Acker en Spaak⁹⁰.

De plotse polarisatie valt deels te verklaren door de terugkeer van de eerste gevangenen uit de bevrijde concentratiekampen en het besef onder de bevolking dat voor het eerst in de geschiedenis aan een industriële uitroeiing was gedaan. De emoties uitten zich onder andere in een nieuwe repressiegolf. Voor Van Acker een nieuw signaal dat de terugkomst van de vorst met de grootste omzichtigheid moest geregeld worden. In het diepste geheim werd verder gesleuteld

⁸⁷ Dagboek aantekening 21.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁸⁸ Dagboek aantekening op 15.6.1944, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁸⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 905.

⁹⁰ VERMEULEN (P.), *Een gulzig leven*, p. 85.

aan het opstellen van de delegatie die de vorst zou ontmoeten na zijn bevrijding. De personen met de touwtjes in handen waren de regent en zijn eerste minister. Behalve voornoemde deelnemers aan de delegatie waren enkel de Britse en Amerikaanse ambassadeur en SHAEF op de hoogte. Op 24 april was alles geregeld, de lijst van personen die zouden afreizen naar de vorst was opgesteld ⁹¹.

Ondertussen had men ook binnen de socialistische partij niet stilgezeten. De uiteindelijke beslissing over het lot van de koning viel tijdens een bijeenkomst van het Bureau op 28 april, de partij zou zich openlijk uitspreken voor de troonsafstand ⁹². Twee dagen voordien had volksvertegenwoordiger Bohy al de kabinetschef van Karel, baron Holvoet, ingelicht over het standpunt van de socialistische parlementairen, namelijk dat men wil verdergaan met het regentschap. Holvoet vroeg hem of deze parlementsleden wel de rol van de bevolking vertolkten, Bohy antwoordde dat alle parlementsleden wisten dat ze nooit zouden herverkozen worden indien ze anders zouden reageren. Een abdicatie van Leopold ten gunste van prins Boudewijn met verderzetting van het regentschap zou voor hen de ideale oplossing zijn. Holvoet was nog niet overtuigd en vroeg wat er zou gebeuren indien de vorst zou ingaan op de drie voorwaarden van de regering, namelijk zijn entourage verwijderen, de oorlog verderzetten aan de zijde van de Geallieerden en te beloven verder te zullen regeren strikt volgens de constitutie. Bohy zegt dat dat derde punt waardeloos zou zijn, gezien de koning al te vaak de parlementaire instellingen heeft miskend. Het is net om de monarchie te redden, in het belang van het land, dat hij bij Holvoet deze demarche kwam doen ⁹³. Een demarche die alleszins inging tegen de overtuiging van Van Acker en Spaak, die beiden nog steeds in een oplossing geloofden.

Eind april zou Van Acker ook voor het eerst te maken krijgen met de toekomstige secretaris van de vorst, de Brusselse professor Jacques Pirenne. Jacques Pirenne was de zoon van de befaamde historicus Henri Pirenne en had voor de oorlog nog lesgegeven aan Leopold. Hij zou zich in de koningskwestie ontpoppen als het meest fanatieke lid van het leopoldistische kamp en op die wijze meermaals met Van Acker in contact komen, en botsen. Op 28 april kwam Pirenne uit eigen initiatief bij de eerste minister om hem een uiteenzetting te geven over de persoonlijkheid van de vorst, gezien Van Acker Leopold nog nooit persoonlijk had ontmoet. Pirenne begon ook te vertellen over de gebeurtenissen in 1940, maar Van Acker wimpelde hem ongeïnteresseerd af. Hij verzekerde hem wel dat hij voorstander was van de terugkomst van de vorst ⁹⁴.

Van Acker merkte rond die periode pas echt hoe de sfeer in het land aan het omslaan was. Op 24 april had een correspondent van het persagentschap Reuters het bericht verspreid dat Leopold zich in Zwitserland zou bevinden. Onmiddellijk stond heel het land in rep en roer. Van Acker was op dat moment naar een vertoning van de film *Gone with the Wind* aan het kijken en

⁹¹ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 197.

⁹² VANSTEENKISTE, *BSP van de bevrijding tot de eerste parlementsverkiezingen in 1946*, p. 72.

⁹³ Verslag 26.4.1945, 18.298/II/2 'Question Royale' Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

⁹⁴ Ongepubliceerde Memoires Jacques Pirenne, p. 7, Algemeen Rijksarchief.

werd tijdens de pauze weggeroepen. Meteen vertrok hij richting zijn kabinet om de geruchten na te gaan. 'Ik belde naar Londen en Versailles, ik informeerde bij SHAEF: niets!' ⁹⁵. Hoewel het bericht volledig uit de lucht gegrepen was, was de respons enorm. Fredericq ging meteen bij de kabinetschef van de regent toestemming vragen om naar Zwitserland af te reizen, net als een resem andere personen 'waarvan men nog niet eens iets gehoord had, maar die overliepen van ijver', aldus De Staercke ⁹⁶. Van Acker ging na zijn telefoontjes het einde van de film bekijken en noteerde zwartgallig 'Naar 't slot van mijn film gaan zien. Maar de wagen zal aan 't rollen gaan' ⁹⁷. De volgende dag werden alle reisvergunningen met bestemming Zwitserland ingetrokken, geen Belg mocht naar Zwitserland gaan zonder toestemming van de regering ⁹⁸.

Het optimisme van Van Acker had een knauw gekregen. Hoewel hij nog steeds dacht de koning terug te kunnen halen, was hij er door de recente ontwikkelingen wel van overtuigd geraakt dat het een nog delicatesse affaire zal worden dan gedacht. De dag na de hetze over de zogezegde aankomst in Zwitserland vertelde hij aan De Staercke dat 'hij hoffelijk en rechte doorzee met de Koning zou spreken. Hij zou hem zeggen dat, gezien de huidige stand van zaken, zijn handhaving op de troon – mogelijk overkomelijke – problemen zou scheppen, die men kan vermijden als hij niet terugkeerde. De keuze zou aan hem zijn'. Er werd ook overeengekomen dat Fredericq deel uit zou maken van de delegatie⁹⁹. Fredericq had hier al in begin april bij Van Acker op aangedrongen ¹⁰⁰. Van Acker stond er wel op dat hij als allereerste Belg met de koning zou praten ¹⁰¹.

De geheimhouding over wat men met de koning van plan was, werd vanzelfsprekend niet door alle ministers geapprecieerd. Minister van Bevoorrading, de communist Lalmand, eiste meer klaarheid tijdens een samenkomst van de ministerraad. Boos vroeg hij aan Van Acker of deze niet iets te melden had aan de ministerraad over de terugkeer van de koning, hij was het beu om telkens op geruchten aangewezen te zijn. Ook de gesprekken die Van Acker en andere ministers hadden met de regent irriteerden hem, hij vroeg zich af waarom hij niet geïnformeerd werd en wees erop dat dit soort toestanden enkel voor verdeeldheid zorgden. Voor hem is het noodzakelijk dat al deze geruchten voor eens en altijd opgeklaard werden ¹⁰². In zijn eigen notities over deze ministerraad schrijft Van Acker dat er naast Lalmand ook een aantal andere ministers verbolgen waren over de onduidelijkheid. Van Acker kon hen echter geruststellen, de geruchten over een mogelijke bevrijding van de vorst waren allen onbevestigd. Ook over gesprekken met de

⁹⁵ Dagboekantekening op 24.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁹⁶ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 198.

⁹⁷ Dagboekantekening op 24.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁹⁸ Telegram 25.4.1945, Microfilm 371/49007, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁹⁹ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 199.

¹⁰⁰ Brief gedateerd 4.4.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁰¹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 25.4.1945, Microfilm 123/594, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

¹⁰² Notulen van de Ministerraad op 27.4.1945, Algemeen Rijksarchief (on-line)

regent heeft hij de misnoegde ministers kunnen kalmeren, doch hij noteerde niet wat hij hen zei¹⁰³.

De situatie zou nog meer geladen worden, toen Van Acker met de verscherpte mentaliteit binnen zijn eigen partij te maken kreeg. De avond na de hierboven besproken bijeenkomst van het Bureau werd Van Acker in de Loge te Brugge opgezocht door enkele partijgenoten die hem een tekst voorlazen met de beslissing van de partijtop. Van Acker stond er echter op dat het besluit voorlopig nog niet werd bekend gemaakt, wat ook gebeurde¹⁰⁴.

Op 2 mei stond een ministerraad in het Paleis op het programma. De bijeenkomst was een zet van de eerste minister en de regent. Om het land ervan te overtuigen dat de machthebbers nog steeds alle touwtjes in handen hadden en zich totaal niet ongerust maakten, werd bekendgemaakt dat op de raad enkel het Antwerpse havenbeleid zou besproken worden. In het hele land was er echter geen Belg te vinden die dat geloofde, iedereen was ervan overtuigd dat er over de koningskwestie ging gepraat worden¹⁰⁵, zelfs de ministers. Van Acker schreef over die ministerraad: 'De ministers zelf geloven dat het voor de zaak van de koning is. Daags voordien was Vos, die de zaak der havens moest inleiden, nog ongelovig. Eén zei me dat hij wel wist dat het over de zaak van de koning ging, maar dat het verstandig was een punt aan de dagorde te stellen, voor het geval – zoals gebeurd is – dat de zaak zich niet zou stellen. (...) Nadien journalisten. Ze geloven niet dat niet over de koningskwestie werd gesproken, ook in de bladen straalt zulks door. Iedereen loopt nerveus. Het land wordt gek'¹⁰⁶.

Een demarche van de rechtse fractieleiders graaf Carton de Wiart en baron Moyersoen gooide nog meer roet in het eten. Op 3 mei bezochten zij de eerste minister om hem de bekommernis van hun fractie over de naleving van de grondwet mee te delen. Ze wezen erop dat deze nog steeds zegt dat koning automatisch terug op de troon terug komt en hij dus verder kan regeren. Hierop gaven ze een zeer gedetailleerde beschrijving van de procedures die gevolgd moesten worden bij de terugkeer van de koning. De procedure moest aanvatten met een bijeenkomst van het Parlement om de regent te bedanken, gevolgd door een zitting met de koning waar deze zijn troonrede zou uitspreken. Nadien zouden de verenigde kamers een antwoord opstellen¹⁰⁷. Door zoveel aandacht te geven aan deze formaliteiten hoopten deze katholieken duidelijk te maken dat de automatische terugkeer van Leopold voor hen de normaalste zaak van de wereld was. Het zou echter bij blufpoker blijven. De dag voordien had Moyersoen nog aan De Staercke gezegd dat de koning zijn troon op het spel zette indien hij zijn gevoelens over vroeger niet opzij zal kunnen schuiven. Niet enkel de socialisten en communisten, maar ook een deel van de liberalen en een aantal katholieke Limogards waren tegen hem¹⁰⁸.

¹⁰³ Dagboek aantekening 27.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁰⁴ Dagboek aantekening 28.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁰⁵ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 199.

¹⁰⁶ Dagboek aantekening op 2.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁰⁷ Dagboek aantekening op 3.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁰⁸ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 200.

Zodra de socialisten het nieuws van de katholieke demarche vernomen hadden, verscheen het standpunt van de partij op 4 mei in *Le Peuple*. Het luidde als volgt: ‘... s’opposer à la transmission automatique du pouvoir, et (...) prendre ou appuyer à obtenir du Roi la décision d’abdiquer’¹⁰⁹. Van Acker was er op dat moment al enkele dagen van overtuigd dat de zaak begon te escaleren, na het bezoek in de Loge schreef hij: ‘Ik maak me geen illusies. De zaak wordt ernstig’¹¹⁰. Volgens Vermeyleen was Van Acker wel nog steeds overtuigd om de koning terug te halen en ook de katholieke minister van Koloniën De Bruyne was er in een gesprek met Van Acker van overtuigd geraakt dat Van Acker de koning zou terughalen indien dat mogelijk was¹¹¹. Ook kamervoorzitter Van Cauwelaert kwam uitleg vragen over het standpunt van de socialisten. Hij wees op de verantwoordelijkheden van de BSP en hoopte dat de socialisten misschien nog van houding zouden veranderen, Van Acker schreef over zijn monoloog ‘bedreigingen en nog bedreigingen’ maar zei hem wel dat een koerswijziging van de socialistische partij niet uitgesloten is¹¹². Was het bluff of bleef Van Acker zo sterk in zijn kansen en kunnen geloven dat hij zijn partij zou kunnen ompraten? Zowel achteraf als toen leek het vooral op een sterke uitspraak die weinig meer tot doel had dan zich van de nerveuze Van Cauwelaert te ontdoen. Hij liet de voorzitter alleszins gerustgesteld heengaan: ‘De bekommering moet zijn de zaak te redden. Onmogelijk te zeggen wat moet gedaan worden. (...) We moeten ten allen koste het koninkdom redden’¹¹³. Ook tegen de ongeruste Cornil vertelt hij hetzelfde, ‘Dat wat in de bladeren verschijnt verontrust me wel, maar schrikt me niet af. De zaak is nog te redden. Moest zulks onmogelijk schijnen, dan moet, om een crisis met onoverzienbare gevolgen te voorkomen, alles gedaan worden om de monarchie te redden’¹¹⁴.

Ondertussen had de publicatie van het standpunt van de socialisten echter grote gevolgen gehad voor de politieke situatie. Het dwong de katholieken om ook positie te kiezen. Een dag later verscheen in de pers: ‘Het voorlopige bureau van de CVP, sterk gehecht aan de dynastie, benadrukt dat de eerbied voor de grondwet eist dat de koning door het feit zelf van zijn bevrijding van rechtswege de uitoefening van zijn hoog ambt herneemt’¹¹⁵. Dit was echter niet de mening van alle katholieke ministers, al zeker De Bruyne was van mening dat Leopold als staatshoofd ‘zwaar gefaald’ had en maakte zich zorgen over het uitlekken van informatie over bepaalde gebeurtenissen tijdens de oorlog. Ook Minister van Buitenlandse Zaken Du Bus de Warnaffe vond dat ‘men alles moest doen om het land en de monarchie te redden en dat de idee van een troonsafstand in overweging moest genomen worden om de monarchie en de dynastie te redden’¹¹⁶. Hoewel sommige socialisten niet van een terugkeer wilden weten en sommige katholieken

¹⁰⁹ VANSTEENKISTE, op. cit. p. 72.

¹¹⁰ Dagboekantekening op 28.4.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹¹ EYSKENS, *Memoires*, p. 163.

¹¹² Dagboekantekening op 4.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹³ Dagboekantekening op 4.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹⁴ Dagboekantekening op 4.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 911.

¹¹⁶ EYSKENS, *Memoires*, p. 164.

enkel een onvoorwaardelijke terugkeer wilden accepteren, valt het op dat de 'gematigden' in de regering nog steeds duidelijk dezelfde richting inwillen, waarbij realisme en het belang van het land en de dynastie primeerden.

Terwijl er in de regering nog krachten trachtten de meubelen te redden, was de open strijd rond de koning echt aan het losbarsten. Van Acker maakte zich zorgen over de kranten, die de koningskwestie meer en meer begonnen te bespreken en het land meesleurden in de controverse. In de voormiddag van 6 mei waren er al mensen voor het Paleis post komen vatten en bloemen voor de koning komen leggen, enkelen zongen 'Vive le Roi!' ¹¹⁷. In de nacht daarop zou Duitsland capituleren en om 12u 's middags werd Van Acker door Erskine bezocht die hem het grote nieuws kwam melden, Leopold was bevrijd. Hij verzekerde Van Acker dat alles in verband met contact met de vorst en transportmiddelen geregeld zal worden, maar dat de Geallieerden voor de rest nergens zullen tussenkomen, daar het een zuivere Belgische kwestie is ¹¹⁸. In de loop van de namiddag werd ook het land op de hoogte gesteld van de bevrijding van de koning. Enkele uren later waren er al studenten en andere jongeren voor het Koninklijk Paleis aan het demonstreren voor de vorst, wat meteen tegenbetogingen uitlokte. Ook de volgende dag waren er weer betogingen en tegenbetogingen in Brussel, het mag wel duidelijk zijn dat de agitatie gestart was door de leopoldisten ¹¹⁹. De verdeeldheid onder de bevolking begon zich evenwel duidelijk af te tekenen. De liberalen, door de feiten nu in een situatie gedwongen waar ze wel een positie moesten kiezen, verklaarden hierop dat de koning zo ruim en onpartijdig mogelijk moest worden ingelicht, waarna hij zelf de beslissing moest nemen die het meest in het belang was van het land. Een voorzichtige stellingname, waarbij de liberalen vooral de Vlaamse, leopoldistische achterban niet voor het hoofd wilden stoten ¹²⁰.

De volgende dag werden de maatregelen getroffen om naar Oostenrijk af te reizen. Kolonel Williams-Thomas, die de delegatie zou vergezellen naar de verblijfplaats van de vorst bij Sankt Wolfgang, had tegen de middag de secretaris van de prins-regent meegedeeld dat SHAEF ervoor had gezorgd dat deze kon vertrekken om half zeven, de volgende ochtend ¹²¹. Ondertussen had Van Acker zijn ministers bijeengeroepen in een ministerraad, waarin hij hen officieel meldde dat de koning en zijn familie bevrijd waren door de Geallieerde strijdmachten en dat allen in goede gezondheid zijn, waarna de raad besloot om zich diezelfde middag nog over de kwestie van de terugkeer van de vorst zou buigen ¹²². Net voor deze zou aanvangen zag Van Acker nog Pirenne, die over deze ontmoeting de volgende raadselachtige passage schrijft: 'Net voor 18u word ik door de Premier ontvangen. Hij had enkele ogenblikken later ministerraad, maar wou mij nog rap eerst spreken. Ik vroeg hem wat hij wou zeggen en hij antwoordde: 'Niets'. Ik vroeg hem dus waarom

¹¹⁷ Dagboek aantekening op 7.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹⁸ Dagboek aantekening op 7.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹¹⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 912.

¹²⁰ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 913.

¹²¹ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 204.

¹²² Notulen van de Ministerraad op 8.5.1945 om 10u 's morgens, Algemeen Rijksarchief (on-line)

hij mij dan bij hem gevraagd had. In plaats van te antwoorden zei hij dat hijzelf de koning gaat opzoeken, maar dat hij nog niet weet wanneer. Hij had al een vliegtuig of wagen aan de Geallieerden gevraagd. Toen nam hij plots mijn hand vast en zei me dat de ministerraad ging beginnen. Ik vond het een erg vreemde conversatie, het was alsof de Eerste Minister me iets wou zeggen maar er op het laatste ogenblik toch van afzag' ¹²³. Volgens Pirenne had Van Acker hem vroeger nog gezegd om ook hem mee te nemen naar de koning, maar besloot hij hier op dit moment om hem uiteindelijk toch niet in te lichten over de reis. Pas de volgende ochtend hoorde Pirenne dat de delegatie in alle vroegte vertrokken was en besloot 'Je me rendis compte aussitôt que le Premier ministre m'avait berné' ¹²⁴. Waarom Pirenne deze passages geschreven heeft, gaan elke logica te boven. In geen enkel document, ook niet in het dagboek van Van Acker, is er sprake om Pirenne mee te nemen om te vorst te ontmoeten. Van Acker zelf noteert over de ontmoeting: '5u45: Pirenne op de hoogte dat nodige gedaan werd'. Het lijkt dus des te onwaarschijnlijk dat Van Acker er ooit maar aan gedacht zou hebben om de oude leraar van de koning mee te nemen.

Van de ministerraad zelf werden geen notulen opgemaakt, maar de eerste minister schreef er wel zelf een kort verslag over ¹²⁵. Deze nota is echter niet exhaustief. Victor Larock zou later van Spaak ook nog een ander verslag verteld krijgen, dat het verslag van Van Acker perfect aanvulde.

Van Acker zou de ministerraad geopend hebben met een overzicht van de drie mogelijke oplossingen die hij zag. Ten eerste was er troonsafstand, dewelke risico's met zich meebracht en ook niet afgedwongen mocht worden. Vervolgens was er een onvoorwaardelijke terugkeer, een oplossing die Van Acker de slechtste van de drie vond. Tenslotte was er de oplossing die Van Acker zelf predikte, een terugkeer gekoppeld aan voorwaarden ¹²⁶.

Welke moesten de voorwaarden zijn die de vorst zou moeten accepteren? Van Acker somde ze op. Het uitzuiveren van zijn entourage was alleszins van primordiaal belang en hebben we al besproken. Vervolgens moest hij zich uitspreken voor de democratie en overtuigen dat hij een zuiver constitutionele houding zou aannemen. Om de schade die het Politieke Testament had verricht tegen te gaan, moest ook een hand uitgestoken worden naar de Geallieerden. Tenslotte moet hij ook een gebaar maken naar het parlement.

De vraag bleef echter hoe men de vorst over deze zaken diende in te lichten. 'Men moet de koning van de juiste toestand van het land op de hoogte brengen en hem dan de keuze laten. Enkelen vinden dat ik alleen zou moeten gaan, ik ben van een andere mening. Zoals men ongelijk zou hebben aan de koning te zeggen welke zijn beslissing moet zijn, zou men evenzeer ongelijk hebben hem niet de volledige waarheid te zeggen', aldus Van Acker. Du Bus de Warnaffe, van wie we al gezien hebben dat zijn mening vroeger gelijkliep met die van de premier, ging akkoord. Ook

¹²³ Ongepubliceerde Memoires van Jacques Pirenne, p. 18, Algemeen Rijksarchief.

¹²⁴ PIRENNE (J.), *Memoires*, p. 239.

¹²⁵ Dagboekantekening op 8.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹²⁶ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 916-917.

de andere ministers vonden de methode die Van Acker voorstelde de beste. Nu rees echter het probleem of de regering een standpunt mocht innemen. Lalmand vond alleszins van wel. Vos trad hem daarin bij en was van mening dat de koning verteld moest worden dat voor de regering de monarchie boven alles primeerde.

Wat de koning ook zou beslissen, het uiteindelijke doel van ieder lid van de regering moest het behoud van de monarchie zijn. Zowel de socialisten als de communistische ministers gingen hiermee akkoord. Van Acker besloot dat de belangrijkste voorwaarde is dat de koning niet besproken wordt, wat nu echter wel het geval was. Indien de acceptatie van de voorwaarden van de regering ervoor zou zorgen dat de verdeling in het land zou verdwijnen, zoveel te beter. Indien dat echter niet het geval is, dan kan het een crisis van de dynastie veroorzaken ¹²⁷.

Uiteindelijk zou men beslissen om in de delegatie een minister van elke partij op te nemen om de koning vervolgens een zo compleet mogelijk beeld te geven van de situatie in het land, waarna hij zelf zou moeten beslissen ¹²⁸.

De ochtend nadien vertrok de delegatie om 6u30 's morgens. De koningskwestie zou nu pas echt losbarsten.

De positie van Van Acker

Eind april vond er duidelijk een eerste breukpunt plaats in de houding van Van Acker. Voordien was het voor de premier, de regering en de regent nog zeer duidelijk: na de bevrijding van de vorst kwam Leopold terug naar het land, desnoods na een briefing door een beperkte delegatie, om zijn plaats op de troon terug in te nemen. Dat was al vanaf de terugkeer van de regering Pierlot het officiële standpunt geweest. Er zouden wel wat gebaren door de koning gedaan moeten worden, zoals de zuivering van zijn entourage en een verklaring waarin hij zijn vertrouwen in de parlementaire democratie en de Geallieerden uitte, maar dat waren details. Van Acker zag daar alleszins geen problemen uit voortkomen

In april beginnen de zaken echter onrustwekkend snel te evolueren. Een van de eerste tekenen was de terugkeer van de eerste gevangenen uit de concentratiekampen, hetgeen een enorme impact had op de bevolking. Voor het eerst was de omvang van de misdaden van het Derde Rijk zo duidelijk. Het gevolg was een spontane volkswoede, die men later de tweede repressiegolf zou noemen. De sfeer in het land werd meteen grimmiger en nerveuzer. Ook de politieke wereld leed eronder, getuige de hetze rond het zogezegde verblijf van Leopold in Zwitserland. Om de problemen dan nog ten top te drijven, was er de plotse politieke polarisering. Nog voor de vorst bevrijd was, hadden de partijen hun standpunt in de pers gepubliceerd en stond Van Acker voor een schijnbaar onmogelijke taak. Hoewel hijzelf en het grootste deel van zijn regering nog steeds geloofden in een constructieve oplossing, werden ze nu niet enkel door de

¹²⁷ Dagboek aantekening op 8.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹²⁸ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 916-917.

gebeurtenissen in het land, maar ook door de eigen partijen tegengewerkt. Binnen de socialistische partij stonden Van Acker en Spaak steeds meer geïsoleerd. Dat Van Acker echter weigerde om zich zomaar neer te leggen bij het scherpe standpunt van zijn partij, merken we vooral uit zijn stilzwijgen over de tactiek die hij zou volgen. Zoals Larock het later zou stellen: 'Ik heb Van Acker talloze malen ontmoet. Hij heeft steeds geweigerd aan wie dan ook mee te delen wat hij aan de koning zou zeggen' ¹²⁹.

Terwijl het land steeds meer verdeeld begon te raken en de pers ook positie begon te kiezen, bleef Van Acker nog steeds geloven in een oplossing. Maar hij was wel voorzichtiger geworden. Van de overtuiging om de koning zeker terug te halen, was hij afgestapt. De koning moest teruggehaald worden indien dat politiek gezien nog steeds mogelijk was. Hij zou alleszins blij moeten geven van een nieuwe politieke ingesteldheid, die neerkwam op het verwerpen van het grootste deel van zijn Politieke Testament. De vorst moest bereid zijn de pagina om te slaan, in het belang van het land. Indien dit problemen opleverde, was Van Ackers grootste bezorgdheid het behoud van de monarchie. Dit was ook de houding van de regering, zelfs van socialisten en communisten; de monarchie stond op geen enkel moment ter discussie.

Alles hing vanaf nu af van Leopold en of die bereid zou zijn de uitgestoken hand van de regering te aanvaarden.

¹²⁹ GÉRARD-LIBOIS & GOTOVITCH, 'Leopold III – le non-retour', p. 23.

III

DE IMPASSE VAN MEI EN JUNI 1945

Een slecht begin: de démarche van Fredericq

Op 9 mei om half 7 's morgens vertrok de karavaan richting Leopold. Wie maakte er nu deel van uit? Ten eerste waren er de regeringsleden Van Acker, Du Bus de Warnaffe, Lalmand en Mundeleer. Spaak zou later zijn omdat hij nog uit de Verenigde Staten moest overkomen. De regent had zijn secretaris De Staercke en hoofd van zijn Militair Huis de Maere meegenomen. Het gezelschap werd afgesloten door de jurist Cornil, de kabinetschef van de vorst, Louis Fredericq en de Engelse officier Williams-Thomas.

Het eerste deel van de reis gebeurde per wagen, onder een drukkende warmte. De delegatie was aangevuld met twee lege wagens, bedoeld om de vorst en zijn gezin te vervoeren op de terugreis¹³⁰. De vernietigde wegen en de vele militaire transporten en konvooien zorgden ervoor dat het gezelschap slechts gestaag vorderde. Van Acker legde het traject alleen in een wagen af. Het was duidelijk dat het gezelschap op die manier nooit nog dezelfde dag in Sankt Wolfgang zou aankomen en daarom werd rond zes uur 's avonds in Mannheim overgestapt in een Dakota die een uur later neerstreek in Salzburg¹³¹. Van daar werd weer overgestapt in wagens. Van Acker en de regent mochten plaats nemen in het gepantserde voertuig van Hitler, dat onlangs in beslag was genomen. Gezien de wapenstilstand nog maar pas van kracht was en men door een gebied reed waar zich hier en daar nog actieve verzetshaarden bevonden, werd het konvooi beschermd door twee Amerikaanse pantservoertuigen. Tijdens de rit bespraken Van Acker en de prins de situatie nog zeer grondig. Bij de schemering kwam men aan bij de villa van Leopold te Strobl, op een boogscheut van Sankt Wolfgang. De prins vond het echter niet opportuun om door te koning ontvangen te worden, gezien het hele gezelschap doodmoe was na de lange reis. Ondanks aandringen van de Amerikaanse kolonel die de orders had gekregen de prins onverwijd naar zijn broer te brengen, bleef Karel bij zijn standpunt. De wagens maakten daarop rechtsomkeer en zetten koers naar Sankt Wolfgang, waar de delegatie logeerde in Gasthaus im Weissen Rössel (Herberg Het Witte Paard).

Op het moment dat de koffers werden binnengebracht en de kamers werden toegewezen – Van Acker zou een kamer delen met Spaak, die uit Amerika was teruggeroepen en op weg was naar Oostenrijk – kwam Burggraaf Gatien du Parc, de leraar van de koningskinderen, bij de herberg aan. Hij kwam de prins medelen dat de koning hem absoluut wou ontmoeten. Karel weigerde, hij was doodmoe en wou eerst iets eten. Du Parc bleef echter aandringen en zou uiteindelijk zijn slag thuishalen, de prins ging mee, maar wel met de grootste tegenzin.

¹³⁰ Ongedateerde nota omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹³¹ Ongepubliceerde Memoires Du Bus de Warnaffe, p. 148, Microfilm 245, SOMA.

Uiteindelijk plooide hij om te voorkomen dat de koning eerst Fredericq zou willen zien. Na het vertrek van Karel zond Van Acker iedereen naar de kamers. Bij het avondeten werd de kwestie van de koning handig vermeden. De sfeer was gemoedelijk en na het eten stak de premier zijn pijp op en genoot het gezelschap van de koffie. Iedereen wachtte geduldig op de terugkeer van de prins. De stemming zou echter al snel omslaan. Tegen elf uur kwam de Amerikaanse kolonel Wilson immers melden aan Fredericq: 'The king wants to see you' ¹³². Dit zorgde vanzelfsprekend voor onstentenis. Er was immers afgesproken met Fredericq dat hij nooit voor Van Acker met de vorst zou praten, meer zelfs, dat was een van de afspraken waaraan zijn deelname aan de delegatie was verbonden. Nu was daar echter niets meer van te merken. Fredericq discussieerde met de premier, die hem aan zijn belofte herinnerde. Fredericq hield vol dat, hoewel het zijn bedoeling niet was om de koning meteen te ontmoeten, hij toch gehoor moest geven aan het bevel van Leopold. Ook De Staercke probeerde Fredericq te doen inzien dat zo'n beslissing verstrekkende gevolgen zou hebben. De kabinetschef van de koning was echter niet voor rede vatbaar en vertrok. Van Acker reageerde furieus, volgens de De Staercke: 'Hij had de indruk dat hij werd beetgenomen. "Dat begint slecht", zei hij me, "en als dit zo doorgaat hoeven ze op mij niet meer te rekenen" ¹³³. In zijn eigen notities noteerde Van Acker slechts één woord: 'Woedend' ¹³⁴. Uiteindelijk zou blijken dat Fredericq niet door de koning zelf, maar wel door prinses Lilian naar de villa was geroepen ¹³⁵.

Na het incident besloot Van Acker onmiddellijk te gaan slapen. Toen de prins echter rond 1u terug was, riep hij de premier bij hem. Ze zouden de situatie bespreken tot diep in de nacht. De prins vertelde dat zijn ontmoeting met Leopold desastreus was verlopen, de vorst leek niet van plan zijn houding te veranderen ¹³⁶. Zou Van Acker de volgende ochtend de koning kunnen overtuigen?

Van Acker deelt de voorwaarden van de regering mee

De volgende ochtend leek Van Acker alleszins kalmer en weer iets zekerder, doch nog steeds bezorgd. Tegen De Staercke vertelde hij dat hij het eigenlijk nog niet zo slecht vond dat de zaken zo waren verlopen, nu zou men immers al snel te weten komen waar men aan toe was. Van Acker was alleszins niet van plan om te wachten om ontboden te worden door de vorst, hij zou gewoon naar de villa trekken en daar wachten om ontvangen te worden. Hij werd echter door de feiten ingehaald, want al vroeg kwam Gatien du Parc melden dat de koning de eerste minister en de prins-regent wenste te spreken. Van Acker en de prins spraken af dat de premier eerst zou gaan

¹³² DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, pp. 207-208.

¹³³ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 209.

¹³⁴ Ongedateerde dagboekantekening in mei 1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹³⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 919.

¹³⁶ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 209.

en hijzelf later zou volgen. Toen de prins een tijd later aankwam in Strobl, zat Van Acker in de eetkamer te wachten om weer toegelaten te worden bij de vorst, de koning had hun gesprek plots onderbroken. Deze ontactvolle houding van zijn broer ergerde de Prins vreselijk en hij ging, ondanks Van Ackers bemoederingen dat het geen belang had, onmiddellijk met zijn broer praten. Enkele ogenblikken later werd Van Acker weer ontboden en iets later verdween de regent weer zodat de vorst en zijn eerste minister in volledige afzondering konden overleggen ¹³⁷. We zijn ingelicht over de gesprekken tussen Van Acker en de koning door een aantal nota's die Van Acker enkele jaren later zou opstellen enerzijds, en de verslagen die de vorst enkele jaren nadien aan zijn medewerker Weemaes dicteerde anderzijds

Van Acker zou van 's morgens 10 uur tot ongeveer 's avonds 5 uur praten met de vorst. Beide mannen hadden elkaar nog nooit ontmoet, maar toch was de sfeer al na enkele ogenblikken erg hartelijk. Van Acker begon het gesprek met een uiteenzetting van de moeilijkheden waarin de koning zich bevond. Leopold zou later in zijn verslag schrijven dat de premier hem verzekerde dat hij de proef waarvoor zij stonden aan zijn zijde wou doorstaan als eerste minister, toch zeker op het vlak van de binnenlandse problemen. 'De katholieke partij is voor de koning, de liberale partij is verdeeld, de socialistische partij heeft een motie tegen de koning gestemd en vraagt zijn troonsafstand. De communisten staan uiteraard vijandig tegenover de koning. Samengevat, het Vlaamse, wezenlijk katholieke landsgedeelte is voor de koning, de rest van het land is tegen hem. De terugkeer van de koning dreigt een scheiding van het land teweeg te brengen. De krachten van het verzet zijn in het geheel vijandig aan de koning. Men kan slechts weinig aan die krachten tegenwerpen', schreef Leopold in zijn verslag ¹³⁸. Deze binnenlandse problemen konden volgens Van Acker geforceerd worden. De premier sprak echter ook over houding van de Geallieerden, die minder gunstig was. Deze zouden, indien ontevreden, het land economisch volledig kunnen lamleggen ¹³⁹. Toch was Van Acker er van overtuigd dat de moeilijkheden overwonnen konden worden maar dat de vorst hem dan wel zou moeten vertrouwen: 'Ik heb gezegd 'Ça ira' – het zal wel gaan. Dit heb ik onderstreept en heb verklaard dat het moeilijk was voor de koning op mijn oordeel voort te gaan daar hij mij niet kende. Hij antwoordde: 'Gedurende de oorlog heb ik verschillende malen een rapport over u ontvangen' – Wat waarschijnlijk juist is vermits ik tijdens de bezetting zijn kabinetschef Fredericq herhaalde malen heb ontmoet. Ik heb gerepliceerd dat men echter, om veilig staat te kunnen maken op het oordeel van iemand, reeds lang met die persoon moet omgegaan zijn' ¹⁴⁰. Van Acker was rechtuit tegen de vorst, hij begreep dat die waarschijnlijk twijfelde om zijn lot in handen te leggen van iemand die hij niet kende, maar er was weinig aan te doen.

¹³⁷ DE DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, pp. 210-211.

¹³⁸ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 921.

¹³⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 920.

¹⁴⁰ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

Vervolgens gaf Van Acker aan de koning de raadgeving enkele handelingen te verrichten om zijn terugkeer mogelijk te maken. Hij wees er expliciet op dat deze toegevingen ook voor de ministers én andere politici die voor de terugkeer van de koning waren noodzakelijk waren ¹⁴¹.

Vooreerst moest de koning een bericht aan de natie opstellen. 'Ik verklaarde aan de koning dat het wenselijk was terstond een boodschap aan het Belgische volk te richten teneinde onmiddellijk een gunstige atmosfeer voor zijn terugkomst te scheppen. Ik heb eraan toegevoegd dat hij beter dan ik wist wat er in die boodschap diende te staan doch dat ik het nochtans wenselijk achtte dat hij zou spreken over zijn gedrag als democratisch en constitutioneel vorst. Ik heb eraan toegevoegd, steeds om zijn taak te vergemakkelijken, dat het goed zou zijn zo hij bevestigde dat hij nooit de grondwettelijkheid verlaten had', aldus Van Acker ¹⁴². Het valt op dat de premier geen waardeoordeel over de politiek van de vorst uitsprak, maar hem enkel probeerde te overtuigen van het belang van zo'n boodschap aan de inwoners van het land. Het ging niet om al dan niet gemaakte fouten recht te zetten, maar enkel om het vertrouwen te herstellen in de vorst om erger te voorkomen.

Ten tweede moest er een gebaar gebeuren naar het Parlement toe. '*Vous n'ignorez pas, lui ai-je dit, qu'avant la guerre il existait des frictions entre vous et le Parlement et que j'en parlais à mon aise puisqu'il m'arrivait d'être plutôt de votre avis, mais que cette situation s'était encore aggravée depuis la guerre. Le 10 mai 1940, vous ne vous êtes pas présenté devant le Parlement alors qu'il y avait le précédent de votre père en 1914. Il m'a répondu à cela: 'Mon père disposait de 2 jours et moi de 4 heures'. Je savais ce qui s'était passé réellement, mais j'ai répondu: 'Je ne cherche pas qui avait raison ou tort, je constatais une difficulté et je cherchais une solution.'*

Mais rien n'a été fait ou mieux tardivement lorsque tout le bénéfice du geste a été perdu. C'est un peu le drame de ce problème. Souvent pour un geste à poser, c'est un train qui arrive avec un mois de retard' ¹⁴³. Van Acker wou duidelijk een discussie over Leopold over het verleden vermijden. Enkel de actuele politieke situatie was van belang, ruzies over het verleden zouden het land geen stap dichterbij een oplossing brengen.

Van Ackers vraag om een verzoenend gebaar naar het Parlement te maken, vinden we ook terug in het verslag van Weemaes dat zich in het archief van Jacques Pirenne bevindt. Het antwoord van de vorst was tot nu toe echter nog niet bekend. Dit staat ook in hetzelfde verslag, maar werd door Pirenne doorstreept, het was niet voor publicatie bestemd. Geen verrassing, want in zijn antwoord besprak de koning dat hij vond dat het naoorlogse Parlement niet representatief was voor het land. Een maand later zou de koning deze mening wel openlijk verkondigen, maar het is opvallend dat hij die al was toegedaan in mei 1945, toen hij nog maar net op de hoogte was

¹⁴¹ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁴² Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁴³ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1164, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

gebracht van de grimmige sfeer in het land. We laten het verslag voor zichzelf spreken: *‘Le Roi déclare que la situation est telle en Belgique, qu’il se trouve en présence d’un Parlement qui ne représente plus la Nation, et d’un personnel politique périmé, dès lors, la situation du Roi et celle de la Dynastie risquent d’être compromises pour le jour où tout se normalisera et où la couronne devra faire preuve d’autorité’*¹⁴⁴. Het toont nogmaals aan dat de koning verbitterd en onvergevingsgezind was. Het is een voorteken hoe Leopold gedurende de komende weken, maanden en jaren zal blijven vasthouden aan zijn eigenlijk gelijk. Tekenend is ook de houding van de koning toen Van Acker hem de meegebrachte brieven voor de vorst, afkomstig van de voorzitters van Kamer en Senaat, overhandigde, Leopold nam ze aan en legde ze, zonder ze nog een blik te gunnen, naast zich neer¹⁴⁵.

Ook toen Van Acker bij de koning aandrong om Spaak en Pierlot te ontmoeten, ving hij bot. Leopold weigerde beide mannen te zien. Over Spaak zei hij dat dat een man was geweest aan wie hij ooit zijn vriendschap gegeven had maar die hem dan veel kwaad had gedaan. Van Acker nam de verdediging van zijn partijgenoot op en trachtte de vorst te overhalen: ‘Ik heb geantwoord dat, indien hij hem zijn vriendschap gegeven had, dit was omdat hij hem goed kende en dat hij bijgevolg moest weten dat het een man was die geen kwaad deed voor het plezier om kwaad te doen. En ik heb erbij gevoegd: “Gij weet zeer goed dat het geen man is die het vuur aan het land zou steken om zijn pijp aan te maken”. Uiteindelijk was hij akkoord om de heer Spaak te ontvangen, maar niet de heer Pierlot’¹⁴⁶. Van Acker trachtte Leopold nog te overhalen, maar tevergeefs. Uiteindelijk stemde hij er enkel mee in om Spaak te ontvangen.

De volgende vraag die Van Acker stelde aan de vorst was om zich van zijn entourage te ontdoen. De vorst vroeg hem wie in opspraak was gekomen. Van Acker antwoordde: *‘Le comte Capelle et le général Van Overstraeten qui, parmi ses collaborateurs, étaient les plus discutés. Il m’a posé la question: ‘Que leur reprochez-vous?’ J’ai répondu: ‘Je ne cherche pas ce qu’ils ont fait, mais j’estime cet acte nécessaire. C’est comme dans la vie d’un pays, il arrive qu’un Gouvernement ait bien mérité du pays, mais si un jour il devient politiquement impossible, ce gouvernement n’a qu’à disparaître. Ici nous nous trouvons devant la même difficulté. Vous n’ignorez pas que pendant la guerre, de nombreuses nominations avaient eu lieu et que tout le monde s’était servi du nom de Roi. Le slogan de la justification était ‘le Roi est d’accord, Laeken est d’accord, le Palais est d’accord’. En épurant votre entourage, vous feriez table rase de tout cela et ce geste produirait au moment même une réaction favorable dans le pays’*¹⁴⁷. Ook hier bleef Van Acker erg diplomatisch. Hij weigerde een stelling in te nemen tegen de entourage van de vorst, maar beschreef het als een objectief probleem.

¹⁴⁴ Verslag Weemaes, dossier 53, “Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne)”, Archief van het Koninklijk Paleis.

¹⁴⁵ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁴⁶ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁴⁷ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1164, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

Tenslotte waren er nog de problemen met de Geallieerden. Leopold zou een bericht moeten opstellen waarin hij zijn bewondering voor hun strijd en hun zaak moest uiten, om de toon die hij tegen hen had aangeslagen in zijn Politiek Testament te doen vergeten ¹⁴⁸. Volgens de premier keek Leopold hem toen aan als om te zeggen 'Zoiets is toch vanzelfsprekend'. Van Acker wees hem toen op het kwaad bloed dat het Politiek Testament had gezet en hij vertelde hoe hijzelf in het bezit was gekomen van dat document, buiten de twee personen die ermee belast waren door de vorst zelf, Cornil en Jamar. De koning, geprikkeld, vroeg: 'Wat hebt ge aan dit document te verwijten?'. 'Er zijn goede dingen, namelijk het hoofdstuk over het sociaal probleem. Er zijn fouten, bijvoorbeeld het hoofdstuk betreffende de betrekkingen tussen Walen en Vlamingen. Degene die dit gedeelte geïnspireerd heeft, heeft het probleem niet begrepen. Men mag zich aan reacties verwachten in de loop van de volgende jaren. Maar eerder van de kant der Walen dan van de Vlamingen'. (...) Maar het was niet daarover dat ik de koning wenste te onderhouden. Het was over het feit dat in dit tamelijk lijvig document geen enkel woord stond ten gunste van de Geallieerden. Ik voegde eraan toe: 'het zijn de geallieerden die ons bevrijd hebben, het zijn de geallieerden die de oorlog wonnen', aldus het verslag van de premier ¹⁴⁹.

Hier eindigde het eerste deel van de besprekingen. 's Middags, bij het hervatten, zei de vorst spontaan tegen Van Acker: 'Over de uitzuivering, akkoord, dat spreekt vanzelf' ¹⁵⁰. De vorst zou echter geen enkele maatregel nemen om zijn entourage te ontslaan, Van Acker en Fredericq zouden een maand later iedereen voor een voldongen zaak stellen. Het is onduidelijk waarom de koning heeft toegezegd aan Van Acker maar later op zijn mening is teruggekomen. We zullen echter zien dat de vorst vaak van mening veranderde en vermoedelijk is hier hetzelfde gebeurd. Van Acker merkte daar later nog over op: 'Zijn mening verandert naargelang de laatste die hij gesproken heeft' ¹⁵¹.

Het gesprek eindigde rond vijf uur 's avonds. Van Acker maakte zich klaar om te vertrekken, de koning zou nu zijn broer ontvangen. Op het moment dat Van Ackers escorte zich klaarmaakte om weer naar Sankt Wolfgang te vertrekken, kwam uit de tegenovergestelde richting net dat van de prins aan. Beide mannen praatten even en vervolgden toen hun weg. De prins, in het gezelschap van heel wat Amerikaanse militairen, werd echter opgewacht door Majoor Gierst, die hem meldde dat de vorst zich erg vermoeid voelde en de prins niet kon ontvangen ¹⁵². Hij was zelfs niet in staat om dit zelf tegen zijn eigen broer te zeggen, noch om hem op voorhand te verwittigen opdat deze de afstand van Sankt Wolfgang naar Strobl, over de drukke weg, vol terugtrekkende Duitsers en optrekkende troepen van de Geallieerden, niet zou moeten afleggen.

¹⁴⁸ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 920.

¹⁴⁹ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁵⁰ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁵¹ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 64/673, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁵² DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 212.

Van Acker beschreef dit voorval als een treffend voorbeeld van het totale gebrek aan tact van de vorst. Het toppunt moest echter nog komen. Nog geen half uur nadat de prins – ziedend – weer was aangekomen in Sankt Wolfgang, zag men de koning op het meer een boottochtje maken, vergezeld door zijn vrouw en een aide-de-camp. De verontwaardiging bij de toeschouwende delegatie werd enkel overstegen door hun geshockeerdheid. Tijdens het toekijken maakte iemand zelfs de opmerking: *‘Si le roi Albert avait vu cela, il aurait cassé son pince-nez’* ¹⁵³.

Hoe vond Van Acker dat het gesprek met vorst was verlopen? De Staercke beschreef het relaas dat de premier hem gaf als volgt: ‘Hij was zeer openhartig met de koning geweest, trachtend zijn gesprekspartner door een houding van hoffelijke beminnelijkheid te ontspannen. Hij had hem uitgelegd dat de situatie allesbehalve eenvoudig was, maar dat opklaring van de hele sfeer vooral van de Koning afhing’ (...) Toen een verzoening met de regering van Londen ter sprake kwam, had de Koning geschokschouderd (...) ook daar had van Acker zijn best gedaan een evidente animositeit weg te nemen ¹⁵⁴. Deze getuigenis van het gesprek vult Van Ackers eigen relaas perfect aan. Het was nooit de bedoeling om met de koning over de grond van de problemen die gerezen waren te discussiëren, enkel om de vorst aan te tonen dat die problemen nu eenmaal bestonden en om een oplossing vroegen. Een harde aanpak had de vorst hoogstwaarschijnlijk nog meer in het harnas gejaagd, nu was Van Acker er van overtuigd dat hij tot hem had kunnen doordringen. ‘Hij [Van Acker] verhulde me niet, dat over het geheel gesproken de Koning diep getroffen scheen door het onderhoud. ‘Het had hem naar de keel gegrepen’, zei de eerste minister letterlijk. Toch vleide hij zich met de gedachte dat hij, dankzij zijn geruststellende openhartigheid zonder vertoon, op weg was naar een goed resultaat’, schreef De Staercke nog over Van Acker ¹⁵⁵.

De premier was er dus van overtuigd dat alles in orde ging komen. De vorst had geluisterd naar zijn woorden en leek de voorwaarden van de regering ernstig te nemen, er was geen reden om aan te nemen dat hij ze alsnog zou weigeren ze te aanvaarden. Enkel over Pierlot waren beide mannen het niet eens geworden, maar ook daar had de vorst blijk gegeven van inschikkelijkheid. Toen Van Acker een anekdote had verteld over de persoonlijkheid van Pierlot, had de vorst zelfs gelachen ¹⁵⁶. Het gesprek was dan ook geëindigd in een aimabele sfeer, dus Van Acker had alle reden om optimistisch te zijn. De volgende dag stonden gesprekken met de rest van de delegatie op het programma, dewelke we snel zullen overlopen

Leopold ontvangt de rest van de delegatie en krijgt een ‘hartaanval’

¹⁵³ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁵⁴ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, pp. 213-213.

¹⁵⁵ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, pp. 213-214.

¹⁵⁶ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

Al om half elf 's morgens gingen de regent en Van Acker samen naar Leopold. Over dat gesprek is niets bekend. Van Acker kwam voor de regent terug naar buiten en iets na hem werd Spaak bij de vorst toegelaten. Ondanks een bitter en kil begin, was de sfeer geleidelijk aan verbeterd en uiteindelijk zelfs bijna vriendschappelijk geworden. Spaak had zijn gesprek beëindigd met de conclusie dat de koning zich vooral goed moest informeren voor hij een beslissing nam. In de tussentijd kon hij zo nodig zijn broer vragen het regentschap voorlopig verder te zetten. Volgens De Staercke kwam Spaak buiten met dezelfde overtuiging als Van Acker de dag voordien, ook volgens hem was de situatie er enkel op verbeterd. Kolonel Williams-Thomas zou echter in zijn verslag schrijven dat Spaak hem verteld had *'That although the king had changed in appearance, he had not changed his outlook – he was still a fascist!'*¹⁵⁷.

Volgende in de rij was Minister van Binnenlandse Zaken Du Bus de Warnaffe. Volgens zijn eigen verslag had hij de koning aangeraden nog te wachten en zich verder te informeren. Tegelijk moest hij zijn entourage uitzuiveren en een geste te doen naar het Parlement toe¹⁵⁸. Hiermee ging du Bus in tegen het standpunt van zijn eigen partij, die zich officieel voor een onvoorwaardelijke terugkeer had uitgesproken. Dit hoeft niet te verrassen, gezien Du Bus zich zowel binnen zijn partij als binnen de regering al meermaals had uitgesproken voor een voorzichtige aanpak, waarbij het belang van de natie steeds centraal stond.

De liberaal Mundeleeur en procureur-generaal Cornil zouden de koning wijzen op de ernst van de situatie en de communist Lalmand – in navolging van het standpunt van zijn partij – had de koning duidelijk gemaakt dat moest het van hem en zijn partij afhangen, er nooit een terugkeer zou plaatsvinden.

Later zouden zowel Du Bus als Mundeleeur getuigen dat hun gesprek met de koning zeer moeizaam was verlopen, de vorst leek aarzelend en gedroeg zich erg autoritair en uit de hoogte¹⁵⁹. Het was dus erg onduidelijk hoe de situatie zou evolueren. Niettemin zagen de eerste minister en de rest van de delegatie geen reden om hun vertrek, gepland de volgende namiddag, uit te stellen. Kolonel Williams-Thomas bracht alles in gereedheid opdat men de volgende dag zou kunnen vertrekken. Enkel de regent zou nog enkele dagen bij zijn broer blijven¹⁶⁰. Hij ging diezelfde avond nog naar Leopold voor nog een laatste gesprek en kwam erg ontspannen terug, waarna hij een hele tijd met Van Acker praatte. Hij had de koning kunnen overtuigen af te zien van zijn wraaklustige gevoelens en uiteindelijk had de vorst ingezien dat enkel het belang van het land nu primeerde. De optimistische sfeer zou echter snel verdwijnen, in de vroege ochtend kwam Williams-Thomas de premier melden dat de koning die nacht door een hartcrisis was getroffen¹⁶¹. Van Acker verwittigde de delegatie onmiddellijk. Samen met hen besloot hij dat dit geen reden

¹⁵⁷ Dagboekverslag van Kolonel Williams-Thomas, Microfilm 123/599, 96, SOMA

¹⁵⁸ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 923

¹⁵⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 923

¹⁶⁰ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 218.

¹⁶¹ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 218.

was om hun vertrek uit te stellen, een vertraging zou het land enkel in een diepe crisis doen belanden ¹⁶².

Toen de regent terugkwam van een snel bezoek aan zijn broer en aan de delegatie zei dat de koning slechts weinig leek te mankeren, voelden de ministers zich bekocht. Niemand begreep de grillen van de vorst. Er werd afgesproken om het vertrek een uur uit te stellen, de regent zou eerst nog een laatste maal met zijn koning praten en hem een ontwerpbrief overhandigen, opgesteld door Spaak, waarin de vorst zijn broer vroeg het regentschap verder uit te oefenen. De delegatie zou vervolgens langs de villa van de koning passeren, waarna Van Acker de definitieve beslissing van de koning zou vernemen ¹⁶³. Toen Van Acker aan de villa aankwam, botste hij de prins tegen het lijf. De koning had geweigerd het ontwerp van Spaak in een brief uit te schrijven, boos omdat zijn verdragingsmanoeuvre niet had gewerkt. Uiteindelijk zou Fredericq snel een ontwerp opstellen dat de koning met tegenzin ondertekende en aan de regent overhandigde ¹⁶⁴. Van de delegatie was Van Acker de enige die de koning nog sprak die ochtend. Toen hij samen met de regent bij de vorst was, vroeg Leopold bij het afscheid om nog even achter te blijven. De koning zei hem: 'Ik moet u iets zeggen maar ik vraag uw woord'. Van Acker ging akkoord, maar de koning vroeg hem nogmaals om strikte geheimhouding: 'Gij zult het aan niemand zeggen, zelfs niet aan mijn broer!', weer ging Van Acker akkoord. Vervolgens zei Leopold: 'Er is geen sprake van dat ik binnen de maand naar België zou terugkeren' ¹⁶⁵. Nadien vertrok Van Acker. In juli zou hij evenwel zijn woord breken en meerdere personen inlichten over deze uitspraak van de koning. Een van die personen was Du Bus de Warnaffe, die schreef in zijn *mémoires* dat hij zoiets erg ongeloofwaardig vond en dat het een erg domme zet was. Indien de vorst zo'n voornemen tegen hem had gezegd, had hij hem honderd keer 'neen' geantwoord ¹⁶⁶. Toen Van Acker zich weer bij de delegatie had gevoegd, hoorde hij dat de regent in het bezit was van een brief van de vorst gericht aan de prins-regent. Daarin stond: '(...) Tengevolge van de gevangenschap die ik heb ondergaan, laat mijn gezondheidstoestand me niet toe onmiddellijk naar België terug te keren. Ik betreur het oneindig veel om niet van bij de bevrijding bij mijn volk te kunnen zijn. Tijdens mijn hechtenis zijn mijn gedachten steeds bij hen geweest. Ik verzoek u, tot mijn herstel, de opdracht voor te zetten die u in het belang van de natie hebt opgenomen' ¹⁶⁷.

Nu was er nog één probleem dat Van Acker moest zien op te lossen voor het vertrek naar België en dat was een manier zien te vinden om de kabinetschef van de vorst in Oostenrijk te houden. Zijn demarches sinds de aankomst van de delegatie hadden Van Ackers mening over Fredericq doen omslaan. Fredericq was van plan om samen met de delegatie terug naar België te

¹⁶² Ongepubliceerde *Mémoires Du Bus de Warnaffe*, p. 151, Microfilm 245, SOMA.

¹⁶³ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), *Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951*, p. 448.

¹⁶⁴ DE STAERCCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 218.

¹⁶⁵ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

¹⁶⁶ Ongepubliceerde *Mémoires Du Bus de Warnaffe*, p. 151, Microfilm 245, SOMA.

¹⁶⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 924.

vertrekken. Om te voorkomen dat hij in België het werk van de regering zou dwarsbomen, werd hij echter door een list van de premier en de regent in Oostenrijk gehouden ¹⁶⁸. Nog voor zijn laatste gesprek met de vorst had Van Acker zijn intenties over Fredericq aan Karel meegedeeld, die hem had beloofd een oogje in het zeil te houden. Op het moment dat de eerste minister met de rest van de delegatie in de auto's stapte om richting luchthaven te rijden en ook Fredericq aanstalten maakte hetzelfde te doen, vroeg de regent hem in zijn wagen te stappen. Fredericq, angstig dat hij zijn vlucht zou missen, weigerde. Pas toen de regent hem zei dat hij iets zeer belangrijks te zeggen had, wou Fredericq instappen. De wagen reed vervolgens terug naar de herberg, onderweg bekritiseerde Karel Fredericqs houding zeer sterk. De kabinetschef van de koning, steeds zenuwachtiger dat hij zijn vliegtuig wel eens zou kunnen missen, hoorde toen van de regent dat deze in samenspraak met Van Acker had besloten zijn vertrek 'uit te stellen'. Hierop verloor de kabinetschef van de koning zijn laatste restje kalmte en probeerde zelfs de auto te doen stoppen. Uiteindelijk kwam het gezelschap aan bij de herberg, waar ze ziedend naar de kamer van de prins gingen ¹⁶⁹. Ondanks de emotionele reacties, was het plannetje van Van Acker wel geslaagd, Fredericq zou de teruggekeerde regering niet in de weg lopen.

Resultaat van de eerste ontmoeting?

Was de eerste ontmoeting nu een succes? Het begon slecht, met de demarche van Fredericq en de ruzie tussen koning en regent, het kende een – althans volgens Van Acker – veelbelovend midden maar eindigde tenslotte fataal met de gezondheids crisis van de koning en zijn boodschap aan de premier dat hij nooit binnen de maand naar België zou terugkomen. Viel de regering iets te verwijten? Op het eerste zicht alleszins niet. Misschien kon de aankomst 's avonds iets diplomatischer verlopen zijn, maar de dagen daarop werd van de zijde van de delegatie alles in het werk gesteld om de koning te paaien en te overtuigen een verstandige beslissing te nemen. Leopold dacht echter dat de raadgevingen van de ministers wezen op een vijandige houding en ergerde zich ook aan het gedrag van zijn broer, van wie hij vond dat hij niet de steun kreeg die hij verdiende ¹⁷⁰. Een harde uitspraak, vooral sinds we gezien hebben dat Karel tegen Van Acker in de hele periode voor de reis naar Sankt Wolfgang altijd de verdediging van zijn broer op zich had genomen. Het beeld dat we krijgen van Leopold is dat van een verbitterde, op wraak beluste en vooral erg labiele vorst. Zowel Van Acker, Spaak als prins Karel hadden tijdens de besprekingen meermaals het gevoel dat de koning begreep welke de moeilijkheden en de oplossingen waren. Tegen Van Acker had de koning zelfs op minstens twee van de voorwaarden van de regering toegestemd. Tot de nacht van 11 mei zag het er dus goed uit voor de delegatie. De zogezegde

¹⁶⁸ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 449.

¹⁶⁹ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, pp. 220-222.

¹⁷⁰ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 249

gezondheidsproblemen van de vorst en zijn uitgesteld verblijf zouden echter een domper op de algemene tevredenheid zetten.

Was de premier echter van mening veranderd en vond hij het vanaf nu onmogelijk om de koning nog terug te halen? Voor Van Acker waren de zaken alleszins moeilijker geworden, maar er was nog niets onmogelijk. Alles hing af van de verdere houding van het volk, de partijen en de regering enerzijds en de houding van de koning anderzijds. Het feit dat Leopold echter had verklaard nog minstens een maand te willen wachten, voorspelde niet veel goeds voor de komende weken.

Leopolds beslissing brengt het land in een impasse

Tegen half 9 's avonds landden Van Acker en de rest in België. Nog geen twee uur later werd al een ministerraad ingelegd. Er is geen verslag van deze vergadering opgesteld en Van Acker schreef er ook niets over in zijn dagboek, maar we zijn er wel over ingelicht door du Bus de Warnaffe, die er een korte passage aan weidde in zijn mémoires. Van Glabbeke en Buisseret zetten de pessimistische toon van de vergadering, ze schetsten een beeld van de publieke opinie dat allesbehalve bemoedigend was. Dat was genoeg voor Spaak om voor te stellen dat de regering zijn invloed moest gebruiken om een wapenstilstand over de koningskwestie te creëren voor een tiental dagen. Hij zag geen andere oplossing, gezien de enige andere mogelijkheid was dat de regering openlijk partij koos voor ofwel de abdicatie, ofwel de terugkeer. Aangezien er hier geen eensgezindheid over was binnen de regering, was dat op dat moment geen optie. Er volgde een lange discussie waarin Spaak liet blijken wat hij echt dacht, in het belang van de monarchie drong de abdicatie zich nu ook volgens hem op. Uiteindelijk zouden de ministers beslissen dat Van Acker de pers zou vragen een grote gereserveerdheid aan de dag te leggen, hij zou het land ook oproepen om manifestaties te vermijden die enkel tegenmanifestaties zouden provoceren ¹⁷¹. Na afloop gaven Van Acker en minister van Informatie Ronse een persconferentie waarin ze vroegen om de kalmte te bewaren, Van Acker sloot af met de vraag 'Laat ons zo weinig mogelijk over de koning praten' ¹⁷². Het zou de kranten echter niet tegenhouden om de zaak uitvoerig te blijven bespreken ¹⁷³.

De volgende dag hadden Van Acker en Spaak een gesprek met Knatchbull-Hugessen aan wie ze verslag gaven over hun gesprekken met Leopold. De optimistische sfeer van Sankt Wolfgang had hen volledig verlaten en hoewel Van Acker verklaarde dat de vorst niet weigerachtig stond over de voorwaarden die de regering had gekoppeld aan zijn terugkeer, moest hij toegeven dat alles nog steeds erg onzeker was. Uiteindelijk gaven de premier en zijn minister van Buitenlandse

¹⁷¹ Memoires Du Bus de Warnaffe p. 154, Microfilm 245, SOMA.

¹⁷² VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 926.

¹⁷³ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 15.5.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Zaken in alle geheimhouding toe dat abdicatie hen de enige mogelijke oplossing leek. Van Acker benadrukte dat zijn grootste zorg was om alle vooroordelen over de dynastie te vermijden, de regering bleef aanhanger van de monarchie. Toen de ambassadeur Van Acker sprak over de mogelijke verplaatsing van de vorst, gezien de slechte bereikbaarheid van Strobl dat daarenboven ook nog exact tussen de Russische en Amerikaanse zone lag, zei Van Acker wel dat de vorst in het buitenland moest blijven en zeker niet te dicht bij de Belgische grens mocht gebracht worden ¹⁷⁴. De mening van Van Acker was dus meer en meer aan het omslaan. Hij zou wel nog trachten om snel tot een oplossing te komen – en dus een spoedige terugkeer van de vorst – maar had er nog maar weinig vertrouwen in. Ook van Spaaks optimistische verslag aan De Staercke was nog maar weinig overgebleven. Beide mannen wisten dat de zaak nu pas echt begon te escaleren en vreesden het ergste.

Toch waren er nog hoopgevende gebeurtenissen. De volgende dag keerde de regent terug, in het gezelschap van onder andere Fredericq, die nu weer volledig gekalmeerd was. Hij en Van Acker praatten meteen de problemen die tussen hen waren gerezen uit. Fredericq drukte er bij de premier op dat hij vanaf nu elk misverstand wou vermijden. Om zijn goede trouw te bewijzen, vertelde hij dat het niet de koning was die hem had laten roepen de dag van de aankomst in Oostenrijk, maar dat het zijn echtgenote was geweest. Ondanks de herstelde relatie met Fredericq, was de regent weinig optimistisch. Hij zei Van Acker dat hij vreesde dat de situatie niet gunstig evolueerde. Van Acker deed alleszins weinig om de prins moed in te praten. Hij gaf hem een verslag van de toenemende agitatie in het land en de groeiende propagandastrijd tussen de twee kampen. De voorbije dagen waren er weer vele leopoldistische betogingen geweest met daaropvolgende tegenacties ¹⁷⁵, en op 12 mei hadden katholieke jongeren zelfs gedurende een korte tijd de ambtswoning van de premier bezet ¹⁷⁶. Eind mei ontving de premier een rijkswachtrapport waaruit duidelijk bleek dat de manifestaties voornamelijk het werk waren van een harde royalistische campagne, geleid door de clerus en waar vooral katholieke jeugd aan deelnam. De linkse campagne was het logische gevolg van deze katholieke provocaties en kreeg overal in het land meer aanhangers, vooral in Wallonië. Het gevolg was dat men ook in het antiroyalistische front een versterking en betere organisatie begon te zien ¹⁷⁷. Voor Van Acker waren vooral kamervoorzitter Van Cauwelaert verantwoordelijk voor deze leopoldistische campagne. Van Acker zag het als een wanhopige poging van Van Cauwelaert om terug bij de koning in de gunst te komen: 'Wanneer hij zich als verdediger aanstelde op dat ogenblik was het

¹⁷⁴ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 13.5.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

¹⁷⁵ Dagboekantekening op 14.5.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁷⁶ HEMMERIJCKX (R.), 'Het ABVV en de Koningskwestie in 1945', In: Tussen restauratie en vernieuwing, p. 86.

¹⁷⁷ Verslag over de toenemende agitatie binnen het land, 26.5.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

omdat hij vreesde terzijde te worden gesteld voor zijn houding tegenover de koning gedurende de oorlog en, zoals het een benauwderik is, heeft hij de zaken willen vooruit lopen' ¹⁷⁸.

Ook de partijpolitiek deed haar best om de bitsige sfeer nog op te drijven, de communisten publiceerden de dag van de aankomst van de regent een ophefmakend manifest waarin ze nogmaals de abdicatie eisten, een dag later deed het invloedrijke Front d'Indépendance hetzelfde en ook lokale delen van de liberale partij begonnen zich openlijk tegen de koning uit te spreken ¹⁷⁹. Binnen socialistische kringen groeide de onrust verder toen het Bureau van het ABVV zich nu ook officieel voorstander van de abdicatie verklaarde. De BSP zelf had echter geluisterd naar haar regeringsleden en weigerde nog verder bij te dragen aan het ophitsen van de gemoederen ¹⁸⁰.

De regering zou uiteindelijk maatregelen nemen. Tijdens de ministerraad op 17 mei werd besloten om een stakingsverbod en algemene mobilisatie af te kondigen, nadat het communistische dagblad *Le Drapeau Rouge* had opgeroepen tot een algemene staking. In een toespraak twee dagen later is Van Acker erg duidelijk: 'Die algemene staking zal geen ander gevolg hebben dan 's lands herstel vertragen, ons lijden te doen voortduren en toenemen'. Hij wees hierbij op het louter politieke karakter van de stakingen en kondigde daarom scherpe maatregelen aan. Opruiende taal in publicaties zou enkel tot een verbod van die publicaties leiden en voor een periode van drie maand werd elke staking in het land verboden ¹⁸¹. Dat het Van Acker menens was, bleek toen er een tiental dagen later in Luik een aantal stakingen uitbraken, zowel in de metaalnijverheid en de mijnen. Toen Van Acker hoorde dat de lokale procureur weigerde het bevel te tekenen dat de gendarmes tot aanhoudingen moest overgaan, zei Van Acker droog: 'de aanhouding moeten plaatshebben en anders moet men de procureur maar revokeren' ¹⁸².

Ondanks dit uiterlijk vertoon begon Van Acker zelf steeds meer in te zien dat het uitstel van de vorst om een beslissing te nemen enkel tot gevolg had dat hij zijn eigen ruiten had ingegooid. In een nieuw gesprek met de Britse ambassadeur moesten beide mannen tegen elkaar toegeven dat een abdicatie de beste oplossing leek. Hoewel de Geallieerden officieel wel neutraal stonden tegenover de koningskwestie, was het in de hoogste kringen van de Belgische politiek geen geheim dat men Leopold liever naar de achtergrond zag verdwijnen. Dat bewees ook Knatchbull-Hugessen toen hij tegen Van Acker de opmerking maakte dat de tegenstanders van de koning gevaarlijker waren voor de natie en de dynastie dan zijn voorstanders. Na een terugkeer zouden de tegenstanders immers hun acties zeker niet stopzetten, terwijl de royalistische agitators na een abdicatie nooit de dynastie zouden aanvallen ¹⁸³. Ook Van Acker zag in dat de abdicatie duidelijke

¹⁷⁸ Ongedateerde nota omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁷⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 926.

¹⁸⁰ HEMMERIJCKX (R.), 'Het ABVV en de Koningskwestie in 1945', In: *Tussen restauratie en vernieuwing*, p. 86.

¹⁸¹ Toespraak op 19.5.1945, Microfilm 42/428, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁸² Dagboekantekening op 30.5.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁸³ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 13.5.1945, Microfilm 123/594, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

voordelen had, maar besepte tegelijk dat deze optie enkel mogelijk was als de koning uit eigen beweging zou beseffen dat zijn positie zeer moeilijk was geworden.

Deze politieke bekommernissen hadden de regent zeer diep geraakt, al een tijdje had hij zich teruggetrokken op het koninklijk domein te Ciergnon. Volgens De Staercke was hij daar helemaal aan het instorten, 'het uitstellen van een beslissing door de vorst maakt hem kapot' ¹⁸⁴. Enkele dagen later ging Van Acker de situatie met hem bespreken, vooral de houding van de Geallieerden kwam aan bod. De prins had zijn broer al proberen duidelijk maken dat de Engelsen tegen hem waren omdat ze een regime wilden dat de nodige rust en stabiliteit gaf aan het land. Van Acker besepte dit probleem maar al te goed en zei de regent dat hij de binnenlandse situatie wel kon proberen 'forceren' maar dat men nog steeds op de goodwill van de Geallieerden moest rekenen, die het land economisch gemakkelijk konden breken ¹⁸⁵.

De regering eist een oplossing

Het was duidelijk dat de weken na de eerste ontmoeting in Sankt Wolfgang desastreus waren geweest voor de vorst. In een mum van tijd was het hele land plots in de ban van de koningskwestie geraakt. Voor Van Acker en de regering was dat des te frustrerend, gezien ze vanaf het begin naar een oplossing toe hadden gewerkt. Nu moesten ze toezien hoe de vorst door zijn koppige besluiteloosheid de hele situatie van kwaad naar erger deed afglijden. Er moest dringend een oplossing voor de dag komen, maar daarvoor moest de koning eerst een beslissing durven nemen.

Op 31 mei werd het probleem besproken op een ministerraad. Er werden geen notulen opgemaakt, maar Van Acker schreef een uitvoerig verslag in zijn politiek dagboek ¹⁸⁶. De houding van de regering sprak al voor zich toen men het geval van het liberale parlamentslid Janssens besprak. Deze had op een meeting verklaard dat Leopold 'de grootste der incivieken was' waarop auditeur-generaal Ganshof bij de regering had geïnformeerd of men de volksvertegenwoordiger moest vervolgen. Ondanks de ernst van de beschuldigingen, wou men Janssens niet openbaar berispen en zo een publiek debat riskeren. De katholieken wilden echter niet zomaar toegeven en pas toen Van Acker duidelijk maakte dat men enerzijds zo'n uitspraak niet zonder gevolgen kon laten, moest men anderzijds ook realistisch durven zijn en een hetze vermijden. Op dit moment was de zaak van de koning cruciaal. Janssen zou gewoon aangezet worden zelf een rechtzetting te maken.

Spaak sneed het belangrijkste onderwerp aan, wat moest er nu met de koning gebeuren. De situatie was ongrondwettelijk en men kon de toestand dus moeilijk laten aanslepen. Hijzelf vond dat de eerste minister nogmaals naar Oostenrijk moest afreizen om de vorst de huidige toestand

¹⁸⁴ Dagboek aantekening op 26.5.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁸⁵ Dagboek aantekening op 29.5.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁸⁶ Dagboek aantekening op 31.5.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

uiteen te zetten. Daarbij rees echter het probleem of de regering aan de vorst haar eigen mening mocht voorleggen en – indien ja – welke deze moest zijn. De socialist Vos en communist Lalmand drongen er op aan dat men de koning erop moest wijzen dat troonsafstand de beste oplossing was. Du Bus wou echter liever dat men de regent van alle problemen op de hoogte bracht, waarna deze zijn broer zou inlichten. Dit werd echter algemeen afgeschoten, de regent mocht nooit in zo'n delicate positie tegenover zijn broer gesteld worden.

Volgens de katholieke De Bruyne moest Van Acker aan de koning meedelen dat de toestand van onbeslistheid een einde moet nemen en moest hij hem een verslag geven van de openbare opinie en de standpunten van de partijen. Ten gevolge van die twee zaken was men in een zeer moeilijke situatie terecht gekomen, waardoor de regering zich genoodzaakt zag de koning een negatief advies te geven. Zijn partijgenoot Ronse was integendeel van mening dat de regering wél positief advies kon geven, hij zag een terugkeer nog altijd als een mogelijk scenario, mits de koning de gekende voorwaarden van de regering accepteerde. Delvaux, de katholieke minister van Landbouw, sloot zich echter aan bij De Bruyne. De eensgezindheid binnen de katholieke partij binnen de regering was dus ver te zoeken. Toen de technicus van de regering, minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Troclet, De Bruyne bijtrad bij zijn mening dat abdicatie de beste oplossing was, ging deze laatste echter wat terugkrabbelen. Hij benadrukte dat hij niet expliciet vroeg om abdicatie, maar dat de koning moest ingelicht worden van de ernst van de toestand, gezien de communisten volledig en de socialisten en liberalen voor het grootste deel niet aan een regering wilden deelnemen, indien de koning zou terugkomen. Ook zijn partijgenoot Pauwels was er van overtuigd dat het land na een terugkomst in een zeer moeilijke politieke toestand zou komen, maar hij voorzag ook grote sociale problemen. Du Bus, de katholieke met het meeste aanzien binnen de regering, vond dat Van Acker de koning vooreerst zo goed en uitgebreid mogelijk moest gaan inlichten, maar hij mocht niet vragen om te abdiceren, de koning zelf moest daarover beslissen. Hijzelf was tegen abdicatie, zowel vanuit Oostenrijk als na een terugkomst in België. Van Glabbeke, de liberale minister van Binnenlandse Zaken, reageerde hier scherp op: 'Er kan niet meer getalmd worden. De troonsafstand dringt zich op. Men moet niet denken aan een regering met liberalen'.

Ronse, katholieke minister van Informatie, wees op de opinie in het land. Hij waarschuwde voor de ongeregelde toestanden die zouden plaatsvinden na een abdicatie, in Vlaanderen was het grootste deel immers voor de vorst, in Wallonië waren enkel Luik en Henegouwen echter sterk tegen hem. Zelfs al werd de vorst door enkelen bediscuteerd, dan was dat nog geen probleem. Behalve Albert was elk van de koningen vaak een onderwerp van discussie. Zolang hij zich in een 'nieuw jasje' stak, kon de koning terugkomen. Vos veroordeelde die visie: 'Men heeft ongelijk te zeggen dat de overgrote meerderheid in Vlaanderen gunstig is. In Vlaanderen is een sterk agerende minderheid voor en in Wallonië tegen. In Vlaanderen is een kleine minderheid tegen, de rest onverschillig. In Vlaanderen zijn de verdachten voor.'

Buisseret stelde het simpel: een groot deel van de ministers zou nooit onder de koning willen dienen, dus moest hij abdiceren. 'Een man moet zich eerder opofferen dan de natie'. Spaak was dezelfde mening toegedaan. De aanwezigheid van de koning zou niet alleen een ernstige crisis in het land uitlokken, gezien enkel de katholieken volledig achter de vorst staan, was zijn positie onmogelijk. Het land wou immers een regering van nationale unie. Het beste was dus inderdaad een troonsafstand, maar onder welke voorwaarden? Moest die in het buitenland plaatsvinden, of – indien men het land in toom kan houden – in België zelf? Hierop reageerden de communisten Lalmand en Marteaux zeer beslist, zoiets was voor hen onmogelijk. De koning kon het land onder geen beding inkomen. Spaak besloot: 'Dan moet hij maar te Salzburg abdiceren'.

Van Acker, die amper het woord had genomen, sloot de vergadering: 'We zijn akkoord een einde te stellen aan de huidige toestand. Het is niet mogelijk aan de koning een formeel advies van de ministerraad over te maken. Hij moet ingelicht worden over de juiste toestand van het land, de partijen en de opinie uitgedrukt door de leden van de regering.'

Ondanks de discussies was men dus niet verder gekomen dan een nieuwe informatieopdracht. De breuklijnen in de regering waren echter duidelijk geworden, de katholieke partij was de enige die zich verzette tegen het idee om de koning niet enkel in te lichten, maar hem nadien ook aan te raden te abdiceren. Hoewel onder andere De Bruyne en Pauwels duidelijk hadden laten merken dat ze wel voordelen zagen in een abdicatie, hebben ze dit nooit expliciet gezegd, de CVP had de rangen gesloten. Van Acker zat dus met een erg precaire situatie. De verdeeldheid in het land zag zich nu ook weerspiegeld in zijn eigen regering.

Van Acker zat dus met een probleem. Zowel zijn eigen partij – haar ministers inclusief – als het grootste deel van de regering, was van mening dat de koning afstand moest doen van de troon. Zou hij zich dus gewoon houden aan een informatieopdracht of zijn informatieopdracht eerder zó opstellen dat de enige oplossing een troonsafstand is? Uit de rapporten van de Britse ambassadeur, blijkt dat laatste. Hoewel Van Acker een volledig neutraal beeld wou schetsen van de politieke situatie, was het voor Knatchbull-Hugessen duidelijk dat hij de situatie zó zou afbeelden dat de abdicatie de oplossing was die tot de minste problemen zou leiden. Van Acker was ervan overtuigd dat de vorst zijn mening zou volgen. Ook verklaarde hij nogmaals tegen de ambassadeur dat hijzelf geen andere oplossing meer zag. Het zou zelfs voordeliger zijn voor de vorst om uit zichzelf te abdiceren. Moest hij terugkomen, zouden de ongeregelde heden zo hard uit de hand lopen dat hij zelf wel zou beseffen dat zijn positie onmogelijk was geworden. Maar zo'n gedwongen troonsafstand zou veel pijnlijker aankomen¹⁸⁷. Diezelfde dag hoorde Van Acker nog van De Staercke dat de Britse ambassadeur hem had toevertrouwd dat Leopold best niet terugkwam, iets wat ook de Amerikaanse ambassadeur hem vertrouwelijk had meegedeeld¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 2.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

¹⁸⁸ Dagboekantekening op 2.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

De entourage van de vorst

Net voor het vertrek van Van Acker, zou deze kwestie zichzelf regelen. Op 3 juni publiceerde de krant *Le Soir* een artikel over de banden tussen graaf Capelle en de journalist Raymond de Becker, hoofdredacteur van de collaborerende versie van *Le Soir* tijdens de oorlog. De krant publiceerde een brief waarin Capelle tijdens de oorlog aan De Becker de toestemming gaf een speciaal nummer uit te geven over de eenheid van België. De graaf ontkende onmiddellijk furieus dat deze brief een goedkeuring van de collaborerende lijn van de krant inhield. Het kwaad was echter geschied. De dag van de publicatie belde Fredericq naar de premier en vroeg of hij het nieuws al gelezen had en wat hij er van vond. Van Acker zei toen tegen de kabinetschef van de vorst dat deze 100% achter de koning moest staan. Toen Fredericq om meer uitleg vroeg, zei Van Acker: '*Si j'étais dans votre place, je placerais tous le monde devant le fait accompli. Ce qui vient de paraître est assez grave et nuisible pour le Roi. D'ici une demi-heure il y aurait un communiqué de Belga disant que le Roi a accepté la démission de sa Maison*'¹⁸⁹. Fredericq zou de raad van de eerste minister opvolgen: '*En effet, immédiatement il y eut un communiqué Belga qui allait même plus loin, disant que par une lettre datée de Sankt Wolfgang, le Roi ait acceptée la démission de sa Maison*'¹⁹⁰.

In zijn memoires beweert Capelle dat de entourage van de vorst al midden mei een brief aan de vorst had geschreven waarin ze hun collectieve ontslag gaven en dat Leopold dat al op 23 mei had aanvaard. Hij zegt echter niet waarom men dit dan pas publiek heeft gemaakt de dag nadat de hofhouding weer besproken werd in de pers. Fredericq zou ook van het ontslag op de hoogte geweest zijn¹⁹¹. Dat maakt Capelles verslag des te vreemder, gezien Van Acker en Fredericq dan helemaal niemand voor een *fait accompli* moesten stellen.

In de Papieren De Staercke vinden we echter bewijs dat de versie van Van Acker en Fredericq hoogstwaarschijnlijk de juiste is. Op 5 juni werd de kabinetschef van de regent door Fredericq ingelicht dat het persbericht over het ontslag van de entourage van de koning opgesteld was door Fredericq en dat Van Acker er al van wist voor zijn vertrek naar Oostenrijk¹⁹².

Het belangrijkste was alleszins dat de entourage van de vorst nu officieel verwijderd was. Weldra zou de belangrijkste verbindingspersoon tussen vorst en regering echter Jacques Pirenne worden.

De nieuwe informatieopdracht

¹⁸⁹ Dagboek aantekening op 3.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

¹⁹⁰ Dagboek aantekening op 3.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker ; Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

¹⁹¹ CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi*, pp. 312-313

¹⁹² 'Persmededeling 5.6.1945 om 10u40', 18.298/II/2 'Question Royale', Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

Op 4 juni vertrok Van Acker voor de tweede maal naar Oostenrijk. Een dag later zou hij de koning ontmoeten op het hoofdkwartier van de Amerikaanse Generaal Patch, de lokale bevelhebber, te Augsburg. Van Acker had twee besprekingen met de vorst, één 's morgens op 5 juni en één 's middags de volgende dag. Het belangrijkste document over deze besprekingen zijn geschreven notities die Leopold opstelde tijdens zijn conversaties, die nadien door Weemaes zijn uitgeschreven in een verslag. Dit valt grotendeels samen met het verslag dat Jacques Pirenne heeft geschreven in zijn ongepubliceerde memoires – een stuk uitgebreider dan in de gepubliceerde versie – en ook Van Acker heeft in zijn dagboek enkele korte notities over de gesprekken neergeschreven

De premier begon het gesprek met de boodschap die hij van de regering moest overmaken: de koning moet zo spoedig mogelijk een beslissing nemen. Hij wees op de zeer moeilijke politieke situatie, enkel de katholieke partij was nog voorstander van een terugkeer van de koning, alle ministers van de andere partijen zouden ontslag nemen, moest de koning terugkeren. Hij wees ook op de verdeeldheid binnen de katholieke partij, waar onder andere Ronse en Eyskens slechts een terugkeer wilden als de vorst zich schikte naar de voorwaarden van de regering ¹⁹³.

Van Acker wees ook op de houding van het verzet, waar enkel de Mouvement Nationale Royaliste en het Armée Secrète zich in grote mate voor de vorst hadden uitgesproken, maar alle anderen – en vooral het zeer belangrijke Front d'Indépendance – waren tegen. De linkse syndicaten hadden zich ook al tegen de vorst gekant, enkel binnen de christelijke syndicaten zijn er voorstanders van de vorst, maar die hadden zich nog niet als één groep uitgesproken ¹⁹⁴.

Toch was de binnenlandse situatie niet het pijnpunt voor Van Acker. Zoals al was gebleken uit zijn gesprek met de regent te Ciergnon en de meerdere gesprekken met de Britse ambassadeur, waren vooral de Geallieerden niet opgezet met een terugkeer van Leopold, ondanks hun officiële neutrale houding. Dit zou Van Acker dan ook proberen duidelijk te maken aan Leopold. De conclusie van de premier was dat men de binnenlandse situatie wel kan forceren, maar dat de kwestie van de Geallieerden bleef bestaan. Zowel de Amerikaanse als de Britse ambassadeur hadden hem doen verstaan dat de abdicatie de beste oplossing zou zijn. Van Acker wees de vorst erop dat men de Geallieerden best niet te hard tegen de schenen stootte, *'Les Alliés peuvent ouvrir un robinet ici, en fermer un là et bloquer tout. Les industriels doivent en grande partie travailler pour les Alliés; les importations sont réglées par ceux-ci; la production belge, celle du charbon par exemple, est contrôlée par eux de A jusqu'à Z; au point de vue agricole, l'importation est de 50%, l'importation du blé s'élève à 75%. Ce que je viens d'exposer au sujet de l'attitude des Alliés n'est pas une supposition mais une réalité'*. Het was voor hem duidelijk dat de Geallieerden het regentschap wilden verlengen tot de meerderjarigheid van prins Boudewijn. Meer zelfs, ze hadden zelfs gesproken over een 'Conseil de Régence' van drie leden, 'wat betekent, voor diegenen die het begrijpen, dat men heeft gepraat

¹⁹³ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p.32 bis, Algemeen Rijksarchief.

¹⁹⁴ Verslag Weemaes, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

over het einde van de monarchie'. Deze stond voor 95% procent van het land echter niet in vraag, zelfs de communisten zeiden dat de dynastie voor hen geen strijdpunt was. Tot slot vatte Van Acker zijn eigen mening samen: '*Risquer le paquet, peut-être ; mais nous n'avons que 8000 gendarmes partiellement armés, en cas du retour du Roi, il y aura des grèves des cheminots, des métallurgistes et du personnels des tramways, notamment à Liège*'. Wat er nu moest gedaan worden, wist Van Acker niet. Hij stelde voor om er nog over na te denken en de volgende dag een beslissing te nemen ¹⁹⁵.

De volgende dag meende Van Acker dat er maar één op iets op zat, dat was tijd winnen. De koning moest zich trachten in te lichten over de mening van de Amerikanen en Britten. Misschien had Leopold de mogelijkheid van verkiezingen geopperd, want in het verslag van Weemaes staat te lezen dat Van Acker daarover zei: 'Verkiezingen lossen geen enkel probleem op en regelen niets'. Uitendelijk gaf Van Acker nog een uitgebreide uitleg over de economische politiek van de regering ¹⁹⁶.

In zijn verslag aan Knatchbull-Hugessen de volgende dag verklaarde Van Acker dat men aan de pers zal meedelen dat de gezondheid van de koning verbeterd is, maar nog niet in die mate dat hij kan terugkeren. Hij hoopt wel op een snelle beslissing van de vorst en is er zelfs van overtuigd dat Leopold zal beslissen niet terug te keren gezien hij na zijn ontmoeting met Van Acker leek te beseffen dat zoiets onmogelijk was. Hij wou evenwel niets beslissen voor hij zijn moeder had gezien. Over het standpunt van de Geallieerden zei hij tegen Knatchbull dat hij slechts – en in de grootste geheimhouding, de rest van de regering wist er niets van – gezegd heeft dat de Amerikanen en de Britten niets officieel zeiden, maar wel het grootste belang hechtten aan het behoud van de dynastie en de eenheid van het land. Een handgeschreven nota van een medewerker van het Foreign Office bij het verslag van hun ambassadeur, spreekt boekdelen: 'I don't know that we care so much about "the security of the dynasty"' ¹⁹⁷.

Hoewel Van Acker de koning wel van de ernst van de situatie had kunnen overtuigen, wou de vorst uiteindelijk nog geen beslissing nemen. In de ministerraad na de terugkomst van de premier werd dat door Spaak gezien als een teken dat hij misschien toch zou terugkomen. Spaak stelde toen al voor dat de regering in zo'n geval moest ontslag nemen. Indien een aantal ministers niet de verantwoordelijkheid wilden dragen om de lopende zaken te behandelen, moest de vorst dan buiten België een nieuwe regering trachten te vormen. Van Acker, eeuwig optimistisch, wou daar nog niet over spreken, het was allemaal nog prematuur zolang er nog geen beslissing was gekomen van de vorst ¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Verslag Weemaes, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis ; Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p.32 bis, Algemeen Rijksarchief.

¹⁹⁶ Verslag Weemaes, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis

¹⁹⁷ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 7.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

¹⁹⁸ Ongepubliceerde Memoires Du Bus de Warnaffe, p. 157, Microfilm 245, SOMA.

Die wachtte op nieuws van koningin Elisabeth, die begin juni naar Engeland was gegaan – buiten medeweten van de regent, doch Van Acker had al van haar plannen gehoord twee dagen voor haar vertrek ¹⁹⁹ – om daar voor de zaak van de koning te pleitten bij de Geallieerden. Ze zou echter niemand van belang ontmoeten en onverrichterzake en vernederd het land weer verlaten ²⁰⁰. Ook Leopolds vraag aan de Geallieerden om een gesprek met Erskine en Sherman te hebben, leidde tot niets. Toen Eisenhower het verzoek ter ore kreeg, zei hij dat dat uitgesloten was. De Geallieerden mochten onder geen enkele voorwaarde geassocieerd worden met de koningskwestie, laat staan er openlijk een invloed op uitoefenen. Dit kwamen beide militairen persoonlijk tegen de premier zeggen de dag nadat ze het verzoek van de koning hadden ontvangen, alvorens het ook aan de vorst zelf mee te delen ²⁰¹.

Was de ontmoeting tussen de premier en de koning nu een succes geweest? We kunnen dat moeilijk zeggen. Van Acker was naar de koning gegaan met een boodschap van de regering om een snelle beslissing van de vorst te vragen gezien de precaire situatie in het land, en was met lege handen naar België moeten terugkeren. Daarnaast had Leopolds verzoek bij de Geallieerden voor grote consternatie gezorgd, waardoor Eisenhower had verklaard dat er zo snel mogelijk een beslissing van Leopold moest verkregen worden, de koningskwestie mocht absoluut niet nog lang aanslepen. Ook in België zelf was de situatie weer aan het escaleren. Op het eerste grote naoorlogse congres van de socialisten, werd het standpunt voor de abdicatie met zeer veel enthousiasme onthaald ²⁰². Als kers op de taart verschenen er op 11 juni weer artikels in de pers over bezwarende documenten tegen Leopold, deze keer over de gelukwensen die Leopold naar Adolf Hitler zou gestuurd hebben ter gelegenheid van diens verjaardag. Diezelfde dag zou Leopold Van Acker weer ontbieden, de premier zou voor een derde keer naar Oostenrijk afreizen, deze keer in het gezelschap van Jacques Pirenne.

Van Acker wou nu absoluut met een beslissing van de koning terugkomen. De situatie was immers onhoudbaar geworden, drie van de regeringspartijen hadden zich immers uitgesproken voor de abdicatie van de koning en de moeilijkheden die verwacht konden worden bij een eventuele terugkeer waren niet meer te overzien. Doch het ergste scenario was hetgeen waarin de koning besloot om zijn beslissing weer uit te stellen. Dit was absoluut geen optie meer ²⁰³.

De gesprekken van 14 en 15 juni

¹⁹⁹ Dagboek aantekening op 31.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁰⁰ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 929.

²⁰¹ Dagboek aantekening op 11.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker ; Telegram Generaal Erskine aan Van Acker op 11.6.1945, 18.298/II/2 'Question Royale', Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

²⁰² Dagboek aantekening op 11.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁰³ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 14.6.1945, Microfilm 123/595, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Door ongunstige weersomstandigheden werd het vertrek, gepland op 12 juni, uitgesteld tot de veertiende. In het vliegtuig waarin ook Williams-Thomas weer meevloog praatten de premier en Pirenne over de politieke situatie. Van Acker was ongerust, gezien de politieke evoluties. In heel Europa zag het er naar uit dat de communisten grote overwinningen zouden boeken, in België verwachtte hij zelfs een stap vooruit van minstens vijftig zetels. Aangezien het stemgedrag duidelijk naar links zal overhellen, zouden socialisten en communisten samen een regering moeten vormen, een andere oplossing zou enkel fataal aflopen. Het probleem is dat de communisten volledig tegen de koning zijn. Het doel moet dus zijn om de monarchie te redden, maar het lot van de vorst zag Van Acker erg somber in. Hijzelf wees er nogmaals op dat hij tijdens de oorlog altijd de koning had verdedigd en ook nu nog voorstander was ²⁰⁴.

Tegen twaalf uur 's middags landde het vliegtuig te Salzburg, nog geen drie uur later werd Van Acker al bij de vorst ontvangen. Van Acker en de vorst praatten een tijd over nieuwste artikels in de pers over de koningskwestie, waarna het gesprek weer over een mogelijke terugkeer ging. De premier gaf nogmaals een overzicht van alle moeilijkheden die waren gerezen sinds de bevrijding van de vorst en moest toegeven dat hij de vorst niet kon aanraden nu naar het land terug te keren. Leopold verklaarde echter dat hij naar Brussel moest én zou komen, desnoods om er te abdiceren. Tegelijk sprak de vorst opnieuw over verkiezingen en over de 'politieke' meerderheid tegen zijn terugkeer. Van Acker wees er nogmaals op dat een terugkeer grote gevaren met zich zou meebrengen, de Rijkswacht was nog steeds niet in staat om de orde te handhaven en er zouden massale stakingen uitbreken met een duidelijk politiek karakter. Doch de vorst wou van geen wijken weten ²⁰⁵. Het onderhoud eindigde, waarna Van Acker terugkeerde naar Sankt Wolfgang en Pirenne door de vorst ontvangen werd. Op het einde van dat gesprek, dat vooral handelde over de voorbije gebeurtenissen, waarbij Leopold de regering niet spaarde, gebod Leopold zijn secretaris om Van Acker op de hoogte te brengen dat hij die avond zelf nog een troonrede zou schrijven, Pirenne stond hem hiermee bij ²⁰⁶.

De volgende dag was ze af en werd Van Acker door de vorst ontvangen. Ook Pirenne woonde het gesprek bij, na instemmen van de premier. Tot nu toe waren de enige gebruikte bronnen over dit gesprek afkomstig van het leopoldistische kamp, zijnde de herinneringen van Pirenne. We bespreken zijn versie eerst.

De vorst herhaalde aan Van Acker zijn voornemen om naar België terug te keren. De eerste minister kon dat echter niet accepteren, hij moest eerst de regering inlichten over dit voornemen. Van Acker wees erop dat de politieke situatie dit onontbeerlijk maakte, de koning kon enkele dagen later terugkomen. Toen de vorst daarop vroeg of Van Acker bereid was een regering te vormen na zijn terugkeer, antwoordde deze dat hij in principe wel akkoord was maar dat hij

²⁰⁴ Ongepubliceerde Mémoires van Jacques Pirenne, pp. 35-36, Algemeen Rijksarchief.

²⁰⁵ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

²⁰⁶ Ongepubliceerde Mémoires van Jacques Pirenne, p. 40, Algemeen Rijksarchief.

daarbij vanzelfsprekend moeilijkheden zou ondervinden. Van Acker zou vervolgens een door de vorst opgesteld programma goedgekeurd hebben waarin stond dat de vorst na zijn terugkeer in de namiddag van 18 juni de regering zou ontvangen, waarna Van Acker haar ontslag zou aanbieden. Dan zouden er drie hypothesen mogelijk zijn.

‘1. *M. Van Acker réussit à former un gouvernement parlementaire.*

2. *L’ancien gouvernement accepte de rester en fonction, fût-ce pour gérer les affaires courantes, jusqu’après le discours du trône, réservant de fixer son attitude définitive d’après celle que prendrait le Parlement.*

3. *M. Van Acker constitue un gouvernement non parlementaire en spécifiant qu’il agit ainsi pour laisser toute latitude au Parlement. Ce gouvernement serait formé de résistants notoires et de prisonniers politiques.’*

De dag nadien verkondigt de eerste minister dan de terugkeer van de vorst aan in een radiotoespraak en kondigt tegelijk de toespraak aan die de vorst de volgende dag zou uitspreken op de radio. Nadien zou Leopold de ambassadeurs van de belangrijkste landen ontmoeten. Twee dagen na de troonrede, op 21 juni, zou dan een officiële en formele lezing van de troonrede in het Parlement gebeuren ²⁰⁷.

Na dit plan goedgekeurd te hebben, zou Van Acker ook de troonrede die de vorst wenste uit te spreken goedkeuren, nadat hij er enkele aanpassingen had aan gemaakt ²⁰⁸. Voor de premier terug naar België zou vertrekken, kreeg hij van Williams-Thomas nog een dringend bericht waarin stond dat er een staking dreigde in de openbare diensten en dat er algemene aanwijzingen waren dat er verzet bestond tegen de terugkeer van de koning. De koning liet er zich echter niet door beïnvloeden en bleef bij zijn plan om terug te keren. Van Acker vertrok dus en kwam diezelfde avond nog in Brussel aan ²⁰⁹.

In een nota uit 1950 ontkent Van Acker een groot deel van deze beweringen van Pirenne. ‘Op geen enkel ogenblik is er ernstig sprake geweest van de terugkomst van de koning. De koning heeft weliswaar zijn verklaren uitgedrukt om terug te keren, en het is juist dat ik gezegd heb dat hij zulks moest uitstellen gezien de atmosfeer niet gunstig was en het land op zulke mogelijkheid moest voorbereid worden. Het is op dat ogenblik dat de koning me erover gesproken heeft een regering te vormen indien hij in België terug kwam. Ik heb hem geantwoord dat ik niet kon gelukken. Hij heeft aangedrongen. Ik heb geantwoord: “Dit dient tot niets. Indien u terug komt bied ik het ontslag van de regering aan. Ik ben van goede wil. Gij zult me de opdracht geven een nieuwe regering te vormen en dan zal ik verplicht zijn u te zeggen dat ik geen regeringsformule vind, hetzij een parlementair kabinet, een zakenkabinet of enig ander kabinet” ²¹⁰. Ook over de

²⁰⁷ PIRENNE (J.), *Mémoires*, pp. 247-248.

²⁰⁸ PIRENNE (J.), *Mémoires*, pp. 248-249.

²⁰⁹ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 451.

²¹⁰ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

discussie over de troonrede heeft Van Acker omstreeks 1950 een andere versie gegeven. Hij geeft wel toe wijzigingen aangebracht te hebben, maar niet dat hij er volledig achter stond. 'De koning heeft mij gevraagd of ik met deze tekst akkoord ging. Ik heb geantwoord: "Voor wat mij betreft ben ik akkoord, maar dat dient tot niets; een troonrede is een regeringsrede die door de regering moet goedgekeurd worden." Na uiteenzetting aanvaardde de koning dit standpunt' ²¹¹.

De vraag is natuurlijk wie gelijk heeft. De nota die Van Acker opstelde in 1950 was een reactie op nieuwe aanvallen tegen zijn persoon naar aanleiding van de hernieuwde discussie over de koningskwestie wegens de aangekondigde volksraadpleging. Het gaat dus in essentie om een apologiserend stuk en moet daarom met grootste omzichtigheid benaderd worden. Daarentegen staat dat de memoires van Pirenne ook pas in de jaren 50 en 60 zijn opgesteld en vaak niet echt betrouwbaar overkomen, Pirenne was niet voor niets de leider van het leopoldistische kamp.

De overeenkomsten in beide nota's zijn duidelijk: Van Acker weigerde de beslissing van de vorst om terug te komen zomaar te accepteren, eerst moest hij de regering en de regent raadplegen. Over de troonrede zeggen beide bronnen nagenoeg hetzelfde, hoewel de nuance verschilt. Van Acker had deze inderdaad goedgekeurd, maar wees erop dat deze goedkeuring waardeloos was als ze niet door de hele regering werd gesteund. Waar de leopoldisten in deze goedkeuring een plechtige belofte van Van Acker zien, zag Van Acker enkel een overeenkomst 'in principe', zonder enige bindende gevolgen. Hetzelfde kan gezegd worden over de voorstellen van Leopold om een nieuwe regering te vormen. Volgens Pirenne was Van Acker bereid om een nieuw kabinet te vormen, Van Acker zegt daarentegen dat hij 'in principe' bereid was een nieuwe regering te trachten vormen maar dat dit sowieso onmogelijk zou blijken. Hij wou dus gerust een nieuwe regering vormen, maar dat was volgens hem al op voorhand een onmogelijke zaak.

Het is vanzelfsprekend nutteloos om beide woorden tegen elkaar uit te spelen. Het enige wat we kunnen besluiten is dat Van Acker zijn regering en de regent op de hoogte ging brengen van het besluit van de vorst en dat hij in principe akkoord was om een nieuwe regering te vormen – met als belangrijke nuancerings – als dat politiek mogelijk was.

De regering weigert de verantwoordelijkheid te dragen voor de terugkeer van de vorst.

Van Acker keerde diezelfde avond nog terug naar Brussel, de volgende dag vond er 's ochtends al een ministerraad plaats. Net daarvoor zeiden Van Acker en Spaak nog tegen Larock wat er gaande was, de koning kwam terug en beide socialisten zouden de regering daarom voorstellen om haar ontslag in te dienen bij de regent ²¹². Daarin vertelde Van Acker het voornemen van de vorst om de komende maandag terug te komen en las de tekst van de troonrede voor. De linkse ministers weigerden echter de verantwoordelijkheid te nemen voor de

²¹¹ Ongedateerde nota over de koningskwestie, omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

²¹² VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 944.

terugkeer van de vorst en dus de lopende zaken te behandelen. Het hing vooral af van de liberalen Van Glabbeek en Mundeleer, respectievelijk minister van Binnenlandse Zaken en minister van Openbare Orde, zij weigerden de verantwoordelijkheid te nemen voor de problemen die zouden volgen na een terugkeer van de vorst ²¹³, maar ook de andere liberale, socialistische en communistische ministers volgden hun mening. De ministerraad werd gesloten, de premier zou de regent inlichten en 's middags zou men opnieuw samenkomen.

Tijdens deze pauze ging Van Acker naar de regent. Deze verklaarde dat '(...) hij het ontslag zou aanvaarden doch dat hij zelf niet de intentie had een nieuwe regering te benoemen. Dat kwam Leopold toe. Voorlopig werd de beslissing in beraad gehouden' ²¹⁴. Ondertussen waren de katholieke ministers ook samen gaan beraadslagen. Het ontslag van de regering stelde hen voor een groot probleem. Er kon immers geen nieuwe regering gevormd worden die de koning kon terughalen én ook de steun kon krijgen van het parlement. Het logische gevolg voor hen was dat er nu verkiezingen moesten komen, die echter een zeer passioneel karakter zouden hebben. Ze wisten niet wat te doen ²¹⁵.

Bij de heropening van de ministerraad vertelde Van Acker wat de regent hem gezegd had. Vervolgens was er een lang debat over de ordehandhaving. De linkse ministers wilden, indien de vorst toch zou terugkeren, onder geen beding de verantwoordelijkheid nemen gezien ze al meermaals hadden duidelijk gemaakt tegen de terugkeer te zijn. Du Bus en Ronse trachtten deze denkwijze aan te vallen, doch zonder succes. Gezien de discussie duidelijk nergens toe leidde, las Van Acker het voorontwerp voor van een communiqué dat die ochtend was voorgesteld, toen ook daar een discussie over losbarstte, zei hij dat er geen stemming over deze boodschap zou plaatsvinden. Ze werd dan ook in die vorm aan de pers meegedeeld ²¹⁶: 'De eerste minister heeft aan de raad medegedeeld dat de koning van plan is eerstdaags naar België terug te keren. De regering kan de verantwoordelijkheid niet nemen voor de politieke gebeurtenissen die zich onvermijdelijk zullen voordoen in het land vanaf de terugkeer van de koning. In deze voorwaarden heeft ze haar ontslag aangeboden aan de regent, verduidelijkend dat het haar onmogelijk zou zijn de lopende zaken af te handelen vanaf het ogenblik dat de koning terug in België zou zijn, vermits de lopende zaken noodzakelijkerwijze het verzekeren van de openbare orde en de politieke verantwoordelijkheid van de woorden die door de koning zullen uitgesproken worden, meebrengen. De regering dringt er bijgevolg tenzeerste op aan dat de koning vòòr zijn terugkeer naar België een regering zou samenstellen' ²¹⁷.

Was dit een regelrechte staatsgreep van de regering, zoals Pirenne later zou schrijven? De problemen die de regering voorzag, waren alleszins niet ingebeeld. De rijkswacht was totaal

²¹³ LIBOIS (G.) & GOTOVITCH (J.), *Leopold III. Le non-retour*, p. 201.

²¹⁴ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 946.

²¹⁵ Ongepubliceerde Memoires Du Bus de Warnaffe, p. 159, Microfilm 245, SOMA.

²¹⁶ Ongepubliceerde Memoires Du Bus de Warnaffe, p. 159, Microfilm 245, SOMA.

²¹⁷ Dagboek aantekening op 16.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

onderbemand en het Belgische leger stond – op één bataljon na – volledig onder controle van SHAEF en kon dus niet ingezet worden. De beslissing van Van Glabbeek en Mundeleer om geen verantwoordelijkheid te willen dragen voor de ordehandhaving was in dat opzicht absoluut geen goedkope politieke truc, men was wel degelijk erg bang voor escalerend geweld, indien de koning zou terugkomen. Van Acker zei na de ministerraad zelfs tegen Knatchbull-Hugessen dat de koning na zijn terugkeer waarschijnlijk niet eens 48 uur in het land zou kunnen blijven. Moest hij dat alsnog doen, zou hij toch nooit in staat zijn om een regering te vormen die het vertrouwen van het parlement zou krijgen ²¹⁸. De daaropvolgende dagen zouden de veiligheidsproblemen nog meer benadrukken. Op 18 juni kreeg Van Acker van de Geallieerden immers te horen dat de troepen onder het bevel van SHAEF in België niet zouden ingrijpen bij eventuele onlusten en enkel de eigen militaire faciliteiten zouden beschermen ²¹⁹.

Uit een geheim rapport van Binnenlandse Zaken leren we pas echt hoe explosief de situatie in het land wel niet was. Het rapport opent al onheilspellend, in geval van zware moeilijkheden zou het zeer moeilijk en waarschijnlijk zelfs onmogelijk zijn om de situatie onder controle te krijgen. Het land zelf kon rekenen op amper 8000 gendarmes en één bataljon slecht opgeleide fuseliers – en die volgens Knatchbull-Hugessen ook weinig betrouwbaar waren ²²⁰ – dat slechts ingezet kon worden om het paleis te bewaken. Daarbij kwam dat er amper vervoersmiddelen beschikbaar waren, wat ervoor zorgde dat men nergens snel zou kunnen ingrijpen. In Gent beschikten de ordetroepen bijvoorbeeld slechts over twee vrachtwagens om zich te kunnen verplaatsen, terwijl er in Gent een zeer sterke socialistische aanwezigheid was en dus ongeregelde verwachtingen verwacht konden worden.

De grootste zorg waren dan nog de verzetsbewegingen. De eerder koningsgezinde verzetsgroepen kwamen samen aan maximum 20.000 manschappen. Het grootste deel was slecht bewapend en amper gemotiveerd. Daartegenover stond het Front d'Indépendance en de communistische Partisans Armées die samen over minimum 26.000 manschappen beschikten, allen tegenstander van Leopold III. Deze '*comptent presque exclusivement des éléments décidés, entraînés et prêts à tout*' en waren ook nog erg populair bij de bevolking.

Daarbij kwam het grote risico van een algemene staking. De syndicaten waren allen aanwezig op de werkplaatsen klaar om een algemene staking te doen losbarsten. Gelukkig werden de kleine stakingen al snel stopgezet door de syndicale leiders ²²¹.

Een rapport dat kon tellen. In rekening gehouden dat de regering het gros van deze zaken wel al (gedeeltelijk) wist – en al zeker minister van Binnenlandse Zaken Van Glabbeke – was het

²¹⁸ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 18.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

²¹⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 18.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

²²⁰ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 945.

²²¹ Geheim verslag Binnenlandse Zaken op 20.6.1945, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

niet zo verwonderlijk meer dat een groot aantal onder de ministers geen verantwoordelijkheid wou dragen voor een eventuele terugkeer. De ordetroepen zouden immers niet enkel moeten opboksen tegen stakingen en demonstraties, moesten de rellen op bepaalde plaatsen escaleren en het gewapende verzet zich beginnen moeien, stond niets een burgeroorlog nog in de weg. Voor iemand als Pirenne, die geen politieke verantwoordelijk droeg, was het dan wel erg gemakkelijk om te beweren dat het hier om een zuivere putsch ging. Hét argument van Pirenne hiervoor was dat de regering op 16 juni het stakingsverbod introk ²²². Gezien de aard en de grootte van de moeilijkheden die de regering kon verwachten, maakte het bitter weinig uit of er al dan niet een stakingsverbod van toepassing was, de regering bezat toch niet de middelen om het toe te passen. Deze bewering van Pirenne is dan ook tekenend voor het gedrag van de secretaris van de vorst, dat maar al te vaak gestuurd werd door een blinde trouw aan de vorst en dus een totaal gebrek aan politiek realisme vertoonde. Ook Leopold zou later meermaals de aanpak van zijn secretaris bekritisieren ²²³. Voor zijn aanstelling had hij zelfs aan Van Acker over Pirenne gezegd: *‘C’est un bavard et un impulsif’* ²²⁴.

Kan men daarenboven premier Van Acker iets verwijten? Het leopoldistische kamp zou later blijven hameren op diens acceptatie van de troonrede en beweren dat Van Acker op 15 en 16 juni de vorst gewoon verraden heeft. Wij vinden echter niet echt een inconsistentie in Van Ackers gedrag. De premier ging naar Sankt Wolfgang om de koning te wijzen op de hoogdringendheid van een beslissing, gezien de politieke situatie in het land. Ondanks Van Ackers raad om te abdiceren, besloot Leopold toch om naar het land terug te keren. Desnoods zou hij abdiceren. Van Acker maakte daarop onmiddellijk duidelijk dat hij in geen geval kon terugkomen zonder dat de regering en regent daarvan wisten. Eigenlijk had de bespreking daar moeten afgebroken worden, gezien de houding van de regering over een terugkeer cruciaal was voor de rest van de besprekingen. De gesprekken over de troonrede en de nieuwe regeringen moeten dan ook gezien worden als ‘hypothetisch’, zolang de regering niets had beslist, hadden ze in feite geen waarde.

Het grootste probleem bij het trachten achterhalen van zijn woorden, zijn de elkaar tegensprekende – en beide jaren na de feiten opgestelde – verslagen van Pirenne en Van Acker zelf, die beide een historisch-kritische test niet echt kunnen doorstaan. Ook bij de belofte een regering te proberen vormen, had Van Acker al als clause ingebouwd dat hij dat zou proberen in de mate van het mogelijke. We hebben gezien hoe de situatie in het land en binnen de partijen was, dus kon Van Acker moeilijk verweten worden dat hij geen nieuwe regering vormde. Zijn eigen partij alleen al zou hem uitgespuwd hebben. Heeft Van Acker Leopold hier dus verraden of zich inconsistent gedragen? Wij menen van niet. Op elk punt bleef Van Ackers ultieme doel het behoeden van het land voor een situatie die niet onder controle kon gehouden worden én tegelijk

²²² VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 945.

²²³ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 944.

²²⁴ Ongedateerde nota over de koningskwestie omstreeks 1950, Microfilm 102/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

de dynastie te handhaven. Misschien had hij tegen Leopold een iets meer gereserveerde houding moeten aannemen, maar Van Acker stond bekend als een optimist en overschatte daardoor soms zijn eigen kunnen. Geen mens zou in staat zijn geweest een nieuwe regering te vormen en geen enkele zinnige politicus had zo hard tegen het standpunt van zijn partij ingegaan, daarbij het risico lopend het land op een pad te brengen waarvan men niet wist waar het ging eindigen. Uiteindelijk liet Van Acker zich leiden door het enige wat van belang was, de *raison d'état*. Een abdicatie was veruit de beste oplossing voor het land, iets waar niet alleen de Belgische politieke partijen – minus de CVP – van overtuigd waren, maar ook de Geallieerden. Leopold was midden juni 1945 niet meer de koning van een land, maar de koning van één partij. De controverse rond zijn persoon was zo sterk toegenomen, dat het land in bedwang houden bij een terugkeer een onmogelijke taak was geworden. Er was slechts één realistische oplossing: abdiceren.

Meteen na de verspreiding van de beslissing van de regering, kwam er al protest uit het katholieke kamp. Du Bus was ontevreden omdat uit het bericht van de regering bleek dat deze in unanimité had besloten om de papieren neer te leggen. Hij wees Van Acker erop dat dit nooit het geval was geweest, de regering had ontslag genomen na een beslissing van de meerderheid van de ministers, maar dus niet in unanimité. In het belang van het land benadrukte hij nogmaals dat iedereen zijn verantwoordelijkheden moest durven opnemen ²²⁵. De rechtse krachten binnen het parlement stelden in die periode ook een motie op waarin ze het ontslag van de regering en de weigering om de orde te bewaren sterk veroordeelden. Ze vroegen dan ook om zo snel mogelijk verkiezingen te organiseren ²²⁶. Daarvoor moesten echter de kieslijsten aangepast worden, alle 'incivieken' moesten er immers van verwijderd worden. Zo lang dat nog niet gebeurd was, konden er geen verkiezingen plaatsvinden. Ondanks de te verwachten problemen, bleven de katholieken – ministers inclusief – bij hun standpunt, de koning moest terugkeren.

Leopold zelf werd een dag na de ministerraad van de beslissing van de regering op de hoogte gebracht. Onmiddellijk vertrok Pirenne richting België om samen met Fredericq Van Acker te herinneren aan wat hij tijdens zijn laatste ontmoeting met de vorst zagezegd beloofd had. Op 18 juni werden beide mannen door de premier ontvangen. Ze overhandigden hem een brief van de vorst waarin deze Van Acker vroeg om een nieuwe regering te vormen ²²⁷. Van Acker las de brief en antwoordde hen met een weigering. De situatie was zo geëvolueerd dat zoiets onmogelijk was geworden. Een parlementaire regering vormen was sowieso onmogelijk, waarop Pirenne hem vroeg om dan een zakenkabinet te vormen, desnoods door iemand anders. Van Acker antwoordde hem dat eender wie mocht proberen, hij zou toch nooit slagen. De regering die hij zou vormen zou slechts één dag overleven. Toen Pirenne daarop vroeg hoe hij dat zo zeker wist, antwoordde

²²⁵ Brief Du Bus de Warnaffe aan Van Acker op 18.6.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²²⁶ 'Motion de la Droite' op 19.6.1945, Microfilm 64/673, Rijksarchief Brugge.

²²⁷ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 248.

Van Acker droogweg: 'Omdat ik dat weet'. Het parlement ontbinden was ook geen oplossing, want er zouden nooit verkiezingen kunnen plaatsvinden eer de koning een stap terug had gezet²²⁸. Van Acker zou zijn bezwaren in schrift zetten in een brief aan de vorst, die Pirenne en Fredericq de volgende dag zouden komen ophalen.

In die brief verzekerde Van Acker de vorst dat hij al onmiddellijk na zijn terugkeer had getracht een nieuwe kabinet te vormen, maar dat dit door de steeds slechter wordende politieke situatie al snel onmogelijk was gebleken. Ondertussen was er een liberaal congres geweest, waar men zich zeer sterk tegen de koning had uitgesproken. De enkelingen die de vorst hadden gesteund waren daarenboven nog personen die tijdens de oorlog een allesbehalve patriottisch gedrag hadden aangenomen. Ook schreef Van Acker dat de katholieke ministers bereid waren deel te blijven nemen aan de regering indien de vorst op zijn beslissing zou terugkomen. Ze hadden allen trouwens verklaard dat de huidige situatie enkel met een abdicatie opgelost kon worden. Hij sloot af met de mededeling dat hij geen enkele mogelijkheid meer zag om de koning op constitutionele wijze op de troon te krijgen²²⁹.

De volgende middag kwamen Pirenne en Fredericq het antwoord ophalen. In het geval dat Van Acker weigerde een nieuwe regering te vormen, hadden ze van de koning de order gekregen een tweede brief te overhandigen. Daarin stond niet enkel dat de koning gezien de weigering van Van Acker zich nu verplicht zag een regering te vormen vanuit het buitenland, maar ook een berisping aan het adres van Van Acker omdat die tijdens zijn laatste ontmoeting met de koning had ingestemd om een nieuwe regering te vormen én de troonrede van de vorst had goedgekeurd. Tenslotte vroeg Leopold ook om deze brief aan het publiek bekend te maken. Van Acker vroeg aan de twee medewerkers van de vorst onder welke vorm de koning dat wou zien gebeuren, waarop deze antwoordden: 'In de pers'. Dit kon Van Acker niet accepteren. Ten eerste had hij de troonrede en de taak om een regering te vormen slechts onder voorbehoud geaccepteerd, hij had altijd gewezen op de moeilijkheden die daarbij zouden kunnen rijzen. Hij wees er ook op dat hij zich niet te verantwoorden had aan derden²³⁰. Een publicatie van de brief zou enkel leiden tot een situatie waarin hij uitgebreide explicaties zou moeten geven die zouden uitlopen in een polemiek die absoluut te vermijden was. Er werd besloten een nieuwe verklaring op te stellen²³¹. Daarin werd onder andere gewezen op het feit dat de ontmoetingen tussen de koning en de premier steeds correct en hartelijk waren geweest, er was dus geen sprake van een breuk tussen de koning en zijn eerste minister²³². Nadat het bericht was opgesteld, vroeg Van Acker nog aan Fredericq wat hij vond van de ontwikkelingen. De oude medewerker van de vorst gaf toe dat hij vooral erg bedroefd was, het zag ernaar uit dat Leopold zich zou moeten verwijderen van het toneel zonder

²²⁸ Dagboekantekening op 18.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²²⁹ Brief Van Acker aan Leopold III op 19.6.1945, Microfilm 64/473, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²³⁰ Dagboekantekening op 19.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²³¹ Verslag van Pirenne over de bijeenkomst, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²³² PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 253.

ooit de kans gehad te hebben zich te verdedigen. Van Acker gaf toe dat hij deels hetzelfde voelde, maar dat het helaas niet anders kon zijn. Als de passie later bedaard zou zijn, kon hij zijn versie van de feiten geven en ook bij zijn troonsafstand kon hij zo'n boodschap geven. Pirenne wou echter van geen troonsafstand weten, waarop Van Acker hem heftig onderbrak en zei dat indien de zaak ooit voor het parlement zou komen, dat er dan wel eens dingen zouden gezegd worden waarvoor hij grote angst had ²³³.

Nieuwe onthullingen

Waarom vreesde Van Acker een parlementair debat over de vorst? Ten eerste was er natuurlijk het Politiek Testament, dat absoluut niet bekend mocht gemaakt worden. We hebben ook al gezien dat Van Acker informatie had gekregen over de deportatie van de vorst waaruit kon geconcludeerd worden dat de koning een dubieuze rol had gespeeld in zijn eigen wegvoering. Maar nu waren er nog andere bezwarende feiten tot zijn kennis gekomen. Wij willen hier niet opnieuw het debat openen over de deportatie van de vorst of diens ontmoeting met Hitler, maar gaan gewoon uit van de documenten en getuigenissen die Van Acker in zijn bezit had gekregen. Het is gebleken dat een aantal van deze later sterk genuanceerd konden worden en zo de koning in een heel wat beter daglicht stelden, maar op het moment dat de premier in het bezit kwam van deze documenten, was daar nog geen sprake van. Deze nieuwe onthullingen hadden een enorme impact op Van Acker en hij had geen reden om ze in vraag te stellen. We moeten daarbij vooral onthouden dat Van Acker al sinds 1944 verontrustende berichten had gehoord over het gedrag van de koning. De kritiek die Van Acker al had op de houding van de koning sinds het uitbreken van de oorlog kon door deze nieuwe onthullingen enkel versterkt worden. Waar men later trachtte Van Acker in een slecht daglicht te stellen door te wijzen op de foute informatie die hij gaf of bezat, zullen wij zien dat de premier altijd ter goeder trouw handelde. Voor ons gaat het dan ook om te onderzoeken hoe Van Acker omging met deze steeds groter wordende hoop bewijsmiddelen tegen de vorst.

Op 19 juni was de industrieel baron de Launoit en tevens een goede vriend van Van Acker 's avonds langskomen in het gezelschap van Davignon. Deze sprak Van Acker over de ontmoeting tussen Leopold en de Führer te Berchtesgaden in 1940. Op dat moment was daar nog amper iets over bekend. Davignon vertelde dat hij de reis georganiseerd had, maar nooit aan de besprekingen had deelgenomen. Ook had de koning hem op voorhand nooit iets van zijn bedoelingen willen zeggen, 'we werden behandeld als schooljongens'. Kiewitz zou zich wel een aantal dingen laten ontvallen hebben, als 'Hij zal tevreden zijn over waarborgen dynastie'. Volgens Davignon gingen de gesprekken onder andere over de onafhankelijkheid van België. Davignon leed vreselijk onder deze kennis en wou zelfs enkel met Van Acker praten over de affaire als men hem kon verzekeren

²³³ Dagboek aantekening op 19.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

dat hij niet vervolgd zou worden ²³⁴. Ook nadien zou Davignon nog tegen de Launoit geklaagd hebben en gewezen hebben op het feit dat hij gebonden was aan een eed met twee andere personen ²³⁵.

De dag na het gesprek met Davignon besloot Van Acker om meer informatie te trachten verzamelen over wat er zich in Berchtesgaden had afgespeeld. Hij praatte erover met Knatchbull-Hugessen. Van Acker vertelde de ambassadeur dat hij informatie had gekregen hoe Leopold tijdens zijn ontmoeting met Hitler onderhandeld had over hoe België deel zou worden van de Nieuwe Orde. Er zou over dat gesprek een memorandum zijn opgesteld, waarvan de koning een versie had gekregen maar die later vernietigd heeft. Het andere zou in het bezit zijn van Meissner, een van de ministers van Hitler. Vervolgens vertelde Van Acker over zijn gesprek met Davignon en hoewel hij dacht dat die informatie genoeg bewijs was om de katholieken – en indien nodig zelfs alle voorstanders van de vorst in het land – te overtuigen, wou hij toch meer hardere bewijzen verzamelen en vroeg daarom de toestemming van de Geallieerden om Meissner en Schmidt, de tolk die het gesprek tussen Hitler en Leopold bijwoonde, beide in krijgsgevangenschap, te mogen ondervragen ²³⁶. De Britten hadden daar geen bezwaren tegen en een dag later kwam er al antwoord, alle regelingen voor om een ondervraging voor te bereiden zouden worden getroffen ²³⁷.

Ondertussen had Van Acker een gesprek met de katholieke ministers en de *big five* van de katholieke partij ²³⁸. Hij wou hen confronteren met al deze nieuwe feiten. De situatie was volgens hem zo erg gevorderd dat de verdeeldheid in het land zouden kunnen escaleren in een burgeroorlog. Hij hoopte door de ontmoeting de katholieken ervan te overtuigen dat ook zij voorstander moeten worden van een abdicatie ²³⁹. Van Acker maakte hen meteen duidelijk dat hij niet van plan was te vervallen in een welles nietes-discussie over de feiten: 'Ik heb hen met verschillende zaken aangetoond dat de zaak verloren was. Ik zoek niet waar gelijk of ongelijk is, maar wat het belang van het land is. Wat is mogelijk en wat is onmogelijk?'

Welke punten besprak Van Acker? Ten eerste haalde hij enkele punten van het Politieke Testament aan. Het is niet geweten wie op dat ogenblik de volledige inhoud van dat document kende, maar toen men Van Acker vroeg om de details ervan bekend te maken, vroeg Pierlot na een korte discussie om daar slechts matig gebruik van te maken, waar Van Acker mee instemde.

Het zwaartepunt van het betoog van Van Acker handelde echter over twee andere zaken. Zijn belangrijkste argument waren de onthullingen van Davignon over de ontmoeting in het

²³⁴ Dagboek aantekening op 19.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²³⁵ Dagboek aantekening op 20.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²³⁶ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 20.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

²³⁷ Telegram Foreign Office aan Knatchbull-Hugessen op 21.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

²³⁸ De *big five* van de katholieke partij waren de politieke zwaargewichten Pierlot, kamervoorzitter Van Cauwelaert, Van Overbergh, Moyersoen en Carton de Wiart.

²³⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 20.6.1945, Microfilm 123/594, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Adelaarsnest. De premier zei dat hij geen memorandum over het gesprek in zijn bezit had, maar wel genoeg gegevens en aanduidingen om er een duidelijke mening over te vormen, en die was dat de zaak heel ernstig is. De vorst had politieke onderhandelingen gevoerd met Hitler. De aanwezigen gaven toe dat dat een heel nieuw feit was dat inderdaad zou betekenen dat men de zaak moest herzien. Carton de Wiart en Moyersoen zeiden echter wel dat men over bewijs zou moeten beschikken om dit te kunnen verantwoorden, waarop minister van Koloniën De Bruyne toegaf dat hij tijdens de oorlog al van iemand een verklaring had gekregen dat het politieke vraagstuk van België besproken was geweest, door indescretie was hij zelfs in het bezit van een memorandum erover gekomen – een dag nadien zou hij Van Acker toevertrouwen dat het Capelle was geweest. Op de vraag om meer bewijsmateriaal zei Van Acker dat de tolk Schmidt was aangehouden en ondervraagd zou worden. Vervolgens vertelde Van Acker wat hij sinds 1944 te weten was gekomen over de deportatie van de vorst. Nadat Van Acker uitgepraat was, besloten de katholieke topmannen dat een nieuwe afvaardiging met de vorst zou moeten spreken ²⁴⁰. Zijzelf waren van mening dat verkiezingen op dit moment onmogelijk waren, gezien er nog geen correcte kieslijsten waren opgesteld en dat een verkiezing nu ook het gevaarlijke karakter van een plebisciet zou hebben. Ze gaven toe dat de overheid niet de middelen had om de orde te bewaren en waren ook verontrust over de geringe steun die van de Geallieerden kon verwacht worden ²⁴¹. De bespreking was dus een gedeeltelijk succes te noemen, volgens Van Acker was ze zelfs *shattering* voor de katholieken, hij was er meer en meer van overtuigd dat een abdicatie eraan zat te komen ²⁴².

Nadat de groep vertrokken was, informeerde Van Acker ook Pirenne en Fredericq. Volgens het dagboek van Van Acker liet hij beide mannen weten dat hij ongerust was betreffende de gebeurtenissen in Berchtesgaden en omtrent de deportatie. Hij verzekerde hen dat hij er binnen de ministerraad of in de partij niet had over gesproken en dat enkel een aantal katholieke politici over de zaak waren ingelicht en aan hen had hij gevraagd om er verder geen ruchtbaarheid meer aan te geven. Aan Fredericq verzekerde hij nog apart dat de financiële toestand van de vorst zeker geregeld zou worden na zijn abdicatie ²⁴³. In de mémoires van Pirenne staat te lezen dat Van Acker beide mannen trachtte af te dreigen. Volgens Pirenne zei Van Acker dat Le Peuple bezwarende informatie had over Berchtesgaden en dat de enige mogelijkheid om de acties tegen de koning te stoppen, de troonsafstand was ²⁴⁴. Beide versies hoeven elkaar niet volledig tegen te spreken, het is inderdaad waarschijnlijk dat Van Acker de medewerkers van de koning nogmaals had gewezen op de hoogdringendheid van een abdicatie. Het is echter wel onwaarschijnlijk dat hij zou gedreigd hebben met een publicatie van de door hem gekende feiten in Le Peuple, gezien hij ze zelfs aan

²⁴⁰ Dagboek aantekening op 21.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁴¹ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 160, Microfilm 245, SOMA.

²⁴² Telegram Knatchbull-Hugessen naar Foreign Office op 22.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

²⁴³ Dagboek aantekening op 21.6.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁴⁴ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 59, Algemeen Rijksarchief

zijn eigen partijleden niet te kennen wou geven in de ministerraad. De persoonlijkheid van de op politiek vlak weinig intelligente Pirenne die al snel in elke mededeling een nieuw complot tegen de vorst zag, doet vermoeden dat Van Acker inderdaad waarschijnlijk gewoon gewaarschuwd heeft voor de gevolgen ingeval deze nieuwe feiten in de pers terechtkwamen. Het belangrijkste van deze gesprekken is vooral dat Van Acker veel geloof hechtte aan zijn nieuwe ontdekkingen en erg bevreesd was dat ze – eens bekend – het land grote schade zouden kunnen berokkenen.

Leopold tracht een nieuwe regering te vormen

Leopold moest na de weigering van Van Acker om een nieuwe regering te vormen nu op zoek gaan naar een nieuwe kandidaat-premier. Hij en zijn entourage vonden daarbij Ganshof van der Meers, de auditeur-generaal. Deze kwam samen met Kamervoorzitter Van Cauwelaert en Senaatvoorzitter Gillon, die ook door de koning ontboden waren, aan in Sankt Wolfgang op 22 juni. Leopold had de twee kamervoorzitters ontboden omdat hij een boodschap aan het Parlement wou overmaken. In deze boodschap, die de 25^e aan het land bekend gemaakt zou worden, bedankte de vorst de beide kamers voor de gelukwensen die ze hem gegeven hadden na zijn bevrijding. Hij wees ook op de nog steeds hechte band tussen de koning en de parlementaire instellingen en hij prees de heldhaftige inspanningen van de Geallieerden ²⁴⁵. Leopold had dus uiteindelijk gedaan wat Van Acker hem gevraagd had, doch veel te laat, zoals we al besproken hebben ²⁴⁶. Zowel zijn eigen partij als de communisten en de liberalen gingen hiermee akkoord. De boodschap van de koning was veel te laat gekomen en haar oprechtheid was daarom te betwijfelen. De drie partijen bleven bij hun standpunt dat enkel een troonsafstand de impasse kon oplossen ²⁴⁷.

Ganshof zelf was op 25 juni naar België teruggekomen om zijn regeringsonderhandelingen te starten. Van Acker had vroeger al gezegd tegen Pirenne en Fredericq dat niemand in staat zou zijn een regering te vormen die het langer dan één dag zou uithouden en zei ook over de aanstelling van Ganshof als regeringsvormer dat het een zinloze zaak was ²⁴⁸. Na één dag in het land zou de auditeur-generaal al terug naar Leopold vliegen om hem te melden dat hij onmogelijk een regering kon vormen. Volgens Ganshof zouden de problemen die zouden rijzen onoverkomelijk zijn: het parlement zou niet willen meewerken, er zou een algemene staking uitbreken bij de terugkeer van de vorst, het land heeft te beperkte middelen om de orde te kunnen handhaven en de Geallieerden staan vijandig tegenover de vorst ²⁴⁹. Leopold stond weer waar hij

²⁴⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 952

²⁴⁶ Ongedateerde nota over de koningskwestie omstreeks 1950, Microfilm 101/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁴⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 952

²⁴⁸ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 25.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office SOMA.

²⁴⁹ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 957

begonnen was. Pirenne, ontgoocheld door de tegenslag, zou later in zijn memoires schrijven dat men op dat moment gewoon met de vorst had moeten terugkeren en de zaak autoritair had moeten forceren ²⁵⁰.

Samen met Ganshof was ook een nieuwe delegatie politici bij de vorst aangekomen, die elk weer het standpunt van hun partij zouden uitleggen. De katholieke fractievoorzitter in de Senaat, Moyersoën, verklaarde dat hij zelfs een volledig linkse regering zou steunen moest deze voor een oplossing kunnen zorgen, hij bleef wel voorstander van de terugkeer ²⁵¹. Op dat moment stond hij met dat standpunt eigenlijk recht tegenover de katholieke regeringsleden, minister van Koloniën Debruyne had Van Acker na de samenkomst van de katholieke voormannen bij de premier ingelicht dat elk van hen inzag dat, indien de kwestie niet snel een oplossing kende, de koning zou moeten vluchten. ²⁵². De delegatie liberalen trachtte de vorst echter duidelijk te maken dat een terugkeer enkel zou uitlopen op bloedvergieten en dat de koning er het best aan deed Van Acker te volgen: *‘Van Acker est bien, ce n’est pas un homme qui casse les vitres. Le Roi devrait le faire venir; il a du bon sens; c’est un phénomène qui comprend la situation; c’est un homme de bon conseil; il faudrait se servir de lui comme porte-parole. Il empêcherait le peuple belge de discuter le Roi. Il est le seul à pouvoir le faire’* ²⁵³. De vorst wou er echter niet van weten, toen de liberalen hem trachtten te overtuigen troonsafstand te doen ten gunste van prins Boudewijn had de vorst een ontwijkende blik in zijn ogen en keek hij in het ijle. ‘Hij antwoordde vervolgens dat indien hij nu zou wijken voor het geweld, zijn zoon dan morgen hetzelfde zou moeten doen’, aldus Henricot in zijn verslag aan Van Acker ²⁵⁴. Ook de socialistische delegatieleden, waaronder voorzitter Debrouckère, verklaarden dat enkel een abdicatie mogelijk was. De koning had ook volgens hen geen kans om een nieuwe regering te maken, net als de liberalen wezen ze op het feit dat enkel de regering Van Acker een reële macht had en door het land aanvaard zou worden ²⁵⁵. Leopold zou echter weer geen beslissing nemen en beraadslaagde de volgende dag met een uitgebreide groep juristen. Dezen zouden hem aanraden om het regentschap te laten voortduren tot de volgende verkiezingen. De koning zou dus in het buitenland blijven tot de verkiezingen, waarvan hij hoopte dat er een parlementaire meerderheid voor de koning uit de bus zou komen ²⁵⁶. Van Acker, die na de mislukking van Ganshof weer alle vertrouwen had in een aankomende troonsafstand ²⁵⁷, kon dit

²⁵⁰ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 257.

²⁵¹ Samenvatting verschillende adviezen op 27.6.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁵² Dagboekantekening op 22.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁵³ Samenvatting verschillende adviezen op 27.6.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁵⁴ Dagboekantekening op 29.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁵⁵ Samenvatting verschillende adviezen op 27.6.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁵⁶ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 958

²⁵⁷ Telegram Knatchbull-Hugessen aan Foreign Office op 26.6.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign-Office, SOMA.

plan van de vorst absoluut niet accepteren. De verklaringen van Davignon en de vermoedens van Van Acker waren in de tussentijd immers bevestigd.

Eind juni was Roger Roch, de kabinetschef van de eerste minister, kunnen afreizen om staatsminister Meissner en de tolk Schmidt te ondervragen. Tegen de buitenwereld werd gezegd dat Roch afwezig ging zijn omdat hij een tijd zijn zieke moeder ging bijstaan. Op 28 juni ondervroeg Roch Meissner. Deze verklaringen zijn gekend, maar het is noodzakelijk dat we de meeste essentiële zaken hier nogmaals vermelden.

Meissner vertelde hoe hij Leopold het eerst zag na de capitulatie van België en hem voorstelde om Hitler te ontmoeten, Leopold accepteerde doch enkel als de ontmoeting op Belgisch grondgebied plaats had, wat Hitler dan weer weigerde. In 1940 ontbood de vorst Meissner andermaal en vroeg om een ontmoeting met Hitler te regelen. Meissner: *J'ai conféré avec Sa Majesté des questions relatives à la déportation des travailleurs, au ravitaillement du pays et à la contribution de guerre. Le Roi avait confiance en moi. Il m'a entretenu au cours de cet entretien, de questions politiques, notamment de l'indépendance de la Belgique*. Ook prinses Marie-José, die volgens Meissner de ontmoeting uiteindelijk geregeld had, zou over het politieke lot van België gesproken hebben. Leopold zelf had voor het onderhoud zelfs een nota van een tiental bladzijden opgesteld, handelend over politieke kwesties, en meer specifiek over de onafhankelijkheid van België, die hij aan Meissner had gegeven opdat die het document aan de Führer zou kunnen overdragen. Bij het onderhoud zelf was hij niet aanwezig, maar Schmidt had hem nadien wel ingelicht dat er onder andere over de onafhankelijkheid van België en het lot van de dynastie was gepraat ²⁵⁸.

De onthullingen van Meissner hadden een enorme impact op Van Acker. Twee dagen na de ontmoeting tussen Roch en Meissner liet Van Acker de Britse en Amerikaanse ambassadeurs weten dat de ondervraging van Meissner alle vorige feiten bevestigde. Ze waren allen akkoord dat de continue stroom van delegaties moest stoppen en de kwestie eindelijk werd afgesloten. Daarbij was het ook essentieel dat Jan Publiek niets te horen kreeg over wat zich in Berchtesgaden had afgespeeld ²⁵⁹.

Op 1 juli was Roch nog Schmidt gaan bezoeken in Augsburg, hij kwam dezelfde dag nog terug naar België en had nog een nachtelijke ontmoeting met Van Acker, aan wie hij verslag deed. Op één detail na had de tolk alles wat Meissner verklaard had bevestigd. Alles wat Meissner verklaard had over de politieke onderhandelingen kwam terug: *Au cours de son entrevue avec le chancelier, le Roi développa notamment les questions suivantes ; le rapatriement des prisonniers de guerre, l'indépendance de la Belgique, le sort de la Dynastie, l'assouplissement des méthodes administratives de l'administration militaire allemande*. Schmidt confirmeerde ook dat Leopold tijdens en na het onderhoud erg op zijn ongemak was, wat hij weet aan het feit dat de vorst helemaal niet opgezet was met de resultaten van het onderhoud ²⁶⁰. Voor Van Acker was het duidelijk: 'De zaak is

²⁵⁸ Verklaring Meissner op 28.6.1945, Microfilm 67/692, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

²⁵⁹ Dagboek aantekening op 30.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁶⁰ Verklaring Schmidt op 1.7.1945, Microfilm 67/692, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

hiermede praktisch geëindigd. Mijn inzicht is er geen publiek gebruik van te maken, zelfs niet in beperkte kring. Ik acht de bewijzen van aard om spoedig een einde te stellen aan alles' ²⁶¹. De volgende dag zou Davignon bij Van Acker een definitieve verklaring opstellen en ondertekenen. Daarin zou de diplomaat onder andere verklaren dat hij een nota had ingezien, hem getoond door Keiwitz, met de minuten van het onderhoud. Hij had onthouden dat erin gesproken werd over de garantie van de dynastie, over de onafhankelijkheid van België, de controle over het leger en de controle over de buitenlandse politiek ²⁶².

Dezelfde dag ging de premier naar een vergadering van het Bureau van de BSP. Men was er erg nerveus en men vroeg informatie om de koning openlijk te kunnen aanvallen. Van Acker weigert echter, 'het ongebruikt wapen is in dit geval het sterkste'. Hij probeerde zijn partijgenoten ervan te overtuigen dat zulk een tactiek er enkel voor zou zorgen dat men jaren nadien zowel in binnen- als buitenland nog schadelijke gevolgen zou nalaten. De premier was ervan overtuigd dat de vorst, indien hij in het buitenland zou willen blijven om de verkiezingen af te wachten, hij binnen een paar dagen toch zou abdiceren ²⁶³. Ondertussen had de vorst inderdaad de beslissing genomen in Oostenrijk te blijven, de volgende dag werd Van Acker er 's nachts door Cornil van op de hoogte gebracht. Na het verslag van Cornil aanhoord te hebben, verklaarde de premier dat hij zelfs in het geval van een weigering van het ontslag van de regering door de regent toch niet kan verder regeren en er geen andere regering mogelijk is. Het enige wat de vorst dan rest zijn verkiezingen, die niets zouden oplossen. Ook wanneer de vorst een meerderheid achter zich zou krijgen, was de zaak verloren ²⁶⁴. Van Acker had vroeger al eens verklaard dat '*on n'irait pas jusqu'aux élections parce qu'il y aurait avant la date des élections un irresistible mouvement violent*' ²⁶⁵. Zoals we al gezien hebben, was de premier ervan overtuigd dat eens de lont aan het vuur was gestoken, er niets meer te redden viel. Het land had gewoon niet de middelen om grootschalige ongeregelheden onder controle te houden.

De onderhandelingen met Cornil werden de ochtend nadien verdergezet. Cornil werd door de premier op de hoogte gebracht van de bezwarende informatie die hij had verzameld ²⁶⁶. Eens Van Acker hem ten volle had ingelicht over de bewijzen die hij had tegen de vorst, gaf Cornil toe dat een abdicatie zich in dat geval wel degelijk opdrong en wel zo spoedig mogelijk. Beide mannen bespraken daarop de modaliteiten onder dewelke deze moest plaatsvinden en Cornil verliet Van Acker met de mededeling dat hij weer naar de vorst zou gaan om hem trachten te overtuigen ²⁶⁷.

²⁶¹ Dagboek aantekening op 1.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁶² Verklaring Davignon op 2.7.1945, Microfilm 67/692, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

²⁶³ Dagboek aantekening op 2.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁶⁴ Dagboek aantekening op 3.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁶⁵ Nota van Tschoffen aan Jacques Pirenne op 26.6.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁶⁶ Verslag Cornil op 4.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van Koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁶⁷ Dagboek aantekening op 4.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

De zaken raakten in een stroomversnelling. Van Acker trachtte nu ook nog om de katholieken te overtuigen hun steun aan de koning stop te zetten. Nadat Cornil zich had teruggetrokken, bracht Van Acker nu ook de katholieke ministers op de hoogte van zijn nieuwe informatie, 's middags kwamen daar ook nog Cartin de Wiart, Pierlot, Moyersoën, Van Overbergh en Van Cauwelaert bij. Nogmaals gaf Van Acker zijn argumenten, waarop een zeer hevige discussie ontstond. De premier was van mening dat de katholieken geweldig onder de indruk waren, enkel Van Cauwelaert spartelde nog tegen en de onverbeterlijke Moyersoën bleef bij zijn oude standpunt. De rest had de hoop echter opgegeven: 'Ze geven zich goed rekenschap dat de zaak verloren is maar willen de verantwoordelijkheid niet nemen voor de te nemen beslissing. (...) Op vraag van Van Overbergh antwoord ik de koning te willen in kennis stellen van de beschuldigingen. "Maar zonder meer gaat dat niet. De koning mag niet in de waan verkeren dat, niettegenstaande alles, hij op de katholieken kan rekenen. Ik begrijp de moeilijkheid voor de katholieke partij van de ene dag op de andere van houding te veranderen, maar gij die in kennis gesteld zijt van zekere feiten, moet uw mening hebben". Hierover werd fel geredetwist ²⁶⁸. In het verslag dat Du Bus de Warnaffe over de bijeenkomst in zijn mémoires zou schrijven, staat te lezen dat de katholieken ook de versie van de koning wilden horen. Volgens de minister ging Van Acker akkoord om de documenten aan de vorst te geven, maar zonder hem daarbij te zeggen dat deze in de ogen van de regering een veroordeling waren, volgens de premier zou de koning verstandig genoeg zijn om in te zien dat hij er maar één conclusie uit kon trekken ²⁶⁹. Van Acker eindigde met de volgende waarschuwing: 'Men praamt me om de zaak voor het parlement te brengen. Ik deed en doe alles om zulks te vermijden. Maar als de koning niet abdiceert, ben ik gedwongen. Met al de gevolgen daaraan verbonden. *Peu reluisant*. Met resultaat dat de koning – die thans als een grote meneer die sommigen regretteren kan vertrekken – met schande de troon zal moeten verlaten' ²⁷⁰. Ondanks dit dreigement slaagde Van Acker er niet in de rechtsen aan zijn zijde te scharen. De katholieke partij bleef als enige achter de koning staan, wat hij ook gedaan mocht hebben ²⁷¹.

Bij de ministerraad die de volgende avond zou plaatsvinden was Van Acker dan ook erg ontgoocheld toen hij het ongewijzigde standpunt van de katholieken hoorde. Hijzelf had daarvoor nog gezegd dat er maar één oplossing was en dat was de raad laten beslissen dat in het geval dat de koning niet zou abdiceren, een debat over de koningskwestie in het parlement onvermijdelijk was. Hij was er van overtuigd dat de katholieken zijn zienswijze zouden volgen, na de onthullingen die hij hen gisteren had gedaan ²⁷². Op de ministerraad werd besloten dat Van Acker en Du Bus de Warnaffe andermaal zouden afreizen naar Sankt Wolfgang, deze keer om de koning op de hoogte te brengen van de nieuwe feiten en hem te melden dat indien hij niet abdiceerde, een parlementair debat onvermijdelijk geopend zou worden. Ze gingen wel akkoord met de premier dat een debat

²⁶⁸ Dagboek aantekening op 4.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁶⁹ Ongepubliceerde Mémoires Charles Du Bus de Warnaffe, Microfilm 245,

²⁷⁰ Dagboek aantekening op 4.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁷¹ DE STAERCKE (A.), *Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, p. 314.

²⁷² Dagboek aantekening op 5.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

onvermijdelijk zou zijn, moest de vorst nog steeds niet willen abdiceren. Du Bus de Warnaffe kreeg van de partij de richtlijnen mee de vorst niet aan te raden terug te keren, gezien dat politiek onmogelijk was. Hij moest de koning duidelijk maken dat er geen parlementaire meerderheid was voor een regering die een terugkeer zou kunnen regelen. Verkiezingen waren daarenboven te gevaarlijk, het risico op geweld en een algemene staking was te groot. Daarbij moest hij de vorst wel zeggen dat, indien hij niet zou abdiceren, *'le fait est qu'on ira au debat publique avec les conséquences que cela peut entraîner'* ²⁷³.

Van Acker zelf had weinig zin om tijd te verliezen, voor hem was de situatie erg simpel. Hij zou eerlijk zijn tegen de vorst en hem voor de keuze stellen: ofwel een abdicatie, ofwel een parlementair debat waarin Van Acker alle bezwarende informatie die hij in zijn bezit had, ging gebruiken ²⁷⁴.

De houding van Van Acker

Men zou Van Acker later vaak aansmeren dat hij in zijn ontmoetingen met Leopold een wel erg labiele houding aannam. Vanuit leopoldistische hoek klonk zelfs dat de eerste minister de koning 'verraden' had. Dit hoofdstuk toont aan dat die uitspraken volkomen ongefundeerd zijn.

Tijdens zijn eerste twee ontmoetingen met de vorst had Van Acker louter een informatieve opdracht. Als premier moest hij niet meer doen dan de politieke situatie aan de vorst duidelijk maken. Dat deed hij met de grootste omzichtigheid, zonder een positie tegen de vorst in te nemen. Van Acker vermeed elke inhoudelijke discussie en trachtte de vorst vooral duidelijk te maken dat er in de politieke wereld een aantal problemen gepercipieerd werden. Hijzelf wou geen uitspraak over doen over de grond van die aantijgingen, maar gezien ze een objectief feit waren, vereisten ze een oplossing. Dit waren de 'handelingen' die de vorst moest verrichten eer hij kon terugkomen naar het land. We hebben echter gezien dat de koning, in plaats van zich naar deze voorwaarden te schikken, zich echter bleef vastklampen aan zijn oude gevoelens. De uitgestoken hand naar het parlement en de Geallieerden kwam veel te laat en het ontslag van zijn entourage werd achter zijn rug geregeld door Van Acker en Fredericq.

Toen de premier voor de tweede maal was afgereisd naar Oostenrijk, was de binnenlandse situatie al uit de hand aan het lopen. Van Acker, hoewel langzaamaan steeds meer overtuigd van de noodzaak van een abdicatie, zei de vorst dat de situatie desnoods nog kon geforceerd worden, enkel de negatieve houding van de Geallieerden baarde hem zorgen. Uit de gesprekken blijkt dat Van Acker het argument van de Geallieerden trachtte te gebruiken om de koning te doen inzien dat een abdicatie de beste oplossing was. De vorst, altijd even onzeker, besloot echter weer te wachten en nog meer informatie in te winnen.

²⁷³ Ongepubliceerde Memoires van Charles du Bus de Warnaffe, p. 165, Microfilm 245, SOMA.

²⁷⁴ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 6.7.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Tussen dit overleg en de derde ontmoeting was de situatie in België volkomen uit de hand gelopen. Van Acker had af te rekenen met zijn eigen partij, die zich tijdens het eerste grote congres sinds de bevrijding met zeer veel enthousiasme achter de vraag tot abdicatie had geschaard. Daarnaast waren ook de liberalen duidelijk in die richting aan het overhellen en was de pers de kwestie meer en meer aan het bespreken. Van Acker kon de vorst dan ook niet meer aanraden terug te komen, noch tijd te winnen, Leopold moest een beslissing nemen.

Bij het onderzoek van deze ontmoeting heeft men zich te vaak gefocust op het akkoord van Van Acker met de troonrede van de vorst en diens vraag om een nieuwe regering te vormen. Hierdoor zijn deze zaken disproportioneel opgeblazen en is het feit dat Van Acker deze zaken slechts *onder voorbehoud* accepteerde, op de achtergrond geraakt. Men kan zich afvragen waarom Van Acker überhaupt heeft meegewerkt bij het opstellen van deze documenten? Het antwoord schijnt ons eenvoudig. Een weigering om mee te helpen aan de troonrede, was niets meer dan een impliciete mededeling dat hij moest abdiceren. De premier mocht geen stelling innemen van de regering en moest dus alle opties openlaten. Achteraf gezien was het instemmen van Van Acker met beide documenten misschien een politieke misrekening. De vorst was ervan overtuigd dat hij op de steun van de premier kon rekenen, terwijl deze zich slechts wou bewegen binnen de grenzen van wat politiek gezien realistisch was.

Dat was de terugkeer van de vorst dus niet meer. Deze zou het land zoveel schade berokkenen dat de gevolgen niet te overzien waren, dus was het normaal dat de regering de verantwoordelijkheid daarvoor niet wou dragen en haar ontslag indiende. Het risico op buitensporig geweld was meer dan reëel en de regering had de middelen niet om dit onder controle te houden.

We zien dus wel degelijk een constante in Van Ackers houding. Hij liet zijn acties altijd bepalen door wat realistisch was én in het belang van de natie. Hij ging daarbij zelfs in tegen zijn partijlijn toen hij de koning bij de eerste twee ontmoetingen zelfs naar België zou meenemen. Dat Van Acker bij de derde ontmoeting – en zeker nadien – overtuigd was van de noodzaak van een abdicatie, was enkel het gevolg van zijn visie dat een terugkeer algemeen politiek onmogelijk was geworden, niet van enige persoonlijke of partijpolitieke gevoelens.

IV

HET DRAMATISCH OVERLEG IN JULI '45.

Het ultimatum van Van Acker

Van Acker zou dus voor de vierde keer de koning spreken over de situatie. Deze keer zou hij het echter niet laten bij raadgevingen, maar hij zou de vorst een ultimatum stellen. Indien de vorst niet zou abdiceren, zou Van Acker alle informatie die hij had over het gedrag van de vorst tijdens de oorlog publiek maken voor het parlement, waar er dan een discussie zou gehouden worden over het lot van de koning. De premier hoopte de koning, die nooit naar de argumenten voor abdicatie geluisterd had, uiteindelijk zo te dwingen de juiste beslissing te nemen. De besprekingen van 7 tot 14 juli zouden een voor uiteindelijke beslissing moeten zorgen.

's Morgens vroeg vertrok de delegatie met eerste minister Van Acker, zijn kabinetschef Roger Roch, minister van Justitie Du Bus de Warnaffe, kolonel Williams-Thomas en Louis Fredericq vanuit Evere naar Salzburg. Roch had bij zich de beschuldigende documenten en een ontwerp van een brief van de vorst aan de regent waarin hij zijn troonsafstand aankondigde ²⁷⁵.

Was Van Acker er zo van overtuigd dat hij Leopold gedurende zijn verblijf ging kunnen overtuigen te abdiceren? Daags voor zijn vertrek had Van Acker nog een laatste beraad gehad met de regent, De Staercke, Holvoet, Spaak en de katholieke minister zonder portefeuille De Visscher. We zijn ingelicht over dit onderhoud door een zeer schematische nota van De Staercke ²⁷⁶. De aanwezigen bespraken drie mogelijke scenario's: abdicatie, terugkeer en *abstention*, indien de vorst zou besluiten in het buitenland te blijven en af te wachten. Een terugkeer was voor allen volkomen uitgesloten, de problemen zouden dan niet te overzien zijn. In het geval de vorst zou beslissen af te wachten, rezen een aantal problemen. Wat dan met de onmogelijkheid te regeren? Moest de juridische formulering aangepast worden? Men moest alleszins alle dubbelzinnigheid trachten te vermijden. Deze juridische problemen zorgden dan ook voor een groot bezwaar tegen deze hypothese. Indien Leopold immers besloot om te wachten, zorgde hij ervoor dat er een heel nieuwe interpretatie aan de 'onmogelijkheid tot regeren' werd gegeven, wat de aanwezigen een gevaarlijk precedent vonden. Er waren ook nog andere nadelen. De aanhangers van de koning zouden natuurlijk niet tevreden gesteld zijn, gezien hun vorst niet terugkwam. Daarnaast was het een groot raadsel wat er dan zou moeten gebeuren in het geval van een plots overlijden van de prins-regent. Een concreter problematisch gevolg was dat de volgende verkiezingen over de positie van de koning zouden uitgevochten worden, wat vanzelfsprekend onaanvaardbaar was.

²⁷⁵ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 1, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁷⁶ Verslag van de vergadering opgesteld door De Staercke op 5.7.1945, 18.298/II/2 'Question Royale', Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

De beste oplossing –en ook de enige die Van Acker wilde accepteren²⁷⁷ – was de abdicatie. Men wou echter geen onmiddellijke abdicatie, gezien dat een heleboel nadelen had. Daarom werd geopperd om een ‘uitgestelde’ abdicatie aan de vorst voor te leggen. Beter gezegd, een garantie van de vorst dat hij niet meer zou trachten terug te komen²⁷⁸. Er werd dan ook een brief opgesteld in die zin, en dat was het ontwerp dat Roch bij zich had. We citeren het integraal:

‘Mon cher Frère, Il ressort des consultations auxquelles je me suis livré ces jours derniers qu’au cours des années de guerre un douloureux malentendu s’est élevé entre moi et une partie de mon peuple. Je constate que ce malentendu m’empêche de rentrer en Belgique et d’y reprendre l’exercice des fonctions royales. J’atteste hautement ma volonté constante d’avoir voulu, en toutes circonstances, servir les intérêts du Pays. Mais je ne veux pas devenir pour notre Patrie, déjà si cruellement éprouvée, une cause de division ou de désordres. Je te prie, en conséquence, de continuer l’exercice de la Régence jusqu’à la majorité constitutionnelle de mon fils Baudouin. Quelle que soit la peine que mon geste pourra causer à ceux qui me sont attachés et quel que soit le sacrifice qui m’est demandé, j’estime accomplir un dernier devoir de ma fonction en m’effaçant pour réaliser autour de la dynastie l’unanimité indispensable à l’unité de la Belgique. Puisse la Providence favoriser la mission qui t’a été confiée par le Parlement. Entre mon fils et moi-même tu constitueras le lien assurant la continuité dynastique. Je demande au Peuple Belge de reporter sur mon fils les sentiments d’indéfectible attachement à la Dynastie qui, depuis les origines de notre indépendance, ont scellé l’union de tous les Belges autour du Trône.’²⁷⁹

Wat belangrijk is, is dat de brief nergens expliciet vermeldt dat het om een troonsafstand ging. Dat was exact hetgeen wat Van Acker wou, een verzekering dat Leopold niet meer op de troon zou komen, zonder de commotie die zou ontstaan bij een gewone abdicatie. ‘Mijn oordeel is dat de troonsafstand zich opdringt, ten spoedigste. Dat kan gezegd worden in een schrijven zonder ’t woord te gebruiken. Bv. “aan de troon verzaken”, aldus de premier²⁸⁰. Men moest Leopold echter natuurlijk nog steeds eerst overtuigen om de ‘troon te verzaken’.

Na een rustige vlucht waarin de passagiers zwijgend de kranten doornamen, landde men in Salzburg. Rond de middag kwam men aan in de herberg en tijdens de maaltijd werd de koning op de hoogte gesteld van de aankomst van de delegatie. Fredericq werd als eerste door de vorst ontvangen. Pas om 6 uur ’s avonds ontbood Leopold zijn twee ministers, Van Acker nam de documenten over Berchtesgaden en het ontwerp van de brief met de aankondiging van de troonsafstand. Het onderhoud duurde een klein half uur²⁸¹.

²⁷⁷ Dagboek aantekening op 5.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁷⁸ Verslag van de vergadering opgesteld door De Staercke op 5.7.1945, 18.298/II/2 ‘Question Royale’, Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

²⁷⁹ Ontwerp brief troonsafstand, Microfilm 62/666, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁸⁰ Dagboek aantekening op 5.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁸¹ ‘Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 3, Microfilm 62/666, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

De beide ministers werden erg koel door de vorst ontvangen, hij vroeg hen rechtuit wat ze hem te zeggen hadden. Van Acker vertelde het unanieme standpunt van de ministerraad, indien de vorst geen troonsafstand zou doen, zou een parlementair debat geopend worden over zijn positie, met alle gevolgen vandien. Tijdens dat debat zou hij niet aarzelen nieuwe onrustbarende documenten die hij in zijn bezit had gekregen te gebruiken ²⁸². Om indiscreties te vermijden had de premier de inhoud van die documenten echter niet overgemaakt aan de regering, enkel de katholieke topstukken hadden er weet van. Toen de koning zei dat hij niet begreep wat Van Acker bedoelde, antwoordde de eerste minister dat de nieuwe feiten een nieuw licht wierpen op de gesprekken tussen de koning en Hitler in Berchtesgaden en ook de deportatie van de koning bespraken. Leopold onderbrak Van Acker onmiddellijk, hij wou niets horen over deze documenten, hij zou zijn beslissing nemen zonder door deze beïnvloed te worden. Hij vroeg de premier of deze hem nog iets anders te zeggen had. 'De conclusie is dat een publiek debat onvermijdelijk is. Ik zie geen andere oplossing dan de abdicatie. Dat advies is een persoonlijk advies en niet dat van de regering. Die vindt dat de koning zelf moet beslissen', aldus Van Acker

²⁸³.

Hierop sprong Du Bus zijn eerste minister bij, hij maakte duidelijk dat de regering unaniem was overeengekomen dat indien de vorst niet zou abdiceren, de debatten over de koningskwestie geopend zouden worden. Dat was de beslissing van een parlementaire meerderheid en die zou zich aan die beslissing houden. Hij herhaalde ook wat Van Acker zei, de regering zelf nam geen positie in over de abdicatie, op dat vlak waren ze verdeeld ²⁸⁴.

Leopolds reactie was niet mals, hij verklaarde dat de regering zulke debatten niet kon accepteren en vroeg toen of er een parlementaire meerderheid bestond ten gunste van de troonsafstand. Du Bus antwoordde daar enkel op dat de vorst het officiële standpunt van de katholieken kende, zij zouden de koning verdedigen indien nodig. Toen de vorst daarop aan Van Acker vroeg hoe het zat met de andere partijen, zei die: 'De rest niet. De situatie is ernstig' ²⁸⁵. Hij wees nogmaals op de houding van de Geallieerden en op de gevaren die de monarchie zelf liep indien de kwestie niet snel zijn beloop kende. Het gesprek liep op zijn einde, Leopold vroeg nog aan de premier of er na een eventuele abdicatie ook parlementaire debatten zouden volgen. Van Acker verzekerde hem dat er in dat geval niets in het parlement besproken zou worden. Du Bus, die na het vertrek van de premier nog even nableef, maakte de vorst duidelijk dat de katholieken hem zouden verdedigen tijdens de debatten, maar dat ze dan wel alle elementen in de

²⁸² Dagboekantekening op 7.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁸³ Verslag Weemaes 7.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁸⁴ Ongepubliceerde Memoires Charles Du Bus de Warnaffe, p. 160, Microfilm 245, p.164.

²⁸⁵ Verslag Weemaes 7.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

documenten van Van Acker moesten te weten komen. De koning zou na het weekend, twee dagen later, met zijn raadgevers overleggen en dan een beslissing nemen ²⁸⁶.

Volgens het verslag dat Leopold enkele jaren later aan Weemaes zou geven, was het gesprek echter helemaal anders geëindigd. De koning zou ontstoken zijn in een woedeuitbarsting over de getuigenissen die de premier had meegebracht. Beide ministers zouden daarop zijn afgedropen, onder de indruk van de woede van hun vorst ²⁸⁷. Gezien dit noch in het contemporair verslag van Roch, noch in de mémoires van Du Bus de Warnaffe, noch in de dagboeknotities van de eerste minister terugkwam en er – sterker nog – zelfs geen melding wordt van gegeven in een ander verslag van Weemaes dat zich in de papieren van Jacques Pirenne bevond, kunnen we besluiten dat deze woedeuitbarsting van koning Leopold naar het rijk der fabeltjes mag gewezen worden.

Na het gesprek besprak Van Acker de situatie met zijn kabinetschef. Die wees de minister erop dat het gevaarlijk zou zijn om, zoals gepland, de volgende dag al te vertrekken. De beste strategie was wachten tot de vorst een uiteindelijke beslissing had genomen. Beide mannen hadden weinig vertrouwen in de vorst en – vooral – in zijn raadgevers. Roch was bang dat een verder uitstel van de vorst het land zou lam leggen en dat de verwezenlijkingen van de regering en haar eerste minister daardoor onder druk zouden komen te staan. Hoewel het land erg neerslachtig werd door de hele kwestie, waren de inwoners volgens hem vooral gebrand op een oplossing. Van Acker ging akkoord met die zienswijze, vooral omdat hij in het weigeren van de vorst om te praten over de hem meegebrachte documenten een schuldbekentenis zag. De zaak zou volgens hem dus niet lang meer aanslepen. Later die dag zou ook Du Bus de Warnaffe instemmen met het plan om te wachten tot een beslissing was genomen ²⁸⁸. Toen Fredericq tijdens het avondmaal kwam informeren bij beide socialisten wanneer ze zouden vertrekken, antwoordde Van Acker echter: *‘Demain, vers 2 heures, du moins l’avion est prêt pour cette heure’*. ²⁸⁹ Hoopte Van Acker op die manier alsnog een nachtelijke beslissing te forceren?

De volgende ochtend kwam Weemaes beide ministers en Williams-Thomas halen, de vorst had hen ontboden. Nadat Du Bus uit de zondagsmis was weggehaald, vertrok het gezelschap ²⁹⁰. Leopold had hen echter niet ontboden omdat hij een beslissing genomen had. Die ochtend had de vorst immers kennis genomen van een artikel in de krant *La Libre Belgique*, waarin een geheim militair document van SHAEF van enkele weken oud werd geciteerd dat stelde dat alle Geallieerde troepen de koning der Belgen onmiddellijk moesten aanhouden zodra hij ergens opgemerkt worden. Hoewel de echtheid van de order niet in twijfel getrokken werd door SHAEF, wezen ze

²⁸⁶ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 164, Microfilm 245, SOMA; ‘Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁸⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 964

²⁸⁸ ‘Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 4, Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁸⁹ Dagboekantekening op 7.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker; ‘Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 4, Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁹⁰ ‘Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 6, Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

snel op een andere order van latere datum die stelde dat de vorst zich vrij mocht bewegen. Ook was het beruchte bevel strijdig met de officiële politiek die SHAEF sinds het ontstaan van de koningskwestie had aangehouden: die van strikte neutraliteit. Het controversële bevel werd dus afgewimpeld als een te betreuren fout. Die ochtend ondervroeg de koning kolonel Williams-Thomas over de zaak. Hij beschuldigde de Geallieerden in één ruk ook nog van andere zaken, zoals het uitgestelde vertrek van zijn secretaris Pirenne die normaal ongeveer gelijktijdig met Van Acker had moeten aankomen, de problemen met Fredericq bij de eerste ontmoeting en hij gaf kritiek op de manier waarop zijn briefwisseling en de procedure om naar de koning te kunnen afreizen geregeld werd. Williams-Thomas schreef later dat hij met moeite zijn kalmte kon bewaren tijdens het gesprek en was furieus over de ondankbaarheid van de vorst. Hij verzekerde Leopold dat SHAEF altijd alles had gedaan om zijn wensen naar behoren uit te voeren ²⁹¹.

Toen Van Acker en du Bus hierna binnenkwamen, vroeg de koning hen of ze nog iets nieuws te zeggen hadden. De premier antwoordde van niet, maar dat er wel dringend een beslissing moest volgen. Hij wees nogmaals op de ernst van de situatie en dan vooral de houding van de Geallieerden: 'Ik heb vorige week bezoek gehad van twee personen, waarvan ik zal zeggen dat de ene Amerikaan en de andere Engels was. Ze hebben beiden gezegd dat de koningskwestie een internationale kwestie begon te worden' ²⁹². Van Acker zou ook gezegd hebben dat de regering na een troonsafstand onmiddellijk een toespraak aan het land zou richten waarin ze zou verklaren dat '*le roi n'a jamais trahi*'. De premier was van mening dat het effect daarvan 'enorm' zou zijn. De koning repliceerde slechts met de opmerking dat een meerderheid van de Belgen hem gunstig gezind was en hij dus niet geloofde dat een troonsafstand de problemen zomaar zou oplossen ²⁹³. Hij vroeg de premier vlakaf waarom hij daar eigenlijk wel zo van overtuigd was. Van Acker zou geantwoord hebben: 'Ik denk dat. Ik ken de bevolking. Ik heb een beetje politieke flair. Ik voel de dingen vanop voorhand. Erg vaak kunnen mannen niet zeggen wat ze denken. Zonder twijfel zullen er moeilijkheden zijn, maar de abdicatie dringt zich op om de situatie tot rust te laten komen' ²⁹⁴. De vorst bleef echter in de aanval gaan en confronteerde Van Acker met de troonrede die hij had goedgekeurd om dan enkele dagen later met de regering te besluiten dat men de verantwoordelijkheid voor de terugkeer van de vorst niet wou dragen. Van Acker antwoordde slechts dat zijn instemming waardeloos was gezien de gehele regering de verantwoordelijkheid voor dat bericht moest dragen ²⁹⁵.

²⁹¹ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 456.

²⁹² Verslag Weemaes 8.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁹³ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 965

²⁹⁴ Verslag Weemaes 8.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis

²⁹⁵ Verslag Weemaes 8.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

De premier sprak vervolgens over de verdere opvoeding van kroonprins Boudewijn: 'Een vader moet de opleiding van zijn zoon kunnen dirigeren, maar wanneer deze zoon de toekomstige koning is, moet men dat doen met een tact die niet te interpreteren valt door intriges' ²⁹⁶. Zag Leopold hier een bedreiging in? Hij zou na het gesprek alleszins Williams-Thomas terug binnenroepen en hem vragen bij de volgende delegatie ook twee rijkswachters in burger over te laten brengen om zijn kinderen te beschermen, de vorst vreesde dat deze wel eens gekidnapt zouden kunnen worden '*par les Américains ou par d'autres*' ²⁹⁷. Van Acker trachtte de vorst dan te overtuigen aan de hand van een financieel argument, hij zei dat hij niet wist hoe de financiële situatie van de vorst eruit zag, maar dat '*une existence décente lui soit assuré*'.

De koning sloot hierop het onderhoud af met de vraag om de juristen Bodson, Marcq en Delacroix over te laten komen, samen met zijn secretaris ²⁹⁸. Van Acker vermoedde dat de komst van de juristen betekende dat de koning besloten had te abdiceren ²⁹⁹.

Tijdens het onderhoud had Leopold zijn eerste minister ook ondervraagd over het feit dat Pirenne hem had meegedeeld dat men hem had verhinderd naar Oostenrijk af te reizen. De premier verwierp deze aantijgingen en verklaarde dat Pirenne zichzelf in die situatie had gebracht. Toen de premier een gesprek had met de Lantsheere – die de verbinding met de vorst regelde – de dag vóór het vertrek, had deze nooit gezegd dat Pirenne zou meereizen. Toen de Lantsheere vervolgens aan SHAEF verklaarde dat de premier zijn akkoord had gegeven over de reis van Pirenne, was dat dus een grove leugen. Daarom was besloten dat de reis van de secretaris van de vorst tot nader order was uitgesteld tot na de terugkeer van de eerste minister ³⁰⁰. Wat de premier echter niet zei, was dat hij persoonlijk een bericht naar het hoofd van SHAEF in België, generaal Erskine, had gezonden waarin hij de bevelhebber vroeg om de reis van Pirenne enkele dagen 'uit te stellen' ³⁰¹. Hoewel de demarche van de Lantsheere gerust waar kan zijn, had Van Acker Pirenne dus sowieso in België gelaten. De premier was er zich natuurlijk goed van bewust dat de fanatieke secretaris van de vorst onder geen bede zou instemmen met een troonsafstand.

Het voorstel van Bodson: een ministeriële commissie

²⁹⁶ Verslag Weemaes 8.7.1945, Dossier 53, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

²⁹⁷ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 7, Microfilm 62/666 Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

²⁹⁸ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 164, Microfilm 245, SOMA; Dagboek aantekening op 8.5.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

²⁹⁹ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 8, Microfilm 62/666 Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁰⁰ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 6, Microfilm 62/666 Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁰¹ Van Acker aan Erskine op 5.7.1945, Microfilm 63/667, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

De volgende middag komen de juristen aan. Van Acker verklaarde meteen aan Bodson dat hij pas zou vertrekken indien de vorst een beslissing genomen had ³⁰². De eerste minister maakte meteen duidelijk dat hij zich niet ging laten beïnvloeden door nieuwe vertragsmanoeuvres.

Toen Roch Marcq wou uithoren over het doel van hun bezoek, verklaarde die dat de vorst hem voordien enkel had gesproken over juridische kwesties. Hij was er wel van overtuigd dat een abdicatie slechts een eerste stap zou zijn in de richting van het opheffen van de monarchie, hij vertrouwde de communisten allerminst en vreesde wat zij zouden doen na een troonsafstand. Daarnaast was de jurist ook niet overtuigd van de verzekering van de premier dat er in het geval van een abdicatie geen parlementair debat zou plaatsvinden. Roch trachtte hem er nog van te overtuigen dat Van Acker zijn woord had gegeven aan de vorst. Enkel hij had de documenten om het debat te kunnen openen en de premier wou een debat nog steeds het liefst van al trachten te vermijden. Ook Bodson zou enkele dagen later tegen Roch dezelfde vrees over het lot van de monarchie uiten, ook hij was ervan overtuigd dat een abdicatie enkel zou leiden tot het einde ervan.

De rest van de middag en ook de volgende dag overlegden de juristen met de vorst. Van Acker en de rest van het gezelschap trachtten ondertussen de tijd te doden ³⁰³. Van Acker verklaarde aan Williams-Thomas wel weer zijn hoop op een abdicatie. De juristen waren allen specialisten in allerlei takken van het recht, dus vermoedde de premier dat ze met de vorst de juridische aspecten van de troonsafstand aan het regelen waren ³⁰⁴.

De ochtend van 11 juli nam Bodson de premier even apart. Van Acker zou meteen merken dat de koning de juristen allesbehalve ontboden had om de details van zijn troonsafstand te regelen. Bodson maakte de opmerking dat de mening van het parlement over de zaak vaststond en dat, zelfs indien zou aangetoond worden dat de documenten van de eerste minister vals waren, hun mening toch niet zou veranderen. Daarom stelde de jurist een andere oplossing voor: *'Il suggère la création d'une Commission élargie, devant laquelle le Roi se défendrait, par l'organe d'un Conseil'*. Van Acker was de juridische spelletjes echter meer dan beu en antwoordde slechts: *'L'abdication demain ou le déballage'* ³⁰⁵. Na het ontbijt vertrok de premier samen met Williams-Thomas om de prins-regent en de kamervoorzitters Van Cauwelaert en Gillon af te halen in Salzburg, die de avond voordien door de koning waren ontboden. Het slechte weer had hun vlucht echter een dag uitgesteld en in de plaats daarvan werd de premier getraceerd op een

³⁰² 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 11 , Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁰³ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 10 , Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁰⁴ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 457.

³⁰⁵ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 14 , Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

uitstap naar Berchtesgaden. Toen hij 's avonds terug kwam, had hij een nieuw gesprek met de koning ³⁰⁶.

Tot op heden was enkel het verslag dat Leopold in 1948 aan Weemaes gaf over het gesprek bekend. Daarin staat te lezen dat de vorst Van Acker voorstelde een commissie samen te stellen die dan over de grond van de kwestie moest oordelen. De premier zou toen met de handen in het haar tot tienmaal toe herhaald hebben 'Neen, neen, neen,...' en uiteindelijk zelfs uitgeroepen hebben dat hij beter bij zijn oude boeken in Brugge was gebleven, om dan zonder nog een woord te zeggen te vertrekken ³⁰⁷. Zelfs indien we het overdreven drama wegdenken, blijft het een vreemd verslag. Van Acker was die ochtend immers al door Bodson ingelicht geworden over het idee van een commissie. Het was dus geen verrassing dat de koning het onderwerp nogmaals aansneed en hoewel de eerste minister in zijn eigen notities sinds begin juli al meermaals had geschreven dat de hele kwestie 'zijn botten begint uit te hangen' ³⁰⁸ is het wel erg onwaarschijnlijk dat hij zo emotioneel zou reageren. Dankzij het dagboek van Van Acker en het verslag van Roch krijgen we nu echter een heel ander beeld van de conversatie tussen Leopold en zijn eerste minister.

Bij het binnenkomen had de vorst zich al meteen verontschuldigd voor de weinig hoffelijke manier waarop hij de premier had ontvangen bij de vorige twee gesprekken, '*Il se justifie en invoquant la gravité du moment et le drame dont il est le principal intéressé*' ³⁰⁹. Na de excuses van de vorst ging het gesprek eerst nogmaals over een mogelijke troonsafstand en de modaliteiten daarvan, zoals de verklaring van de regering en het voogdijschap van prins Boudewijn ³¹⁰. Het zou dan de koning zelf zijn geweest die de problemen over de gesprekken in Berchtesgaden en zijn deportatie aansneed. Van Acker onthulde hem het bestaan van getuigenissen van niet enkel Duitsers, maar ook van Belgen. 'Volgens die documenten had de koning gesproken over de onafhankelijkheid van België, het lot van de dynastie, de buitenlandse politiek en nog een vierde punt', aldus Van Acker. Hierop vulde de vorst aan: 'Inderdaad, en ook nog de militaire kwestie, namelijk de controle van het leger'. De koning gaf dus openlijk toe dat hij over politieke kwesties had gepraat. Van Acker schreef later dat de vorst gewoon niet bewust was van het feit dat hij het recht niet had dit te doen, maar hij was onverbeterlijk. Na zijn verklaring over zijn gesprekken met Hitler voegde de vorst toe: 'Het is natuurlijk als staatshoofd dat ik over de onafhankelijkheid heb gesproken en dat de kwestie van de dynastie werd behandeld' ³¹¹.

³⁰⁶ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 458.

³⁰⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 967

³⁰⁸ Dagboek aantekening op 2.7.1945, 10.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁰⁹ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 16 , Microfilm 62/666, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³¹⁰ Dagboek aantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³¹¹ Dagboek aantekening op 30.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

Hij verklaarde ook dat Davignon een nota van vier of vijf pagina's had opgesteld over het onderhoud, maar dat hij deze verstoep had ³¹². Dit document is tot op heden nog niet opgedoken.

Over de deportatie was de vorst minder open. Hij trachtte van de premier te weten te komen of deze in het bezit was van serieuze feiten. Toen Van Acker deze vraag ontweek, verklaarde Leopold dat hij Van Acker en diens gevoelens jegens de monarchie begon te leren kennen: *'Il [Leopold] lui affirme franchement qu'il le sait défenseur de la monarchie et sa volonté arrêtée ou préconçue de l'écarter du trône'*. Toen stelde hij de premier het plan van Bodson voor, Van Acker antwoordde, net zoals hij de jurist had duidelijk gemaakt: *'Ce n'est pas possible'*, en hij voegde toe, *'Nous sommes au bout du rouleau. Il faut vous décider. La situation s'aggrave de jour en jour'*. Na het gesprek vertrouwde Van Acker zijn kabinetschef toe dat de koning de zaak eindelijk scheen begrepen te hebben, de beslistheid van de eerste minister leek een grote indruk achtergelaten te hebben ³¹³.

Beide verslagen spreken elkaar dus in bepaalde punten sterk tegen. Leopold schetst een beeld van hemzelf, de kordate vorst, tegenover Van Acker, die alle moed scheen verloren te hebben. Van Acker toont zichzelf als erg gebrand op zijn eigen oplossing en dus allesbehalve als moedeloos. Hoewel het vanzelfsprekend woord tegen woord is, lijkt het verslag van Roch en Van Acker toch stukken geloofwaardiger. Niet enkel werd het opgesteld ten tijde van de feiten, het bevat een veel realistischer spelverloop dan de dramatische versie van Leopold. Zijn gedicteerde nota aan Weemaes blinkt trouwens ook in andere passages uit door de kleurrijke beschrijvingen waarin de vorst zichzelf steevast afschildert als een vastbesloten monarch zonder enige zwakheden, daarbij de superlatieven niet schuwend.

Belangrijk is alleszins dat men in het socialistische kamp na de ontmoeting weer kon geloven dat Leopold de juiste beslissing zou nemen..

De volgende middag kwam de nieuwe delegatie aan, Van Acker en Williams-Thomas gingen ze ophalen aan de luchthaven. Tijdens de rit naar Sankt Wolfgang besprak de premier de voorbije dagen beknopt met Destaercke, zonder echt in details te gaan. Hij zei wel dat de koning na zijn hautaine houding tijdens de eerste twee gesprekken weer een stuk aimabeler was geworden ³¹⁴. Later zou Van Acker daar een uitleg voor hebben. Bij het vertrek van de premier naar Oostenrijk zou het leopoldistische kamp te weten zijn gekomen dat Van Acker een bezwarende nota over de deportatie van de vorst bezat. Deze zou opgesteld zijn door Victor Van Straelen, een vriend van de koning die regelmatig met de vorst in contact kwam tijdens de bezetting. Toen Pirenne Van Straelen vervolgens met de geruchten ging confronteren, ontkende deze alles. Hij verklaarde nooit een dergelijke nota geschreven te hebben. Pirenne had volgens

³¹² 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 17, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³¹³ 'Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 17, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboekantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³¹⁴ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 315.

Van Acker vervolgens de koning laten weten dat het dossier dat de premier had meegenomen volledig vals was, wat de koning natuurlijk geruststelde ³¹⁵. We komen in een volgend hoofdstuk terug op Van Straelen en diens document, dat wel degelijk bestond en in het bezit van Van Acker was.

De prins, die door de koning was uitgenodigd om te verblijven in de villa in plaats van in de herberg, werd als eerste afgezet, maar niet alvorens Van Acker hem nog snel op de hoogte bracht van de laatste ontwikkelingen ³¹⁶. De hele middag ontving de koning weer zijn delegatie van juristen, waarna hij Du Bus de Warnaffe en Van Acker liet ontbieden. Ook de regent woonde het gesprek bij. Weer stelde de vorst voor om de kwestie te laten regelen door een beperkte commissie en alweer maakte Van Acker duidelijk dat daar geen kwestie van kon zijn ³¹⁷. Du Bus de Warnaffe had al eerder die dag in een aparte conversatie met de vorst duidelijk gemaakt dat zo'n oplossing in theorie wel goed klonk, maar in praktijk onmogelijk was ³¹⁸, en toen beide ministers vertrokken waren zei zelfs Louis Fredericq, zijn eigen kabinetschef, tegen Leopold dat abdicatie de enige mogelijkheid was ³¹⁹.

Het daaropvolgende gesprek tussen de vorst en de beide kamervoorzitters, was al even ontmoedigend voor het leopoldistische kamp. Zowel Gillon als Van Cauwelaert waren van mening dat zonder abdicatie een debat onvermijdelijk was geworden. Ook het voorstel van de vorst om terug te keren, wezen ze af. Toen de koning zijn oplossing van een ministeriële commissie trachtte te verdedigen, waren beide mannen al even sceptisch. Een ministeriële commissie zou volgens hen het debat niet kunnen tegenhouden, noch zou ze door de regering aanvaard worden. Zelfs als deze ze juridisch wel moest accepteren, kon ze ze feitelijk boycotten. Gillon drukte de koning nogmaals op het hart dat enkel een troonsafstand de geëscaleerde situatie recht kon zetten. Het gezelschap discussieerde nog een tijd, doch de koning moest besluiten dat zijn beide kamervoorzitters – vooral de liberaal Gillon – slechts konden aanraden te abdiceren ten gunste van zijn zoon Boudewijn. De koning twijfelde. Een tijdje na het gesprek zou Pirenne een nerveuze prinses Lilian tegenkomen die hem uitlegde dat iedereen wou dat haar man abdiceerde, op zijn broer na. Pirenne zei haar dat ze de vorst moest vertellen een beslissing uit te stellen tot hij zelf met de koning had kunnen overleggen. Lilian, over wie Pirenne schreef dat ze vastberaden was om 'verder te strijden', gehoorzaamde. 's Nachts zou Pirenne de vorst aanraden om een beslissing uit te stellen tot na 'de heren vertrokken zijn' ³²⁰. Had Leopold zonder deze inmenging van zijn vrouw en secretaris de strijd ook alsnog verdergezet? Het gaat om giswerk, maar het lijkt

³¹⁵ Ongedateerd document 'Van Straelen', Microfilm 101/1164, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³¹⁶ Rapport 'Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 18, Microfilm 62/666 Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboekantekening op 11.7.1945

³¹⁷ Dagboekantekening op 12.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³¹⁸ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 166, Microfilm 245, SOMA.

³¹⁹ Verslag Baron Holvoet 12-14.7.1945, 18.298/II/2 'Question Royale', Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

³²⁰ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirennes, p. 90, Algemeen Rijksarchief.

alleszins onwaarschijnlijk dat Leopold zo fanatiek bij zijn standpunt was gebleven met enkel de steun van zijn broer, gezien de kabinetschef van de prins-regent, baron Holvoet, in een gesprek met de vorst ook duidelijk had gemaakt dat de enige plausibele oplossing de troonsafstand was ³²¹.

Later die avond vertelde Van Acker aan Roch dat hij later nog een onderhoud zal hebben met de vorst, *'au cours duquel on mettra au point diverses questions que soulève l'abdication'* ³²². Van Acker was er dus nog steeds van overtuigd dat een abdicatie eraan zat te komen. Hij was echter één van de enigen die de situatie optimistisch bekeek. Gillon was na het gesprek met de vorst veel minder gunstig gestemd en beklagde zich over Van Cauwelaert, die bleef benadrukken dat de vorst op de onvoorwaardelijke steun van de katholieken kon rekenen, wat er ook gebeurde. Toen de koning 's avonds dan ook nog liet weten dat hij zijn moeder en minister van Buitenlandse Zaken Spaak wou ontbieden, sloeg ook de stemming van Van Acker om. Hij accepteerde het verzoek, maar liet duidelijk blijken dat hij het nut ervan niet inzag ³²³. Een tijdje later werd de premier aan de telefoon geroepen. Het was baron Holvoet, die liet weten dat Leopold ook nog Pierlot en vakbondsafgevaardigde Pauwels wou laten overkomen. Voor Van Acker was de maat vol, *'Le premier déclare que si le Roi persiste encore à appeler des personnes (...), il partira demain [vandaag was donderdag 12 juli] au lieu de samedi après-midi comme il l'a promis'*. De eerste minister was de verdragingsmanoeuvres meer dan beu en dwong de koning nu om een beslissing te nemen, door te weigeren nog meer mensen over te laten komen. Ook na herhaaldelijk aandringen van Holvoet bleef hij bij zijn standpunt. Toen Holvoet de wanhoop nabij was, vroeg de baron of hij niet in persona met de premier kon discussiëren, waarmee Van Acker instemde. Zodra hij de hoorn had neergelegd, uitte de premier zijn ongenoegen tegen Destaercke en Williams-Thomas, die getuige waren geweest van het verhitte gesprek. Van Acker verklaarde dat hij er genoeg van had en niet zou toegeven. Desnoods keerde hij onmiddellijk terug om het debat te openen. Ook toen Holvoet aankwam en de discussie herbegon, bleef de eerste minister bij zijn standpunt. Tenslotte stemde hij er wel mee in om mee te gaan naar de villa van de vorst ³²⁴. Destaercke en Williams-Thomas bleven samen achter, de kolonel – die nog steeds woedend was over de uitlatingen van de vorst over de Geallieerden – zei dat hij de volgende dag sowieso ervoor zou zorgen dat na Spaak en koningin Elisabeth niemand meer zou kunnen afreizen naar Sankt Wolfgang. Beide mannen hoopten alleszins vurig dat de premier niet zou plooien ³²⁵. Roch was daarvan overtuigd, hij schreef dat Van Acker in zijn ogen een zeer groot geduld had getoond

³²¹ Verslag Baron Holvoet 12-14.7.1945, 18.298/II/2 'Question Royale'Papieren De Staercke, Diplomatiek Archief.

³²² Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 18 , Microfilm 62/666, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge ; Dagboekantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³²³ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 315.

³²⁴ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, , In: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 459 ; DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, pp. 315-316.

³²⁵ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 316.

tegenover het gedrag van de koning, maar dat dat geduld nu zijn culminatiepunt had bereikt, niets zou hem nu nog overtuigen om zich nogmaals te schikken naar de grillen van de vorst ³²⁶.

Eens aangekomen bij de villa, had Van Acker een onderhoud met de koning, zijn broer, en Louis Fredericq. Bij het binnenkomen zat de koning met gekruiste armen en vroeg hij waarom de premier zich er tegen verzette dat hij nog een aantal personen wou ontvangen. Van Acker reageerde laconiek, *'J'ai répondu que je ne m'opposais à rien du tout. Qu'il y avait huit million de compatriotes et que s'il désirait les appeler, que je organiserais à tour de rôle leur voyage comme je l'avais fait jusque là, mais qu'il devait comprendre que mon devoir était de rentrer'* ³²⁷. Hij bleef onvermurwbaar en uiteindelijk eindigde het dramatische onderhoud – prins Karel viel op een bepaald moment zelfs uit tegen Van Acker: *'Vite la République et qu'on en soit débarrassé'* – met het plooiën van de vorst, die het vertrek van de eerste minister niet wilde riskeren ³²⁸. Toen hij omstreeks twee uur 's nachts weer bij de herberg was aangekomen, weet Van Acker de mislukkingen schijnbaar aan prinses Lilian: 'Een intrigante met de ene helft van haar achterste al op de troon die aan het proberen was er de andere helft op te wriemelen' ³²⁹. De premier zuchtte zelfs dat hij spijt had dat hij was gekomen ³³⁰.

De volgende dag maakte Van Acker al snel duidelijk dat hij niet van plan was om zijn mening te veranderen. Tijdens het ontbijt verklaarde hij dat hij nog steeds zou vertrekken de volgende middag, zoals gepland. Het zag er even weer hoopvol uit toen Van Acker samen met zijn kabinetschef en Marcq een onderhoud had over de modaliteiten van de abdicatie, over het regentschap en de opvoeding van prins Boudewijn. Het gezelschap zou tot een volledig akkoord gekomen zijn ³³¹.

De koning zelf had om 5u 's avonds een vergadering met zijn broer, zijn moeder – die een half uur voordien was aangekomen in het gezelschap van Spaak ³³² – en zijn nauwste medewerkers Pirenne, Marcq en Fredericq. Deze laatste twee zeiden hem nogmaals dat de vorst volgens hen er

³²⁶ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 20, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboek aantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³²⁷ Ongedateerde nota omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboek aantekening op 12.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³²⁸ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 20, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboek aantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³²⁹ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, in: KEYES (R.), Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951, p. 459, alwaar het citaat. Een parafrasering vinden we in DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 316: 'Prinses zat met één bil op de troon... wil er met beide opzitten'.

³³⁰ DE STAERCKE (A.), Alles is voorbijgegaan als een schaduw, p. 316

³³¹ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 20, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboek aantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³³² Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 20, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboek aantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

het beste aan doet te abdiceren. Zijn familieleden en Pirenne wilden er echter nog steeds niet van weten ³³³.

Ondertussen zat Van Acker nog steeds te wachten in de herberg, waar hij de tijd doorbracht met praten en kaartspelen met de andere aanwezigen. Na het avondeten werd Van Acker tijdens een boottochtje op het meer plots geroepen vanuit de herberg. Fredericq was plots komen opdagen en vertelde Van Acker en Spaak dat ze zich moesten klaarhouden om door de vorst ontvangen te worden. Spaak werd eerst ontboden en een tijdje later vertrokken ook Van Acker en Du Bus de Warnaffe voor de zoveelste maal naar de villa van de vorst. Van Acker vertelde slechts weinig over het gesprek aan zijn kabinetschef: *'Le roi avait préparé la récapitulation des griefs qu'on pouvait lui adresser, affaire du Congo et le premier a remis les choses au point'* ³³⁴. Er werd dus over niets nieuws gesproken. Over het parlementaire debat zelf wou de vorst volgens Pirenne niet praten, waarna Van Acker, Spaak en Du Bus de Warnaffe dit bespraken met de medewerkers van de koning: Pirenne, Fredericq, Bodson en Marcq. Beide socialistische ministers wezen nogmaals op de desastreuze gevolgen van een mogelijk openbaar debat. Spaak trachtte hen te overhalen door erop te drukken dat bij het debat ook de politiek van 1940 besproken zou worden. Hierop volgde een zeer levendige discussie over de gebeurtenissen in mei 1940, waarbij Spaak en Fredericq beiden erg emotioneel werden. Uiteindelijk ging het gezelschap uiteen en kwam de koning zeggen dat hij de volgende dag zijn beslissing zou meedelen ³³⁵. Bij zijn terugkomst zei Van Acker tegen Roch dat hij nog steeds dacht dat de abdicatie eraan zou komen. Hij was echter minder zeker dan de vorige dagen, samen met Spaak vreesde hij de intriges van de echtgenote van de vorst ³³⁶. Ook Williams-Thomas schreef in zijn verslag dat hij vermoedde dat de vorst de volgende dag zou abdiceren ³³⁷.

Nadat iedereen rond 2 uur 's morgens de villa had verlaten, had de koning echter nog een laatste consultatie met zijn familie en Pirenne. Het valt op dat in de gepubliceerde mémoires van de secretaris van de koning geschreven staat dat enkel de koningin-moeder en de prins-regent bij deze laatste nachtelijke bespreking aanwezig waren ³³⁸, maar in zijn ongepubliceerde memoires staat te lezen dat prinses Lilian er eveneens aan deelnam. In zijn biografie over prinses Lilian zegt de historicus Raskin dat de rol van de prinses tijdens de besprekingen in Sankt Wolfgang waarschijnlijk erg onderschat wordt. Hoewel het misschien voorbarig is om Raskin te volgen in

³³³ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 970

³³⁴ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 22, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboekantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³³⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 970-971

³³⁶ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 23, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge; Dagboekantekening op 11.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³³⁷ Zeer geheim dagboekverslag van Lt-Kolonel Williams-Thomas over zaken met betrekking tot de Koning der Belgen, in: KEYES (R.), *Leopold III: Complot tegen de koning. 2: 1940-1951*, p. 459.

³³⁸ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 267.

zijn bewering dat de bemoeienissen van Lilian beslissend waren voor Leopolds beslissing³³⁹, heeft de jonge en knappe echtgenote van de vorst er vast en zeker toe bijgedragen. De vermoedens van Van Acker en andere politici over de dubieuze rol van de prinses waren alleszins gegrond.

De volgende ochtend bleek echter al snel dat iedereen die een troonsafstand verwachtte – of er althans op hoopte – gelogenstraft zou worden. Heel de ochtend komt er geen nieuws uit de villa. Toen het middagmaal werd geserveerd, de koffers klaar stonden om te vertrekken en er nog steeds geen nieuws was van de vorst, waren Van Acker en Spaak geïrriteerd. De premier moest de koning zien, maar hij werd niet geroepen en ook Spaak wou niet vertrekken zonder de vorst nog eens gesproken te hebben, beide mannen wilden absoluut zelf de beslissing horen. Uiteindelijk vroegen ze een audiëntie maar kregen dan te horen dat de koning nog aan het eten was en hen binnen het half uur zou ontvangen³⁴⁰.

Men kreeg echter eerst de regent te zien, die Spaak, Van Acker en Du Bus de Warnaffe bij zich riep³⁴¹. Karel overhandigde een brief die hij van zijn broer had gekregen, waarin de vorst schreef aan de regent dat hij niet terugkeerde, noch abdiceerde, en gewoon zou wachten tot het land zich over hem had uitgesproken. Van Acker kon de teleurstelling en boosheid in zijn gezicht niet verbergen. Spaak weigerde echter te vertrekken zonder de vorst gezien te hebben en forceerde nog een korte conversatie met Leopold. Hij behaalde dat er nog een laatste bijeenkomst werd afgekondigd voor 3 uur 's middags³⁴².

De reünie startte een half uurtje te laat en werd bijgewoond door de koning, zijn broer en moeder, Van Acker, Spaak, Du Bus de Warnaffe, Pirenne, Fredericq, Marcq, Bodson, Delacroix, Holvoet, Gillon en Van Cauwelaert. De koning las de door Pirenne opgestelde brief aan zijn broer voor, waarvan we hier het belangrijkste deel in Nederlandse vertaling geven³⁴³:

‘Liefste broer,

Toen mijn gezondheid, die door lange gevangenschap was afgezwakt, voldoende was hersteld, heb ik de eerste minister kennisgegeven van mijn voornemen de uitoefening van mijn grondwettelijke bevoegdheden te hervatten. Ingaande op de wens van de regering, die verlangde dat ik een regering zou samenstellen alvorens in het land terug te keren, vatte ik de gebruikelijke raadplegingen aan. Na de heren voorzitters van Kamer en Senaat te hebben ontvangen, aan wie ik mijn wil te kennen gaf een nieuwe samenwerking met het parlement te hervatten, won ik het advies in van zeer vele voorstaanders uit alle partijen en alle middens. Ik gaf mij er weldra rekenschap van dat het mij niet mogelijk was een regering te vormen die over

³³⁹ RASKIN (E.), Prinses Lilian, p. 190.

³⁴⁰ Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 23 , Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

³⁴¹ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 168, Microfilm 245, SOMA.

³⁴² Rapport Question Royale’ opgesteld door Roger Roch, p. 24 , Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge ; Dagboekantekening op 11.7.1945

³⁴³ Geciteerd uit: VELAERS & VAN GOETHEM, Leopold III, pp. 971-972.

een parlementaire meerderheid zou beschikken. Moest hieruit het besluit worden getrokken dat door drie vijfde van de leden van het parlement en door de hevige perscampagne geëist werd, namelijk dat ik van de troon afstand moest doen? Het ligt geen ogenblik in mijn bedoeling mij aan mijn land op te dringen. Vanaf het begin van mijn regeerperiode heb ik mij enkel en alleen om het algemeen belang bekommerd. Mijn persoon is van geen tel en indien ik ervan overtuigd zou zijn dat mijn troonsafstand aan de nationale wil zou beantwoorden, zou ik geen ogenblik aarzelen er vrede mee te nemen. Terwijl deze parlementaire oppositie tegen mij tot uiting kwam, bereikten mij echter eensluidende berichten dat een belangrijke meerderheid in het land mijn terugkomst eiste. Kon ik mij, in die omstandigheden, door troonsafstand onttrekken aan de plicht die me is opgelegd door de eed die ik bij mijn troonsbestijging heb afgelegd? Het komt mij als vorst in een grondwettelijke monarchie niet toe de stabiliteit der instellingen die ik gezworen heb te eerbiedigen, in het gedrang te brengen. In de crisis die het land doormaakt, heb ik besloten mij in alle opzichten te houden aan de beginselen die onze grondwet aan onze instellingen ten grondslag heeft gelegd. De grondwet bepaalt dat alle machten uitgaan van de natie. Zij wil dat het parlement, dat de nationale souvereiniteit wettelijk belichaamt, om de vier jaar herkozen wordt. Daar het evenwicht tussen het parlement en de natie door de omstandigheden verbroken werd, is het mij niet mogelijk uit te maken welke de juiste wil is van het land. Om mij definitief uit te spreken zal ik derhalve wachten tot regelmatige verkiezingen de harmonie hebben hersteld die moet bestaan tussen de politieke overtuigingen van de burgers en de samenstelling van de kamers die hen vertegenwoordigen. Ik ben besloten mij neer te leggen bij 's lands souvereiniteit, uitgedrukt op de wijze die door onze instellingen is bepaald, maar ik hecht eraan plechtig te verklaren dat slechts de nationale wil mij er zou toe kunnen brengen af te zien van de verheven opdracht van koning der Belgen, die mij door de natie werd verleend. Ik ben ervan overtuigd dat ik deze opdracht zonder zwakheid heb vervuld, uitsluitend bezorgd om het heil van mijn volk, en ik ben er fier over dat ik zijn lot zowel in goede als in kwade daden heb willen delen. Ik had gehoopt dat het mij gegeven zou zijn de onuitsprekelijke vreugde te smaken opnieuw vrij te zijn in België, bevrijd door de heldhaftige strijdkrachten van het verzet en door de roemrijke legers van onze bondgenoten. De omstandigheden hebben daar anders over beslist. Om de gemoederen te bedaren, zie ik ervan af naar het land terug te keren vooraleer een nationale raadpleging heeft kunnen plaatshebben. Aan al degenen die mij hun vertrouwen blijven schenken en die op mijn terugkeer wachten, vraag ik dat ze bij mijn beslissing neerleggen en zich rond de regent scharen voor het grootste heil van het land en de dynastie.'

Na een lange stilte was het Van Acker die terug het woord nam. Hij zei dat hij de beslissing van de vorst erg betreunde en verklaarde: '*Si on ne peut pas exercer ses prérogatives, on abdique*'³⁴⁴. Hij voegde eraan toe dat hij de beslissing niet aanvaardde, omdat hij die simpelweg nooit kan aanvaarden³⁴⁵. Spaak sprong zijn partijgenoot bij, ook volgens hem was het ondenkbaar dat de koning niet terugkwam uit angst voor ongeregelde heden, ofwel moest hij abdiceren, ofwel moest hij regeren. De minister van Buitenlandse zaken wees erop dat de oplossing erg slecht was zowel

³⁴⁴ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 270.

³⁴⁵ Dagboekantekening op 14.7.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

op juridisch vlak, want ze was niet constitutioneel, als op politiek vlak, want een volksraadpleging was onmogelijk. Men was bijgevolg overgeleverd aan gewone verkiezingen, die enkel en alleen rond de koningskwestie zouden draaien. Dit zou de wil van het land volledig verdraaien, Spaak vreesde zelfs voor een burgeroorlog in de nabije toekomst. Er volgde nog een korte discussie over de brief onder de andere aanwezigen ³⁴⁶, totdat premier Van Acker opstond. Hij verontschuldigde zich, zei dat hij zijn vliegtuig moest halen en verliet de kamer ³⁴⁷. Hij vloog terug met zijn kabinetschef, Du Bus de Warnaffe en kolonel Williams-Thomas en landde nog voor 9 uur 's avonds te Evere ³⁴⁸.

De mislukking van de besprekingen

Het plan was mislukt, Leopold was niet te vermurwen geweest. Kon Van Acker zichzelf iets verwijten? Hij had gedaan wat er met de regering was afgesproken, hij had de vorst voorgesteld om zijn documenten in te kijken en hij had ervoor gezorgd dat hij met een beslissing naar België was teruggekeerd. Tijdens zijn gesprekken met de koning zei de eerste minister eigenlijk telkens hetzelfde: abdiceren of een parlementair debat toestaan.

De vaak terugkerende overtuiging van Van Acker dat de koning alsnog zou abdiceren, was logisch. Had de koning tijdens zijn gesprekken immers niet geïnformeerd naar de modaliteiten van een mogelijke abdicatie? Het was alleszins een teken dat de vorst twijfelde, waardoor het even logisch was dat Van Acker de steeds omslaande mening van de vorst weet aan diens entourage, en vooral prinses Lilian. Het is zinloos om te speculeren, maar men kan niet nalaten om zich af te vragen wat de vorst zou besloten hebben zonder de fanatieke steun van zijn echtgenote en Jacques Pirenne. Immers, behalve zijn familie was Pirenne de enige die zich onvoorwaardelijk achter de vorst bleef scharen. Zelfs de juristen die zo bang waren voor het lot van de monarchie, waren uiteindelijk overtuigd dat een abdicatie de enige oplossing bleek. Uiteindelijk kan men de mislukking slechts toeschrijven aan de koppige en irrationele volharding van Leopold en diens naasten. De uiteindelijke beslissing was juridisch én politiek onhoudbaar. Het was de emanatie Leopolds heilig vertrouwen in zijn eigen gelijk, waarbij elke zin voor realpolitik overboord was gegoooid.

Voor iemand als Van Acker, die zich telkens zo goed als hij kon trachtte te schikken naar de huidige situatie en slechts dat besloot wat hij realistisch achtte, moet deze beslissing dan ook extra pijnlijk aangekomen zijn. Niet in het minst omdat hij nu moest doen waar hij al sinds 1944 bang voor was, de bevolking inlichten over de houding van de koning tijdens de oorlog.

³⁴⁶ PIRENNE, *Mémoires*, p. 271.

³⁴⁷ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 971.

³⁴⁸ Rapport Question Royale' opgesteld door Roger Roch, p. 24, Microfilm 62/666, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge ; Dagboek aantekening op 11.7.1945

DE PARLEMENTAIRE DEBATTEN EN DE VAL VAN DE REGERING

Twee dagen na Van Ackers vertrek kwam de ministerraad voor de eerste keer sinds de vertrek van de premier naar Sankt Wolfgang weer samen. De dag voordien had Van Acker aan de pers gezegd dat de prins-regent het ontslag van zijn regering, dat nog steeds ‘in beraad’ was, had geweigerd, de regering hervatte bijgevolg gewoon haar taak. De premier verklaarde ook dat de koning had besloten geen troonsafstand te doen of naar het land terug te keren, hoewel de regering hem had duidelijk gemaakt dat er in dat geval een parlementair debat zou geopend worden over zijn gedrag tijdens de oorlog ³⁴⁹.

Op de ministerraad werd de brief van de koning aan de regent voorgelezen, waarna er een korte discussie ontstond over de zaken die de koning verweten werden. Eén van de tegenstanders van de koning, Van Acker vermeldt niet wie, zei: ‘Zonder aan de eer van de koning te raken, hij heeft zich vergist, hij is niet op zijn plaats aan het hoofd van het land’. Eyskens besloot dat er binnen de regering een kruising van de wegen had plaatsgevonden, er was geen eensgezindheid om de vervallenverklaring of de troonsafstand te vragen. ‘De openbare opinie is niet ingelicht’, ging hij verder, ‘Voor een groot deel van de bevolking heeft de koning niets kwaads gedaan. Zij ziet de tegenstelling tussen het wettelijke land en het werkelijke land. Ongelukkiglijk versterkt de brief van de koning deze opinie. De troonsafstand moet bereikt worden door het akkoord van de openbare opinie’. Minister Eyskens verklaarde dat hij voorstander was van de troonsafstand, maar dat hij de vraag daarnaar niet zou ondertekenen in een dagorder van de regering ³⁵⁰. Alweer blijkt dus dat de CVP-ministers door de partij gedwongen werden zich achter Leopold te scharen. Door hun standpunt was de verdeeldheid in de regering compleet. Liberalen, socialisten en communisten wensten dat de ministers de troonsafstand zouden eisen. Spaak wou desnoods ook met een minder sterk standpunt akkoord gaan als dat de socialisten zouden kunnen aanvaarden, maar Lalmand zei letterlijk dat ‘*sans déchéance il ne suivra pas*’ ³⁵¹. Hoewel men over een abdicatie geen akkoord kon bereiken, accepteerde Du Bus de Warnaffe wel dat het regentschap genormaliseerd moest worden gezien de koning immers niet kon regeren. De katholieke ministers ondertekenden daarom samen met de rest van de regering een wetsvoorstel dat een toevoeging deed aan artikel 82 van de grondwet, dat de onmogelijkheid tot regeren bepaalt. ³⁵²

De aanpassing die de regering wou doorvoeren was de volgende: ‘*Article unique. Lorsqu’il a été fait application de l’art. 82 de la Constitution, le Roi ne reprend l’exercice de ses pouvoirs constitutionnels*

³⁴⁹ EYSKENS (G.), *De Mémoires*, p. 168

³⁵⁰ Dagboek aantekening op 16.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁵¹ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 168, Microfilm 245, SOMA.

³⁵² Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 168, Microfilm 245, SOMA.

*qu'après une délibération des Chambres réunies constatant que l'impossibilité de régner a pris fin'*³⁵³. De thesis van het automatisme had dus definitief afgedaan. Oorspronkelijk was het zo dat de koning vanaf zijn bevrijding automatisch zijn prerogatieven opnieuw zou opnemen en het regentschap dus automatisch zou eindigen. Na het eerste bezoek van de eerste minister aan de vorst na diens bevrijding, verklaarde de koning echter fysiek niet in staat te zijn zijn functie opnieuw op te nemen, waardoor het regentschap automatisch verlengd was. Nu had Leopold in zijn brief echter zelf gezegd dat er plots een nieuwe periode van onmogelijkheid tot regeren had aangevangen, die zou eindigen nadat het volk zich over hem had uitgesproken. Een uitermate vreemde uitspraak, die constitutioneel ook niet houdbaar was. Niet enkel kon de koning eigenlijk geen dergelijke politieke uitspraken doen zonder dat één van zijn ministers er de verantwoordelijkheid voor opnam, hij sprak zo zelf de grondwet tegen door het principe van het automatisme niet te aanvaarden. Dit zorgde vanzelfsprekend voor een zeer dubieuze toestand. Was het regentschap nu beëindigd of niet? De grondwet zei immers niet hoe het einde van de onmogelijkheid tot regeren moest geregeld worden. Vast stond wel dat de koning dat zeker niet zelf kon beslissen, dat recht lag in de handen van de regering of het parlement. Dat het nieuwe wetsontwerp de verantwoordelijkheid legde in de handen van de verenigde kamers, was constitutioneel perfect houdbaar: het was de meest democratische oplossing, de kamers hebben sowieso residuaire bevoegdheid – het is bevoegd voor de zaken waar de andere machten niet voor bevoegd zijn – en de verenigde kamers hadden ook al het begin van de onmogelijkheid tot regering vastgesteld. Hoe de juridische finesses van het wetsontwerp ook ineen zaten, het zorgde er voor dat Leopold pas terug op de troon zou kunnen komen nadat de leden van de Kamer en Senaat zich voor hem hadden uitgesproken³⁵⁴.

Gezien men over de kwestie van de abdicatie niet tot een akkoord kwam, verlieten de katholieke ministers de vergadering om te beraadslagen. Ze besloten dat, gezien de regering niet tot eensgezindheid kon komen, ze hun ontslag zouden indienen. Men zou de dag nadien deze beslissing voorleggen aan de katholieke parlementsleden, indien dezen hun goedkeuring zouden geven, zou Du Bus de Warnaffe het collectieve ontslag van de katholieke ministers doorgeven aan de eerste minister³⁵⁵.

De volgende dag opende Van Acker de debatten over de koningskwestie in het parlement met de voorlezing van de brief van de koning. In zijn openingsspeech behandelde hij vier punten uit de brief. Ten eerste had hij kritiek op de scheiding die de koning trok tussen het werkelijke land en het wettelijke land. Voor de oorlog was deze 'scheiding' immers een stokpaardje van de extreemrechtse partij Rex. Léon Degrelle, leider van de partij, meende ook discrepanties te zien tussen *le pays réel* en *le pays légal*. De keuze van de koning om dezelfde terminologie te hanteren, vond de premier ronduit gevaarlijk. Ook het voorstel van de vorst om een volksraadpleging te

³⁵³ Geciteerd uit: PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 272.

³⁵⁴ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, pp. 979-980.

³⁵⁵ EYSKENS, *Mémoires*, p. 168.

houden, was voor Van Acker buiten de kwestie, net als verkiezingen. Deze zouden immers de vorm aannemen van een plebisciet omdat ze zouden uitgevochten worden rond de koningskwestie. De premier ontkende vervolgens de uitspraak van de koning dat deze het lot van de Belgen in goede en kwade dagen had willen delen, hij kondigde aan dat hij daar nog onthullingen zou over doen. Van Acker sloot af met het wetsontwerp dat door de regering was opgesteld, waarover hij zei dat het niet aan de vorst toekwam om te beslissen wanneer hij wel of niet zou regeren. Van Acker wees erop dat het wetsontwerp door de regering unaniem was goedgekeurd, net als zijn commentaar op de brief van de vorst ³⁵⁶.

Dit laatste was echter niet helemaal correct. De katholieke ministers hadden zich immers enkel geëngageerd voor het wetsontwerp van de regering, maar hadden nooit hun akkoord gegeven over de verklaring van de regering. Ze waren het wel eens met het feit dat bepaalde delen kritiek verdienden, maar hadden de verklaring van Van Acker nooit ondertekend ³⁵⁷.

Het wetsvoorstel werd diezelfde dag nog aangenomen in de Kamer met 99 stemmen tegen 6 bij 32 onthoudingen. De tegenstemmen kwamen – op één liberaal na – van de katholieken, net als de onthoudingen – weer op één liberaal na. De katholieke ministers stemden wel voor aangezien ze het wetsontwerp mee ondertekend hadden. In de Senaat werd er de dag nadien gestemd, daar werd het ontwerp goedgekeurd met 77 stemmen tegen 58 bij vijf onthoudingen. Alle tegenstemmen waren weer katholiek. Opvallend was wel dat de ministers De Bruyne en Ronse zich hier onthielden. De wet zelf werd afgekondigd op 19 juli ³⁵⁸.

Vanaf dat moment was de échte lont eigenlijk uit de koningskwestie, gezien de koning nu pas kon terugkeren indien hij een parlementaire meerderheid achter zich zou kunnen krijgen. De debatten zouden dan wel hoog opslaan, op strikt juridisch vlak was de koningskwestie geëindigd tot de volgende verkiezingen, die gepland waren in het voorjaar van 1946.

Op 20 juli gingen de debatten over het gedrag van de koning zelf van start, geopend door een speech van de premier. Van Acker verklaarde dat hij er al gedurende meer dan twee maanden alles aan had gedaan om de debatten te vermijden, maar werd er nu door de omstandigheden toe gedwongen. Volgens Van Acker liep het land dat in volle herstel was nu het risico om tenonder te gaan door het gedrag van één man. Daarom zou de premier het gedrag van de regering toelichten, net als de zaken die zij de vorst verweet. Van Acker ving aan met een kort verslag van de ontmoetingen met de vorst in Oostenrijk, waarbij hij erop wees dat hij tot aan de derde ontmoeting steeds van plan was geweest om de koning mee te nemen naar België. Bij de derde ontmoeting was dat onmogelijk geworden, Van Acker kon toen de gevolgen van een terugkeer niet meer inschatten. Ondanks de aanvallen die hij uit verscheidene hoeken kreeg te verwerken, verweet hij zichzelf niets en was hij bereid om alle gevolgen ervan te dragen: *'Je ne regrette cependant pas l' attitude que j'ai prise; elle s'imposait, même si, à cause de cette attitude, je devais*

³⁵⁶ Parlementaire Handelingen, 17.7.1945, p. 520, Kamer.

³⁵⁷ EYSKENS, *Mémoires*, pp. 176-177.

³⁵⁸ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 982 ; EYSKENS, *Mémoires*, p. 170.

disparaître de l'arène publique. Ma personne n'est rien, une seule chose compte – le pays. Tout le reste est secondaire'. Samen met de rest van de regering had hij altijd al het nodige gedaan om de wensen van de vorst te vervullen, wat kwatongen ook mochten beweren.

Wat was het grote probleem volgens de premier? *'Un fait est évident, le Roi n'est plus admis par une grande partie de la population. (...) Le Roi doit être un lien entre les Belges; il n'est actuellement qu'un sujet de division profonde entre certaines couches de la société et entre certains partis. Pour tout homme de bon fonne foi, il est évident que le Roi n'a plus ni l'autorité ni le crédit moral nécessaires pour être l'arbitre des parties et le conseiller du pays. Il suffirait de ce fait pour justifier son éloignement. Il en est d'autres, hélas*'.

Hiermee opende Van Acker zijn kritiek tegen de vorst, waarbij volgens hem één zaak centraal stond: *'Toutes les critiques dont le Roi est l'objet peuvent se résumer en une seule phrase: le Roi n'a pas réagi comme l'ensemble de la Nation devant l'invasion allemande. Il a été convaincu de la victoire allemande. Il n'a pas mis tout en oeuvre pour contrecarrer les desseins de l'ennemi. Il a, au contraire, estimé qu'il fallait tenter de s'en accommoder*'. De eerste essentiële vergissing van de vorst was het feit dat hij zijn regering weigerde te volgen toen deze naar het buitenland vluchtte. Vervolgens weidde Van Acker uit over de andere misstappen in 1940 en de kwalijke invloed van het entourage van de koning. Ook de reizen die Leopold had gemaakt tijdens de bezetting en zijn mager protest over het beleid van het land onder het Duitse bewind kwamen aan bod, maar de kritiek van Van Acker richtte zich uiteraard vooral op de twee punten waarover hij zelf steeds meer bezwarend materiaal had kunnen verzamelen: het gesprek met Hitler in Berchtesgaden en de deportatie van de koning³⁵⁹.

De premier las eerst het verslag van Burggraaf Davignon voor, als reactie op de katholieke kritiek dat de minister zich bij zijn beschuldigingen baseerde op documenten opgesteld door de nazi's: *'N'oubliez pas que ce sont des boches!'*.

Bij zijn kritiek op de deportatie van de koning gaf Van Acker een lezing van het verslag van Victor Van Straelen. Het is onduidelijk wanneer Van Acker precies in het bezit is gekomen van dit document, hoewel hij zeker al op 9 juli over een uitgetikte versie van de nota beschikte³⁶⁰. Van Straelen was een academicus die tevens goed bevriend was met Leopold en regelmatig contact had met de vorst tijdens de oorlog. Zijn verslag komt in grote mate overeen met de al besproken nota van generaal Tilkens³⁶¹. De essentie is eveneens dat de vorst verklaarde dat hij niet in België wou zijn bij de bevrijding en dus heel wat voordelen zag in zijn deportatie.

In hun werk over koning Leopold hebben de Antwerpse historici Velaers en Van Goethem hun bedenkingen bij de versie van het verslag van Van Stralen dat Van Acker voorlas in de kamer. Deze kwam immers niet overeen met de door Van Straelen zelf geschreven nota die bewaard

³⁵⁹ Parlementaire Handelingen, 20.7.1945, pp. 529-533, Kamer.

³⁶⁰ Ongedateerd document 'Van Straelen', Microfilm 101/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge. Dit document werd Van Acker toegezonden op 9 juli.

³⁶¹ Zie Hoofdstuk I, p. 5

wordt in het Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij. We citeren hun werk: ‘Wanneer we de tekst die Van Acker in de Kamer voorlas, vergelijken met het ontwerp van de hand van Van Straelen [een door Van Straelen zelf sterk geredigeerde, geschreven nota] zelf, stellen we vast dat beide teksten, behoudens een aantal taal- en stijlvariaties in grote mate gelijklopend zijn, behalve dan precies wat de cruciale vraag betreft: heeft de koning zijn wegvoering al dan niet uitgelokt? Wat dit betreft zegt de tekst die Van Acker als de nota-Van Straelen voorstelde, precies het tegenovergestelde van wat er in het ontwerp zelf staat. Volgens het ontwerp zei de koning over de gesprekken met de Duitsers: ‘Anderzijds ging het niet om gesprekken betreffende zijn eventuele vertrek (*il ne s’agissait pas (de) conversations relatives à son départ eventuel*). (...) In de door Van Acker in de Kamer voorgelezen nota- Van Straelen luidde het: ‘Anders laat hij [Leopold] niet na te bevestigen dat er slechts gesprekken betreffende zijn eventuele vertrek uit België hadden plaatsgevonden (*il n’y avait eu que des conversations relativement à son départ eventuel de Belgique*) (...) Van Acker zei dus net het omgekeerde van wat er in het ontwerp stond: *geen* gesprekken over een eventueel vertrek, versus *slechts* gesprekken over dat gesprek’³⁶².

Beide auteurs beschikten echter niet over de nota die Van Acker al lang voor de gesprekken in zijn bezit had. De uitgetikte versie van het verslag van Van Straelen die Van Acker begin juli in zijn bezit kreeg, komt ongeveer tot op de letter overeen met de tekst die Van Acker voorlas in de kamer. Van Acker heeft met andere woorden zelf niets veranderd aan de papieren die hem overhandigd waren, de originele tekst was wel degelijk ‘*il n’y avait eu que des conversations relativement à son départ eventuel de Belgique*’. Waarom heeft Van Straelen in zijn geredigeerde versie dan deze aanpassing gemaakt? Het is onduidelijk.

Toen Pirenne begin juli had vernomen dat de eerste minister in het bezit was van een bezwarende nota over de deportatie van de vorst, opgesteld door diens oude vriend Van Straelen, ging hij deze bezoeken en met dat gerucht confronteren. Het was 8 juli, Van Acker bevond zich op dat moment in Sankt Wolfgang. Volgens Pirenne zou Van Straelen zeer verontwaardigd gereageerd hebben en verklaard hebben dat hij nooit zo’n nota had opgesteld, noch enig document aan Van Acker of zijn regering had gegeven. Desnoods zou hij dat zelfs schriftelijk willen bevestigen³⁶³.

Na de toespraak van Van Acker in de kamer zou Pirenne zich weer naar Van Straelen begeven. Over die ontmoeting zou in zijn gepubliceerde mémoires niets verschijnen, doch in de ongepubliceerde versie is er wel een verslag van te lezen. Toen Pirenne Van Straelen vroeg wat hij te zeggen had over de documenten die Van Acker had voorgelezen, reageerde die uitermate brutaal: ‘D’emblée il me dit: “Est-ce que l’apôtre de Salzbourg vous a mis au courant de la situation exacte? Quand on prend un avocat, le moins qu’on puisse faire c’est de se confier entièrement à lui. Vous a-t-il dit toute la vérité? Vous avez un devoir, c’est aujourd’hui, même de lui faire savoir qu’il doit abdiquer sans conditions’.

³⁶² VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 990.

³⁶³ PIRENNE, *Mémoires*, p. 263.

Pirenne was vanzelfsprekend geschokt. Toen hij Van Straelen herinnerde aan zijn vroegere belofte en hem vroeg om deze schriftelijk neer te schrijven, weigerde deze. Hij voegde eraan toe dat hij Pirenne helemaal geen vertrouwelijke zaken moest toevertrouwen en verklaarde dat de zaken die Van Acker verteld had de waarheid waren en dat hij deze in een rapport had opgeschreven dat hij vervolgens naar Londen had gestuurd. Pirenne zei dat de vorst alles zou ontkennen. Ook vroeg hij waarom Van Straelen het vertrouwen van zijn vriend de vorst zo had geschonden. '*J'avais une activité secrète patriotique et j'ai fait ce que j'ai cru être mon devoir*', antwoordde Van Straelen, waarop Pirenne hem uitschold voor een verrader. Bij het buitengaan riep Van Straelen de secretaris nog na dat hij de *risée* van Brussel was ³⁶⁴. Velaers en Van Goethem, die slechts indirect over dit onderhoud waren ingelicht, hadden dus een overschot aan gelijk toen ze erover schreven 'Het gesprek was blijkbaar niet vlot verlopen' ³⁶⁵.

Waarom had Van Straelen bij het eerste bezoek van Pirenne dan zo hevig gereageerd? Van Acker zou daar later het antwoord op geven: '*Van Straelen était de bonne foi. Il ne m'avait ni écrit, ni rencontré, mais il ignorait que j'étais en possession de son propre manuscrit qu'il avait rédigé pendant l'occupation pour Londres*' ³⁶⁶.

Belangrijk is echter ook dat we de ware toedracht van de deportatie – volgens de huidige stand van het onderzoek – kort bespreken. Van Acker had zich bij zijn beschuldigingen altijd gebaseerd op twee korte nota's, die van Van Straelen en die van generaal Tilkens. Later zou blijken dat deze twee documenten niet de volledige waarheid weergeven. De historicus Albert de Jonghe heeft overtuigend aangetoond dat de deportatie van de koning wel degelijk door de Duitsers georganiseerd werd ³⁶⁷. Niettemin had de koning wel degelijk weinig problemen met een deportatie, hij zag er zelfs heel wat voordelen in. Men moet besluiten dat, hoewel de Duitsers dan wel de deportatie besloten en uitgevoerd hadden, de koning zelf al vroeg op de hoogte was van deze plannen en omdat hij er vele voordelen in zag, heeft hij nooit getracht er onderuit te komen. Of, in de woorden van de Jonghe: 'Anders dan Van Straelen en Van Acker duidelijk te verstaan geven heeft de koning zelf niet spontaan zijn wegvoering voorbereid. Wel heeft hij zich voorbereid (dat is iets heel anders) op de gebeurtenis die hij onafwendbaar wist indien hij in geval van een geallieerde landing nog niet ondergedoken was' ³⁶⁸. Tilkens en Van Straelen wisten echter niets over de Duitse machinisties en besloten uit de gesprekken met de vorst waarin deze zei dat hij bij de bevrijding niet in België aanwezig wou zijn en voordelen zag in een wegvoering, dat hij deze zelf georganiseerd had, wat de premier dan overnam.

Men kan echter niet zeggen dat Van Acker ter slechter trouw handelde. Op het moment van de discussies waren de nota's van Van Straelen en Tilkens de enige die nieuwe informatie gaven

³⁶⁴ Ongepubliceerde Memoires Jacques Pirenne, p. 114. Algemeen Rijksarchief.

³⁶⁵ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 991.

³⁶⁶ Ongedateerd document 'Van Straelen', Microfilm 101/1165, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁶⁷ DE JONGHE (A.), *Aspecten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland*, passim.

³⁶⁸ DE JONGHE (A.), *Aspecten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland*, pp. 118-119.

over de deportatie van de vorst. Albert de Jonghe baseerde zijn onderzoek in sterke mate op Duitse documenten, waar de premier op dat moment nog niet over kon beschikken. Eind 1945 zouden de Geallieerden pas op nieuwe documenten stoten die de rol van Leopold bij zijn deportatie in een veel beter daglicht stelden ³⁶⁹. Het beste bewijs dat Van Acker nadien inzag dat hij een fout had gemaakt, was zijn toespraak over de koning tijdens de debatten ten tijde van de volksraadpleging in 1950, waarbij hij van de deportatie helemaal geen hoofdargument meer maakte. Hij noemde het nu enkel een ‘psychologische factor die een geweldige slag aan de koning had toegebracht’ ³⁷⁰. Het enige wat men Van Acker op dat vlak dus kan verwijten, was dat hij te impulsief had gehandeld, maar binnen de context van periode en gezien de belangrijke positie van zijn bronnen, was dat te begrijpen.

In een tweede luik vinden Velaers en Van Goethem het verdacht dat Van Acker in zijn discours de laatste zin weglaat uit volgende passage uit de nota Van Straelen : *‘Il arriva au Roi de présenter une lettre écrite, au début de mai 1944, par son chef de cabinet M. Louis Fredericq, dans laquelle celui-ci exprime l’avis qu’il serait utile que le Souverain quitte le chateau de Laeken pour rejoindre les prisonniers belges en Allemagne. Le Roi repoussait cet avis, disant que le gouvernement allemand ne l’internerait certainement pas dans un camp de prisonnier, mais dans un chateau confortable. L’effet moral encompté par M. Louis Fredericq ne serait donc pas obtenu’*. Volgens de twee historici is uit die zin ontegensprekelijk af te leiden dat Leopold zijn eigen vertrek niet georganiseerd had. Wij vinden die uitspraak wel erg cru, de slotopmerking is in geen geval in staat om alle andere beschuldigingen en vermoedens van Van Straelen zomaar van tafel te vegen. Na meer dan een halve eeuw en na het onderzoek van de Jonghe kunnen we inderdaad besluiten dat de koning zijn eigen wegvoering niet heeft georganiseerd, maar uit een lezing van *enkel* de nota-Van Straelen, is dat echter niet af te leiden.

Leopold zei enkel dat het *moreel effect* van een krijgsgevangenschap toch niet bereikt zou worden. Is dat echter een reden om te vermoeden dat de vorst niet weggevoerd wilde worden? Allerminst. In het document staat immers te lezen dat Leopold niet aanwezig wou zijn bij de volkswoede tegen de collaborateurs (*‘...il prévoyait une ‘reaction sanglante’*) en dat hij toch vermoedde dat de Duitse bezetting enkel *vervangen* zou worden door een Geallieerde bezetting (*‘Le Roi dit aussi que le gouvernement ne sera pas libre d’agir selon ses vues propres, lorsqu’une armée alliée occuperait le territoire’*). Het document zegt zelfs letterlijk dat Leopold pas terug zou komen als deze ongeregeldeheden gestopt waren (*‘...il ne voulait pas être y mêlé et (...) il reviendrait quand tout serait fini’*). We kunnen dus besluiten dat de betreffende laatste zin de koning geenszins vrijspreekte. Dat verklaart echter niet waarom Van Acker deze wegliep. Wou hij Fredericq in bescherming nemen, gezien deze door het verzwijgen van die laatste opmerking minder afgeschilderd werd als

³⁶⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 10.12.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

³⁷⁰ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 991.

een politieke opportunist? Het is onmogelijk er een sluitend oordeel over te vellen, maar het lijkt ons dus onjuist om achter Van Ackers speech malafide bedoelingen te zoeken.

Van Ackers kritiek op de deportatie was tevens het einde van zijn betoog. Hij sloot af met de bepeinzing dat indien de vorst een maand eerder had afgetreden met de bedoeling dat zijn zoon drie jaar later – bij zijn meerderjarigheid – de troon zou overnemen van de regent, het land geen crisis had gekend. De premier hoopte dat die oplossing uiteindelijk nog uit de bus zou vallen. Hij was alleszins niet van plan om snel verkiezingen uit te schrijven, gezien deze dan enkel zouden draaien rond de koningskwestie, wat nefast zou zijn voor het land. De koningskwestie mocht onder geen beding misbruikt worden voor eigen politiek gewin. Van Acker riep dan ook op tot kalmte en eendracht: *‘Je souhaiterais être un grand orateur, capable d’emporter la conviction de mes auditeurs. Je me bornerai simplement à faire appel à tous les Belges et je leur dis: Serrons-nous les coudes, serrons-nous autour du jeune prince, espoir de demain, représentant cette belle monarchie qui, durant un siècle, a été base de la prospérité nationale et du bien-être de tous les Belges. Le pays a besoin de calme, d’ordre, de travailler dans la paix et la concorde’*. Hij sloot af met een emotionele oproep om de toekomst van het land en de dynastie te vrijwaren: *‘Souvent, dans mon enfance, mes yeux se sont arrêtés sur une gravure représentant une femme de Pompeï, une mère, clouée sur place par la lave montante du Vésuve et brandissant à bout de bras son enfant qu’elle veut sauver du désastre. Notre enfant à nous, c’est la Patrie. C’est, mûs par un instinct identique, que nous raidirons nos volontés unanimement conjuguées afin d’assurer le maintien de la monarchie, la continuité de la dynastie, la permanence et la grandeur d’une Belgique digne de son passé et confiante dans ses destinées’*³⁷¹.

Na Van Acker zou Spaak nog een zeer lang requisitoir geven tegen de vorst. Hieruit is voor ons vooral belangrijk dat Spaak in tegenstelling tot Van Acker wel zou spreken over het Politieke Testament. De minister van Buitenlandse Zaken zou echter enkel een verklaring geven over het laatste hoofdstuk van het document, waarin Leopold van de leden van de vooroorlogse regering Pierlot een ‘noodzakelijke genoegdoening’ eiste. Ook daarover is nog niet echt duidelijkheid gerezen. De historicus Stengers weet het feit dat Spaak de rest van het Testament niet besprak aan vergetelheid, Spaak had volgens hem de inhoud van het document grotendeels vergeten gezien het Testament, nadat de ministers hoofdstuk zeven hadden afgewezen, terug was gegeven aan Cornil³⁷². De ex-minister en historicus Hendrik Fayat zou het stilzwijgen echter wijten aan de inhoud van dat laatste hoofdstuk. Van Acker en Spaak zouden gebonden zijn aan een belofte van discretie, de rest van het document mocht immers pas bekend gemaakt worden als de ministers het beruchte hoofdstuk hadden aanvaard³⁷³. Tenslotte zijn er Velaers en Van Goethem, die Fayat deels volgen in zijn thesis van discretieplicht, maar er tevens van overtuigd zijn dat Van Acker en Spaak wisten dat de uitspraken over Vlamingen en Walen, het economisch liberalisme en de

³⁷¹ Parlementaire Handelingen 20.7.1945, pp. 536-537, Kamer, alwaar de citaten.

³⁷² STENGERS (J.), *Leopold III*, p. 196

³⁷³ FAYAT (H.), ‘Leopold III’, p. 223

veroordeling van de repressie van de kleinere collaborateurs enkel voor een enorme hetze in het land zouden zorgen ³⁷⁴.

Deze laatste thesis is volgens ons inderdaad de juiste. We hebben gezien dat Van Acker in een bespreking in juni met de katholieke ministers en topmannen op de vraag van Pierlot had ingestemd om slechts in zeer beperkte mate gebruik te maken van de inhoud van het Politieke Testament ³⁷⁵. Ongetwijfeld omdat beide mannen zich erg goed bewust waren van het feit dat het document enkel voor meer controverse en dus een grotere escalatie van het conflict zou zorgen. Spaak en Van Acker waren er dus nog steeds van overtuigd dat het hele document bekendmaken nefast zou zijn voor de situatie in het land.

Spaak, die net als Van Acker in zijn slot had opgeroepen om de kroonprins Boudewijn te steunen, werd gevolgd door de liberale minister van Binnenlandse Zaken Van Glabbeke. Deze zou vooral het huwelijk van de vorst aanklagen, waarbij hij de familie van prinses Lilian zeer hard aanpakte. De reeks aanklachten zou eindigen met een redevoering van Delfosse, minister in de vooroorlogse regering Pierlot, die stipuleerde dat de koning altijd in de Duitse overwinning had geloofd ³⁷⁶.

Het debat werd afgesloten op 26 juli, er werden twee moties voorgelegd, één door de katholiek Carton de Wiart en één door de liberaal Maistriau. Carton de Wiart stelde een motie voor waarin werd gezegd dat men het betreunde dat het debat had plaatsgevonden en dat er geen enkele conclusie uit getrokken kon worden. In Maistriaus voorstel werden de verklaringen van de regering Van Acker echter zonder commentaar integraal goedgekeurd en sprak men zijn vertrouwen uit in de regering. Het was duidelijk dat slechts één van de beide moties aanvaard kon worden. Uiteindelijk zou die van Maistriau het halen met 94 stemmen tegen 62 bij 2 onthoudingen ³⁷⁷. Alle katholieke ministers – wiens ontslag nog steeds ‘in beraad’ was bij de regent – stemden tegen de motie ³⁷⁸. De stemming toonde vooral aan dat Leopold zich slechts gesteund zag door één partij en dat het parlement zich duidelijk tegen de vorst had gekant. De debatten hadden geen enkel resultaat behaald buiten de polarisatie in het land en het parlement nog eens extra in de verf te zetten.

Net voor de debatten op 20 juli zouden losbarsten, was Van Acker terug gesprekken aangegaan met de katholieke ministers, in de hoop deze terug in de regering te krijgen. Volgens Knatchbull-Hugessen waren de katholieken onmiddellijk na de stemming van het wetsontwerp in de Senaat middels een derde man onderhandelingen begonnen om opnieuw in de regering te stappen, in ruil zou er in extremis toch geen parlementair debat volgen, dat op dat moment

³⁷⁴ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 987.

³⁷⁵ Dagboekantekening op 21.6.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁷⁶ VELAERS & VAN GOETHEM, *Leopold III*, p. 987.

³⁷⁷ Parlementaire Handelingen 26.7.1945, p. 608, Kamer.

³⁷⁸ EYSKENS (G.), *De Mémoires*, p. 174

uitgesteld zou zijn tot 24 juli. Hij voegde wel dat de situatie erg verward was ³⁷⁹. Hij zou dezelfde dag nog een tweede telegram sturen waarin hij meldde dat het uitstellen van het debat afhing van het resultaat van de onderhandelingen tussen de regering en de katholieken ³⁸⁰. Noch in het archief van Van Acker, noch in zijn dagboeknotities vinden we hier echter meer informatie over. Van Acker zou trouwens geen aantekeningen meer maken in zijn dagboek tot de dag na de debatten ³⁸¹. Gezien de debatten op het afgesproken tijdstip toch aanvingen, kunnen we ervan uitgaan dat de gesprekken niet echt succesvol waren verlopen.

Toen de gemoederen na de debatten weer enigszins bedaard waren, trachtte Van Acker nogmaals zijn regering te redden en knoopte hij opnieuw gesprekken aan met de katholieke ministers. Op 28 juli werden ze allen ontvangen door de premier. Deze stelde hen voor om de regering weer te vervoegen, opdat het land weer geleid zou worden door een kabinet van nationale eenheid. Het aantal ministers zou behouden blijven, net als de huidige ploeg. In de nieuwe regeringsverklaring zou het vrouwenstemrecht opgenomen worden, naast een wapenstilstand tussen de partijen over de koningskwestie. De katholieken trokken zich 's avonds terug en vergaderden met de overige kopstukken. Het leek hen onmogelijk om in te gaan op de voorstellen van Van Acker, hijzelf had door zijn bijdrage in de debatten ervoor gezorgd dat hij 'erg moeilijk' stond, en de positie van minister van Binnenlandse Zaken Van Glabbeke was zelfs 'onmogelijk' geworden. Het gezelschap zou het voorstel niet aannemen ³⁸². Van Acker zou echter niet opgeven en ontbood Du Bus de Warnaffe nogmaals, hij trachtte hem opnieuw te overtuigen en vroeg of de katholieke partij haar standpunt alsnog zou willen herzien ³⁸³. De katholieken zouden opnieuw een topperleg organiseren maar schoten de voorwaarden van Van Acker alweer af. Nadien bevestigden de parlementsleden hun conclusies en belde Du Bus de Warnaffe Van Acker op met het officiële en definitieve antwoord van de partij. De premier was erg geïrriteerd en antwoordde dat hij weinig zin had om een nieuwe ploeg bijeen te pleisteren, maar dat hij er wel in zou slagen ³⁸⁴.

Van Acker begon al snel met nieuwe formatiegesprekken en slaagde erin om al tegen de volgende dag een nieuwe regering klaar te stomen. Er werden twee liberale ministers toegevoegd, twee ministers van de UDB en twee technici ³⁸⁵. De katholieken zouden voor het eerst sinds 1884 weer in de oppositie gaan ³⁸⁶. Knatchbull-Hugessen merkte op dat dit wel een erg vreemde situatie

³⁷⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 19.7.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

³⁸⁰ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 19.7.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

³⁸¹ Dagboekantekening op 26.7.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁸² Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 169, Microfilm 245, SOMA.

³⁸³ EYSKENS (G.), *De Mémoires*, p. 174

³⁸⁴ Ongepubliceerde Mémoires Du Bus de Warnaffe, p. 169, Microfilm 245, SOMA.

³⁸⁵ De UDB, of Union Démocratique Belge, was een travaillistische en christelijke partij. Ze werd voor het eerst opgenomen in de regering, maar zou bij de verkiezingen in 1946 volkomen van de kaart geveegd worden en niet lang daarna verdwijnen.

³⁸⁶ EYSKENS (G.), *De Mémoires*, p. 174

was, gezien het quasi ongewijzigde regeringsprogramma eigenlijk goedgekeurd was door de katholieken, maar ze er nu toch in oppositie moeten tegen gaan. Hij was ook ingelicht dat vooral de positie van Van Glabbeke en het feit dat de katholieken geen gezichtsverlies wilden lijden de belangrijkste redenen waren om niet op de voorstellen van Van Acker in te gaan. Een medewerker van het Foreign Office merkte daardoor op *'This attitude on the part of a responsible political party is tiresome and deplorable'*³⁸⁷. Het is inderdaad opvallend dat de katholieken, die enkele weken voordien nog hadden verklaard tegen snelle verkiezingen te zijn omdat deze de aard van een plebisciet zouden hebben, zich nu plots wel en masse achter het voorstel van de vorst schaarden. Hun houding had dan ook weinig te maken met een oprecht geloof in de onschuld van de vorst, maar wel met zuiver electorale motieven. Ze gingen ervan uit dat een leopoldistische houding hen een grote electorale zege zou opleveren.

Nu de terugkeer van de koning geregeld was door het goedgekeurde wetsontwerp van de regering en het regentschap dus gestabiliseerd was, de parlementaire debatten achter de rug waren en Van Acker een nieuwe regering op de been had gekregen, wou Van Acker terugkeren naar de andere politieke problemen, die volledig geblokkeerd waren geweest door de crisis.

³⁸⁷ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 31.7.1945, Microfilm 371/49008, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

VI

DE REGERING VAN ACKER II

De regeringsverklaring van de tweede regering Van Acker toonde aan dat de koningskwestie voor hen een uitgemaakte zaak was: ‘ (...) de politieke crisis die sedert drie maanden het land heeft verdeeld, heeft gans bijzonder het nodige werk van wederopbouw verhinderd en vertraagd. Voor de regering komt het er op aan een gedeelte van de verloren tijd terug in te winnen. Zij stelt er echter prijs op, vooraf, bij de aanvang van deze verklaring, kennis te geven van haar wil te laten overgaan tot wetgevende verkiezingen’. Hiervoor zou de regering zo snel mogelijk de nieuwe kieslijsten in orde maken, waardoor de ‘incivieken’ niet aan de verkiezingen zouden kunnen deelnemen. Voor de rest wou de regering het regeerakkoord van de eerste regering Van Acker verder uitwerken, dat was de cruciale taak die vervuld moest worden voor de komende verkiezingen. Een groot deel van de regeringsverklaring stond dan ook in het teken van de economische politiek die de regering ging voeren. Hij sloot af met een oproep tot eensgezindheid: ‘Zij [de regering] rekent op haar meerderheid om in haar taak te helpen. Zij wenst dat de oppositie aan opbouwende kritiek zal doen en haar bedrijvigheid zal controleren. (...) Het land heeft behoefte aan eendracht, orde, kalmte, tucht en arbeid’ ³⁸⁸.

Met andere woorden, voor Van Acker was het lot van Leopold beslist en moest er nu vooral werk gemaakt worden van de verdere heropbouw van het land. De economische politiek stond centraal en moest na de maandenlange crisis terug aangezwengeld worden. Hijzelf was de koningskwestie alleszins volledig moe. In de periode van de debatten en de regeringsvorming schreef Van Acker : ‘Moest ik met het geval van de koning niet staan, ’t is te zeggen door de verantwoordelijkheid door mijn optreden het ergste voor het land te kunnen voorkomen, dan zou ik er zeker uittrekken’ ³⁸⁹. Zijn uitgestoken hand naar de oppositie en het feit dat het oude regeerprogramma gewoon werd verdergezet, wierp alleszins haar vruchten af. Een maand nadat de regering Van Acker II van start was gegaan schreef de premier deze notitie over de houding van de katholieken: ‘ Ze [de regering] werkt zich flink door de moeilijkheden Ze heeft een goede week gehad. De oppositie der katholieken was niks. Dat komt niet alleen omdat het zestig jaar geleden is dat ze nog in de oppositie waren, maar omdat de meerderheid onder hen denkkelijk van een andere mening is. Velen noemen zulks een operette-oppositie, ik acht het een verstandige oppositie’ ³⁹⁰.

Toch zou het niet lang duren eer de koningskwestie weer opdook. Op de eerste oktober was Leopold opnieuw verhuisd, hij had Sankt Wolfgang met zijn familie verlaten en ging zich vestigen

³⁸⁸ Parlementaire Handelingen, 7.8.1945, pp. 630-631, Senaat.

³⁸⁹ Ongedateerde dagboekantekening omstreeks augustus 1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁹⁰ Dagboekantekening op 1.9.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

in Zwitserland, in het dorpje Prégny nabij Genève. Bij zijn vertrek stelde hij een nieuw bericht aan het land op. Daarin verklaarde hij niet enkel zijn liefde voor België en zijn gehechtheid aan haar burgers, hij verdedigde ook weer zijn politiek in 1940 en tijdens de bezetting. De koning beweerde dat zijn aanwezigheidspolitiek het land enkel voordelen had opgeleverd. De beschuldigingen die tijdens de parlementaire debatten waren geuit over de ontmoeting met Hitler in Berchtesgaden, veegde hij als grove leugens aan de kant. Hij benadrukte dat hij een onderhoud met Hitler had aanvaard – en niet omgekeerd – om over het lot van de Belgische krijgsgevangenen en bevolking te praten. Er hadden volgens de vorst echter nooit politieke onderhandelingen plaatsgevonden. Sterker, Leopold beweerde dat al zijn tegenstanders dit al lang geweten zouden hebben, moesten ze geaccepteerd hebben zijn documenten in te kijken toen hij die hen ter inzage had aangeboden. Ook de geruchten dat hij zelf zijn deportatie had bewerkstelligd, noemde hij laster. Ten slotte sprak hij nogmaals zijn wens uit dat de eendracht onder de Belgen zich zou herstellen en dat de soevereine volkswil zich zou uitspreken over zijn terugkeer ³⁹¹.

Daags nadien schreef de krant *Le Quotidien*: '*Le Premier Ministre trompe l'opinion publique. A trois reprises le Roi a offert de communiquer ses dossiers. Une fin de non-recevoir lui a été opposée*'. De volgende dag ging de krant verder met haar aanval tegen Van Acker en zijn regering, die echter onmiddellijk actie ondernam. Het dagblad werd verboden nog te ³⁹². De maatregelen van de regering zouden een zeer verontwaardigde reactie van de oppositie doen losbarsten.

De katholiek Cartion de Wiart interpelleerde er de eerste minister over in de Kamer maar de discussie werd echter pas echt verhit in de Senaat, waar Van Acker aankondigde dat hij het debat over de koning heropende. Hij verklaarde dat de koning in zijn bericht de waarheid over Berchtesgaden had verdraaid ³⁹³, '*(...) Lorsque le Roi affirme qu'il s'est raidi dans une résistance passive, il oublie que pareille attitude, en admettant qu'elle soit exacte, n'était pas à la mesure de la fonction royale et de ses devoirs de souverain à l'égard de son pays et de ses alliés. Ce qui a sauvé l'honneur du pays, maintenu son droit à l'indépendance, c'est ni la présence du Roi à Laeken, à Ciergnon, au Zoute, ou en Autriche, nul sa visite à Berchtesgaden, ni son mariage, ce qui a sauvé le pays, c'est la décision du gouvernement belge de continuer la lutte jusqu'à la victoire finale*' ³⁹⁴. Van Acker ontkende dus rechtuit hetgeen de vorst in zijn bericht aan het land had gezegd, dat zijn aanwezigheid in België tijdens de oorlog het land en haar bevolking geholpen had. Ook over Berchtesgaden bleef Van Acker bij zijn oude standpunten: '*Je maintiens que le Roi, croyant à la victoire allemande, s'est rendu de son propre gré à Berchtesgaden et que, au cours de l'entretien, il a abordé des questions politiques telles que, notamment dans le cadre d'une Europe dominé par l'Allemagne, l'indépendance relative de la Belgique et le maintien de la dynastie. Je confirme tous les passages de ma déclaration du 20 juillet. J'ai donné à cette occasion des détails et des précisions qui ne sont en rien réfutés dans le message royale.* - (Interruption: Où sont vos preuves?)

³⁹¹ Bericht van Leopold aan het land 1.10.1945, Microfilm 63/667, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁹² PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 286.

³⁹³ EYSKENS, *Mémoires*, p. 188

³⁹⁴ Toespraak van Van Acker in de Senaat op 16.10.1945. Geciteerd uit: PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 288.

– *Toutefois, si on le désire, je fournirai de nouvelles précisions. Le Roi rappelle dans sa proclamation que le gouvernement a fait état de témoignages allemands. Il oublie le témoignage du vicomte Davignon, ancien ambassadeur de Belgique à Berlin, qui n'est certes pas suspect*. De eerste minister herhaalde ook zijn uitspraken over de deportatie van de vorst, die hij nogmaals staaft aan de hand van de nota van Van Straelen.

Vervolgens ontkende hij resoluut dat de vorst hem ooit had voorgesteld zijn eigen documenten in te kijken. Van Acker deed het verhaal van de ontmoeting van hem en Du Bus de Warnaffe met Leopold op 7 juli, toen de vorst zelf had geweigerd kennis te nemen van de documenten die Van Acker had meegebracht en had verklaard dat hij zijn beslissing zou nemen zonder rekening te houden met de beschuldigingen over Berchtesgaden en zijn eigen deportatie³⁹⁵.

Van Acker had een zeer goede reden om bij zijn eerdere verklaring over de gesprekken te Berchtesgaden te blijven. Begin september was hij via Roch in het bezit gekomen van de notulen die de tolk Schmidt had opgemaakt van het onderhoud tussen Leopold en Hitler. De kabinetschef van Van Acker had er maar één iets over te zeggen toen hij de premier het document overhandigde: *'C'est un salaud'*³⁹⁶. Het verslag van Schmidt confirmeerde alles wat voordien al geweten was³⁹⁷. Enkele dagen later zou daar nog een tweede interview met staatsminister Meissner bijkomen, waarin deze ook confirmeerde dat Leopold gedurende de oorlog had blijven geloven in de Duitse overwinning en dat de protesten van de koning bij zijn deportatie slechts schone schijn waren geweest³⁹⁸.

De verklaringen van Van Acker waren niet zonder gevolg. De secretaris van de vorst, Pirenne, reageerde meteen. Hij had daags voordien een brief geschreven aan senaatsvoorzitter Gillon waarin hij verklaarde dat Van Acker in de Senaat de brief van de koning zou aanvallen. In dat geval moest Gillon Pirennes brief voorlezen. In die brief stond te lezen dat premier Van Acker wel degelijk het voorstel van de vorst om diens documenten te raadplegen had geweigerd toen de vorst op 11 juli Van Acker had voorgesteld om een ministeriële commissie aan te stellen die over de grond van de koningskwestie diende te oordelen³⁹⁹. De koning had toen inderdaad gezegd dat hij al zijn documenten aan die commissie zou overdragen, maar Van Acker had het voorstel om zo'n commissie op te richten onmiddellijk afgeschoten, zoals we hebben gezien. In geen enkel verslag is trouwens de expliciete vraag van de vorst aan Van Acker terug te vinden om zijn

³⁹⁵ Toespraak van Van Acker in de Senaat op 16.10.1945. Geciteerd uit: PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 288.

³⁹⁶ Dagboekantekening op 7.9.1945, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

³⁹⁷ "Traduction de la photocopie du "Compte rendu" du Dr. Schmidt, Ministre, Chef du Ministerbüro, "concernant l'entretien entre le Führer et le Roi des Belges, Léopold, le 19 novembre 1940 à Berghof".', Microfilm 63/667, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁹⁸ Verklaring van Meissner op 11.9.1945 te Oberursel, Microfilm 63/667, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

³⁹⁹ PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 289

dossiers in te kijken. Het lijkt ook sterk gezien de vorst zélf niet eens kennis wou nemen van de dossiers die premier had meegenomen ⁴⁰⁰.

Nadat Gillon en kamervoorzitter Van Cauwelaert – die ook door Pirenne verwittigd was – snel overlegd hadden over de brief, onderbrak de senaatsvoorzitter de aan de gang zijnde zitting. Hij liet weten dat hij door de secretaris van de vorst in het bezit was gesteld van een belangrijk bericht dat hij aan de Senaat diende voor te lezen. Hij wou dit echter niet doen voor hij de eerste minister en diens regering er eerst zelf had over ingelicht, dan zou hij tijdens de senaatszitting van de volgende dag de brief voorlezen. Van Acker zou na het voorlezen van de brief van Gillon slechts een kort commentaar geven waarin hij verklaarde dat de vorst enkel gevraagd had om bijvoorbeeld Bodson en Marcq door de regering, of enkele leden van de regering, te laten horen, om het parlementaire debat te verhinderen. Hij had de koning toen geantwoord dat zijn voorstel tot niets diende en dat een debat ook dan onvermijdelijk was ⁴⁰¹. Vervolgens vroeg de premier om de debatten uit te stellen tot de volgende dag, wat werd toegestaan ⁴⁰².

Waarom deze vreemde tactiek van Van Acker, hij had de waarheid toch aan zijn zijde? De premier, van wie we wisten dat hij al lang zijn buik vol had van de koningskwestie en die al even goed beseftte dat het actueel blijven van de problematiek enkel in de kaart speelde van de katholieken, wou de debatten echter gewoon trachten tegen te houden.

De volgende dag nodigde hij een aantal politici uit op zijn kabinet. Het ging zowel om senatoren als om volksvertegenwoordigers van alle partijen. Toen het gezelschap bijeen was, toonde Van Acker de door Schmidt opgestelde notulen over het onderhoud te Berchtesgaden. Hij verklaarde dat hij er begin september van in het bezit was gekomen van het document, nadat het gevonden was door de Geallieerden in de Kanselarij van het Derde Rijk. Spaak sprong onmiddellijk in, voor hem had de discussie nu echt lang genoeg geduurd, ze had enkel nadelige gevolgen voor het land. Hoewel de regering bereid was om haar documenten te publiceren om haar argumenten te staven, werd er toch getwijfeld. Men vroeg zich af of er geen betere oplossing voorhanden was. De katholiek Carton de Wiart was duidelijk, de regering had zulke grove beschuldigingen aan het adres van de vorst geuit dat men verplicht was om het hele dossier mee te delen aan de beide kamers. De premier was er echter van overtuigd dat dit er enkel voor zou zorgen dat alles sterk uit de hand zou lopen, men moest daarentegen alles doen om het debat te vermijden. Er werd besloten het document aan de vorst over te maken. Voor er verder gegaan werd met de discussies moest men de koning toelaten zijn eigen versie te geven van de zaken die in het document beweerd werden ⁴⁰³. Van Acker zou daarom ook Pirenne ontbieden en ook hem op de hoogte stellen van het nieuwe document. Hij gaf hem een kopie mee die hij aan de vorst moest overdragen. De premier vroeg aan Pirenne om de conclusies van de vorst over het

⁴⁰⁰ Cf. Hoofdstuk IV

⁴⁰¹ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 160, Algemeen Rijksarchief

⁴⁰² PIRENNE (J.), *Mémoires*, p. 289

⁴⁰³ Verslag Moyersoen en Pholien van de bijeenkomst op het kabinet van Van Acker op 18.10.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

document op te schrijven en aan hem mee te delen. Na de ontmoeting zou Pirenne nog bezoek krijgen van Van Overbergh, die de officiële verbindingsman zou zijn tussen de premier en de secretaris van de koning. Van Overbergh voegde aan de vraag van Van Acker toe of de koning bij zijn antwoord ook kon laten weten wanneer hij vermoedde dat zijn dossier zou kunnen verschijnen ⁴⁰⁴.

De overhandiging aan de vorst van de voor hem bezwarende documenten zou volgens Van Acker weinig gevolgen hebben, zei hij in een gesprek met Knatchbull-Hugessen. Hij zag drie hypothesen voor de koning. Ten eerste zou de koning misschien helemaal niets antwoorden of helemaal geen politieke daden meer stellen, wat strikt gezien ook zijn verplichting was tegenover de Zwitsere regering, die niet wilde dat de koning deelnam aan politieke activiteiten terwijl hij in het land verbleef. Als tweede mogelijkheid dacht Van Acker dat de koning misschien overtuigd zou geraken door de beschuldigingen in de documenten en alsnog zou abdiceren en tenslotte was er altijd de kans dat hij de waarheidsgetrouwheid van de documenten in vraag zou stellen. In dat geval zou hij blijven bij zijn weigering om te abdiceren en zou hij de zaak laten aanslepen tot de verkiezingen. Van Acker had de hoop op de tweede oplossing echter al opgegeven en vermoedde dat de koning zou wachten tot de verkiezingen. Hij was zelfs redelijk zeker dat de koning zelfs na verkiezingen zou weigeren troonsafstand te doen. Dit alles ondanks het feit dat volgens Van Acker zelfs de katholieke leiders inzagen dat de zaak van de koning verloren was. Zij waren echter met handen en voeten gebonden, de polarisatie en de open strijd had hen gedwongen het standpunt van de leopoldistische massa te volgen, wat nu onmogelijk nog tegen te houden was ⁴⁰⁵. We hadden al gezien dat de katholieke ministers zich vroeger hadden verzet tegen een volksraadpleging of verkiezingen over de koningskwestie.

Van Acker besloot dat het essentieel was dat de koningskwestie opgelost geraakte voor de verkiezingen, maar hijzelf had geen idee hoe dat bewerkstelligd kon worden indien de vorst bij zijn standpunt bleef. Hij verklaarde tegen de ambassadeur dat hij hoopte dat de Geallieerden misschien konden laten blijken dat ze de koning niet steunden, want hij vermoedde dat de koning het idee had opgevat dat hij op de Geallieerden kon rekenen om hem terug te brengen. Knatchbull-Hugessen antwoordde hem hetzelfde als in de voorbije maanden: het officiële standpunt was dat van strikte neutraliteit. Dat betekende natuurlijk ook het omgekeerde van wat Van Acker vroeg, de Geallieerden zouden evenmin steun geven aan de vorst ⁴⁰⁶.

Een maand later zou Van Acker tijdens een bezoek aan Londen nogmaals proberen steun los te weken bij de Geallieerden. Op het moment dat hij zou trachten de koningskwestie te bespreken tijdens een lunch met de Britse regering, zou de Belgische ambassadeur echter letterlijk binnenvallen op Downing Street nr. 10 en de premier blijven volgen 'als een schaduw' zodat Van

⁴⁰⁴ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 164, Algemeen Rijksarchief

⁴⁰⁵ 'The king question', rapport van Knatchbull-Hugessen op 20.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁰⁶ 'The king question', rapport van Knatchbull-Hugessen op 20.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Ackers plan in het water viel ⁴⁰⁷. De Belgen zouden zelf hun boontjes moeten doppen, hoewel de Geallieerden wel besloten hun militairen in het land te houden tot na de verkiezingen ⁴⁰⁸. Van Acker had hen gewaarschuwd dat indien de katholieken een absolute meerderheid zouden halen, dat kon leiden tot de beslissing van de CVP om de koning terug te halen. Hijzelf was erg bang voor wat dan zou gebeuren, tegen de Britse ambassadeur zei hij zelfs dat hij in dat geval een burgeroorlog niet uitsloot ⁴⁰⁹.

Van Ackers grootste zorg was dus om te verzekeren dat de koningskwestie geen onderdeel zou worden van de kiesstrijd. De te snelle publicatie van het dossier van de koning trachten te verhinderen zou daarom een eerste stap in de goede richting zijn.

Een kleine week nadat Pirenne door Van Overbergh over de bedoelingen van Van Acker was ingelicht, liet Pirenne via Van Overbergh het antwoord van de vorst weten. Het commentaar van de koning, in de vorm van een brief aan zijn secretaris, had dezelfde teneur als zijn bericht aan het land bij zijn verhuis naar Zwitserland; de koning had slechts vragen gesteld aan de Führer over de terugkeer van de krijgsgevangenen, de verbetering van de ravitaillering en een verlichting van de oorlogsinspanningen. Leopold ontkende resoluut dat hij politieke onderhandelingen had gevoerd. Het document, waarvan hij zei dat het niet ging om een stenografische opname van het gesprek maar wel om een verslag dat enkele dagen na de feiten was opgesteld, legde hem woorden in de mond die eigenlijk door Hitler waren uitgesproken of misvormde de zaken die hij wel had gezegd. Samengevat, de koning ontkende elk punt van het verslag dat in zijn nadeel uitdraaide en viel de betrouwbaarheid van het verslag aan ⁴¹⁰. Gezien Van Acker het document van Schmidt had voorgelezen aan een aantal parlementairen, wou de vorst dat ook zijn antwoord door de premier aan dezelfde parlementairen voorgelegd werd. Tenslotte liet de secretaris weten dat de koning zijn dossier klaar zou hebben voor publicatie januari 1946 ⁴¹¹, maar dat hij daarvoor wel in het bezit moest worden gesteld van een fotografische kopie van het verslag van Schmidt en van de ondervragingen van Schmidt, Meissner en Davignon ⁴¹². Van Overbergh bracht de premier op de hoogte.

Binnen de regering was men van mening dat, rekening houdend met de mening van de groep parlementairen die ook van het antwoord van de vorst op de hoogte moesten worden

⁴⁰⁷ 'Telegram Knatchbull-Hugessen naar Foreign Office op 20.11.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁰⁸ Telegram Knatchbull-Hugessen naar Foreign Office op 20.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁰⁹ 'The king question', rapport van Knatchbull-Hugessen op 20.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴¹⁰ Brief Leopold aan Pirenne op 25.10.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

⁴¹¹ Brief Pirenne aan Van Acker op 1.11.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

⁴¹² Brief Pirenne aan Van Overbergh, 29.10.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

gebracht, men moest trachten te bekomen dat het verslag van Schmidt en het antwoord van de koning tegelijk en zonder verdere commentaar in de pers moest verschijnen enerzijds, en dat men anderzijds een witboek moest opstellen met daarin alle relevante documenten over de koningskwestie ⁴¹³.

Toen Pirenne een dag later bij Van Acker ontboden werd om over de kwestie te overleggen, kwamen de duidelijke spanningen tussen de twee mannen onmiddellijk weer boven. De premier noemde Pirenne '*un homme incorrect*', de secretaris van de vorst had immers nog voor iemand van de regering op de hoogte was van het antwoord van de koning al een gesprek gehad met een journalist van Belga, ondanks een afspraak tot absoluut stilzwijgen tot dat ogenblik. Pirenne, gekrenkt in zijn eer, verdedigde zich en beweerde dat hij enkel tegen de journalist in kwestie had gezegd dat hij het antwoord van de vorst aan de regering zou overdragen, niets meer. De sfeer tussen beide mannen bleef niettemin erg gespannen. Spaak, die ook aanwezig was, zou het grootste deel van het gesprek voor zijn rekening nemen. Het voorstel van Spaak om alle documenten – die van de koning en die van de regering – samen uit te brengen, onder verantwoordelijkheid van deze laatste, werd door Pirenne niet geaccepteerd. De koning en hijzelf wilden niet weten van een gezamenlijke publicatie van de dossiers van de koning en de regering. Deze laatste was volgens hen de 'aanklager', het zou dus totaal niet kunnen dat deze ook verantwoordelijk was voor de publicatie van de verdediging van de vorst. Spaak wou dan weer niets weten van gescheiden publicaties, waarop Pirenne voorstelde om beide delen simultaan te laten publiceren. Op dit moment kwam Van Acker tussen, hij was akkoord met eender welke van deze methodes maar wou echter praten over wat er met het 'document Schmidt' moest gebeuren. Volgens hem was het onvermijdelijk dat de pers het document in handen zou krijgen. Van Acker wou echter elk nieuw parlementair debat vermijden en dacht dat het daarom het beste was dat zowel het document als het antwoord van de vorst zonder commentaar in de pers zouden verschijnen. Elke vorm van commentaar door één van de betrokken partijen die erbij gepubliceerd zou worden, zou de polemiek enkel weer opnieuw starten. Pirenne, die een inhoudelijke kritiek op het document had opgesteld, kon deze dus niet laten publiceren. Hoewel Pirenne teleurgesteld was dat hij zijn eigen bespreking niet bekend mocht maken, ging hij akkoord toen Van Acker hem duidelijk maakte dat, indien men de door hem voorgestelde methode hanteerde, er geen nieuw parlementair debat zou volgen ⁴¹⁴. In de ongepubliceerde memoires van Pirenne staat te lezen dat men ook alsnog tot een akkoord kwam om de dossiers te publiceren in een witboek 'met alle gewenste garanties' ⁴¹⁵. Hij had voorstel van de regering was dus toch nog aanvaard.

Na het vertrek van Pirenne liet Van Acker, zoals beloofd, de parlementairen die hij had ingelicht over het verslag van Schmidt nu ook kennis nemen van het antwoord van de koning.

⁴¹³ Notulen van de ministerraad van 30.10.1945, Algemeen Rijksarchief (on-line)

⁴¹⁴ Nota Pirenne over de audiëntie bij Van Acker op 31.10.1945, , Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴¹⁵ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 172, Algemeen Rijksarchief.

Over de bijeenkomst werd door Van Overbergh een verslag opgesteld. Nadat Van Acker het antwoord van de vorst had laten lezen, viel er een pijnlijke stilte ⁴¹⁶. Het is onduidelijk of dat kwam omdat men onder de indruk was van het antwoord van de vorst, of omgekeerd. Men kan echter vermoeden dat het het laatste was. Uit het verslag van de Britse ambassadeur en de medewerkers van het Foreign Office leren we dat slechts weinigen onder de indruk waren van het antwoord van de koning, ze vonden het vooral ontwijkend en dachten dat het vooral bedoeld was om een mogelijke oplossing te vertragen ⁴¹⁷. Hoe dan ook, de aanwezigen in Van Ackers kabinet besloten na een korte discussie dat ze instemden met het idee van de regering, een onmiddellijke publicatie in de pers leek ook in hun ogen de beste oplossing ⁴¹⁸.

Van Ackers manoeuvre had gewerkt. De parlementaire debatten waren gestopt, de dag dat ze zouden hervatten werden ze weer enkele dagen verschoven om uiteindelijk *sine die* uitgesteld te worden ⁴¹⁹. Door zowel het verslag van Schmidt als Leopolds antwoord zonder enig commentaar in de kranten te laten verschijnen, was elk kamp tevreden gesteld zonder dat er een nieuw debat geopend werd.

De dossiers van koning en regering

Dat Van Acker had toegezegd om een witboek op te stellen, betekende niet dat hij vanaf nu gewillig zou meewerken met de koning en zijn secretaris. Pirenne had de vraag van de koning om fotoreproducties van bepaalde documenten te ontvangen op brief gesteld en bracht deze begin november bij Van Acker, samen met een brief waarin hij in naam van de koning verklaarde dat diens dossier verschijnensklaar zou zijn in januari. De premier bekeek de brieven en verklaarde dat hij niet antwoordde op een brief die niet van de koning zelf uitging. Op de vraag om de fotoreproducties zei Van Acker slechts dat de vorst op 7 juli alle mogelijkheden had gekregen om deze stukken onmiddellijk zelf in te kijken. Pirenne onderbrak de minister: 'Die zijn toen aangeboden in omstandigheden die onaanvaardbaar waren. Ze bekijken betekende abdicatie!'. Spaak ontkende dat onmiddellijk, maar Pirenne bleef bij zijn standpunt. Uiteindelijk ontstond er een vruchteloze discussie tussen beide mannen, tot Van Acker tussenkwam en nogmaals benadrukte dat hij weigerde op brieven te antwoorden die niet van de vorst zelf afkomstig waren. Er volgde een vreemde vaudeville. Pirenne, verontwaardigd, zei tegen Van Acker dat de koning niet zelf zijn brieven schreef, maar dat liet doen door zijn secretariaat. Waarop Van Acker opmerkte: 'In dat geval moet er op de brief staan *'sur ordre du Roi'*'. Pirenne wees de eerste

⁴¹⁶ Verslag Van Overbergh op 31.10.1945, , Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴¹⁷ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 31.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴¹⁸ Verslag Van Overbergh op 31.10.1945, , Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴¹⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 19.10.1945, Microfilm 23/594, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

minister erop dat in de brief stond '*le Roi demande que*' en dat ze dus geschreven was op orders van de koning. Van Acker aanvaardde dat echter niet. Hierop vroeg Pirenne hem de brief terug en schreef er zelf met losse hand onder '*écrite sur les ordres du Roi*', Van Acker reageerde slechts laconiek: 'In dat geval zal ik de brief beantwoorden' ⁴²⁰. Deze anekdote is tekenend voor de relatie tussen de premier en de secretaris van de vorst. Ook bij de komende ontmoetingen en brieven zou Van Acker niet aarzelen om de medewerker van de vorst tegen te werken. Het was duidelijk dat hij dit deed om de publicatie van het witboek uit te stellen tot na de verkiezingen. De premier was er zich immers goed van bewust dat een lange verkiezingsstrijd waarbij de koningskwestie centraal zou staan – wat zeker het geval zou zijn moest het witboek gepubliceerd worden net voor de verkiezingen – enkel voordeel zou opleveren voor de katholieken.

Nadat deze brievenkwestie geregeld was, ging men over tot de orde van de dag. Van Acker deed verslag van de mening van de regering, unaniem gesteund door de groep parlementairen van een paar dagen eerder, dat een witboek gepubliceerd zou worden. De regering zou alle relevante stukken van haar kant verzamelen en vroeg de vorst hetzelfde te doen. Beide dossiers zouden dan in een enkel volume gepubliceerd worden, onder autoriteit van de regering. Pirenne krabbelde echter terug. Hij zei dat hij eerst de vorst zelf zou moeten raadplegen over dat voorstel, gezien de regering hier een dubbele rol zou spelen van zowel scheidsrechter als aanklager. Spaak merkte op dat Pirenne dus van mening was veranderd sinds hun laatste ontmoeting, maar Pirenne betwistte dat. Hij was altijd van mening gebleven dat er twee aparte, parallelle delen moesten opgesteld worden. Bij conflicten zou een hogere autoriteit zich moeten uitspreken. Volgens Spaak kon de regering dit echter nooit accepteren, ze zou enkel een werk publiceren onder haar eigen exclusieve verantwoordelijkheid. De discussie bleef duren, zonder dat er een oplossing uit de bus kwam. Uiteindelijk besloot Van Acker dat hij de secretaris van de vorst binnenkort een brief zou schrijven waarin hij terug zou komen op het probleem. Pirenne moest deze dan aan de vorst bezorgen. Hiermee sloot Van Acker de bespreking af ⁴²¹.

In de brief die Van Acker naar Pirenne zou schrijven, zei hij dat de koning dringend verwittigd moest worden van twee zaken, die allebei zowel door de parlementaire delegatie als door de regering erg gewenst waren. Ten eerste zou de vorst zijn eigen verslag over de ontmoeting in Berchtesgaden aan het land moeten bekendmaken en ten tweede vroeg hij aan de vorst om akkoord te gaan met de plannen van de regering om in de loop van januari een witboek te publiceren. Van Acker rekende erop dat zoiets zowel de gemoederen zou bedaren als de 'gedachten verlichten' ⁴²². Pirenne antwoordde slechts dat de koning pas kon antwoorden op de brief van de eerste minister als hij de al zo lang gevraagde fotografische kopies van de documenten Schmidt, Meissner en Davignon had ontvangen. Pas dan wou Pirenne de brief van Van Acker aan

⁴²⁰ Verslag Pirenne over de audiëntie bij de eerste minister op 3.11.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴²¹ Verslag Pirenne over de audiëntie bij de eerste minister op 3.11.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴²² Van Acker aan Pirenne op 6.11.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

de vorst overmaken ⁴²³. Volgens Pirenne zou Van Acker nooit een antwoord gestuurd hebben op deze brief ⁴²⁴. De situatie zat dus weer muurvast. Pirenne zag niet in dat hij door zijn houding perfect inspeelde op de strategie van Van Acker.

Ondertussen was het verslag van Schmidt en de brief van de koning in de pers verschenen. Al snel bleek dat de regering een grote fout had gemaakt. In plaats van de gemoederen te bedaren, liet de publicatie echter de controverse weer opflakkeren. Op 10 november werd in de Senaat het debat heropend.

Al van bij de aanvang bleek dat nog niets vergeten of vergeven was, de sfeer was even bitsig als voordien. Premier Van Acker werd in de discussie betrokken toen de katholieke senator Ronse, voordien lid van de regering Van Acker I, de discussie weer hervatte over de schorsing van het dagblad *Le Quotidien*. Van Acker reageerde door aan de ex-minister te vragen waarom deze plots zijn politiek hekelde, terwijl hij er vroeger net altijd mee akkoord was. Ronse refuteerde zeer verontwaardigd dat een ex-minister zich niet hoorde te verdedigen over zijn voorbije activiteiten als minister tegenover zijn vroegere regeringshoofd. De ruzie ging echter al snel weer over de gesprekken in Berchtesgaden en de algemene houding van de vorst tijdens de oorlog ⁴²⁵.

Uiteindelijk zou men, net als in oktober, weer terugkomen op de weigering van Van Acker om kennis te nemen van de dossiers van de koning. Als bewijs hiervoor bleef men vasthouden aan de brief van Pirenne aan senaatsvoorzitter Gillon. Zoals we gezien hebben, had Leopold de eerste minister echter nooit een dergelijk voorstel gedaan. Om zich te verdedigen gaf de premier een kort verslag van de gesprekken met de vorst in juli ⁴²⁶, het welk overeenkwam met het door ons gegeven relaas ⁴²⁷.

In een laatste poging om de premier in diskrediet te brengen, trachtte men hem aan te vallen op zijn verslag over de deportatie van de vorst ⁴²⁸. Hier moet toegegeven worden dat de premier zich moeilijk kon handhaven tegen de kritiek. De redenen hiervoor hebben we al besproken ⁴²⁹.

Het debat, dat op zaterdag was begonnen, werd de maandag daarop heropend. Dezelfde onderwerpen passeerden de revue. Uiteindelijk zou het debat eindigen met het goedkeuren van een motie waarin akte werd genomen om alle documenten inzake de koningskwestie te publiceren en werd het vertrouwen in de regering herbevestigd. De meerderheidspartijen stemden voor, de minderheid tegen ⁴³⁰. Het was het laatste debat over de koningskwestie in de regeerperiode van het kabinet Van Acker II.

Ondertussen was Jacques Pirenne nog steeds druk bezig te werken aan het dossier van de koning. Twee weken na het einde van de debatten ontving Pirenne van de premier de

⁴²³ Pirenne aan Van Acker op 7.11.1945, Microfilm 64/673, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge.

⁴²⁴ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 178, Algemeen Rijksarchief

⁴²⁵ Parlementaire Handelingen 10.11.1945, pp. 906-909, Senaat.

⁴²⁶ Parlementaire Handelingen 10.11.1945, pp. 931-933, Senaat.

⁴²⁷ Cf. Hoofdstuk IV.

⁴²⁸ Parlementaire Handelingen 10.11.1945, p. 934, Senaat.

⁴²⁹ Cf. Hoofdstuk IV.

⁴³⁰ Parlementaire Handelingen 12.11.1945, pp. 977-979, Senaat.

fotografische kopie van de originele, Duitse tekst van het verslag van Schmidt. Bij het document had de kabinetschef van Van Acker nog een brief geschreven waarin nogmaals werd verklaard dat de koning met het oog op de publicatie van het witboek, de documenten die hij daarin wenste te zien verschijnen, aan de regering moest overhandigen ⁴³¹. In zijn antwoord aan Roch verklaarde Pirenne opnieuw dat de koning pas zijn documenten zou afstaan nadat hij ook de fotografische kopieën kreeg van de andere door hem aangevraagde documenten. Bij toeval schreef Pirenne op dezelfde dag als Roch ook een brief dat de koning geweigerd had om zijn dossier door de regering te laten publiceren, hij beschouwde deze nog steeds als zijn 'aanklager'. De vorst stelde daarom de volgende procedure voor:

1) De koning publiceert zijn dossier tegelijk met de regering in de eerste twee weken van januari. De dossiers worden eerst onderling uitgewisseld, waarna beide partijen nog aanpassingen kunnen doen. Eens de communicatie tussen beide partijen beëindigd is, worden de dossiers gedrukt. Hun publicatie betekent het einde van de werkzaamheden.

2) De dossiers worden onderzocht door een extraparlamentaire commissie. Deze zou bestaan uit drie personen, waarvan één door de koning wordt benoemd, één door de regering en een derde door de twee eersten. Deze commissie zou dan een rapport schrijven over de twee dossiers.

3) Vervolgens moet er een volksraadpleging komen over de terugkeer van de koning. Deze moet geregeld worden door een wet die deze van 17 juli [het einde van de onmogelijkheid tot regeren wordt bepaald door de verenigde kamers] moet vervangen. De volksraadpleging is bindend en definitief en incivieken mogen er niet aan deelnemen. Opdat mogelijke breuklijnen in het land niet zichtbaar zouden worden, moeten alle urnen centraal in Brussel verzameld worden en dan pas geopend. Enkel het totale resultaat wordt vermeld. In de nieuwe wet zou ook gestipuleerd worden dat indien de bevolking zich uitspreekt tegen de koning, deze dan abdiceert ten gunste van zijn oudste zoon. Indien de koning echter wint, wordt hij onmiddellijk hersteld in zijn prerogatieven.

De consultatie moet plaatsvinden vòòr de wetgevende verkiezingen, om te voorkomen dat deze uitgevochten zouden worden over de persoon van de koning. Indien de koning het pleit zou winnen, komt hij ook pas terug na de verkiezingen ⁴³².

De koning greep dus weer terug naar zijn idee van een volksraadpleging, ondanks eerdere toespelingen in vroegere berichten aan de natie dat hij zich zou schikken naar de 'wil van het volk', waarmee algemeen werd aangenomen dat de vorst de eerstvolgende wetgevende verkiezingen bedoelde. Binnen de regering was er niemand voorstander van een volksraadpleging,

⁴³¹ Roger Roch aan Pirenne 24.11.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴³² Pirenne aan Roch 1.12.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

noch binnen de socialistische partij. Enkel Spaak had een paar maanden geleden al eens laten verstaan dat hij het als een mogelijkheid zag, maar Van Acker schreef daarover neer: 'Spaak zelf was geneigd hierop in te gaan. Heeft hij iets achter 't oor? Of is hij alleen een zwakkeling? Dat is de vraag die men zich kan stellen. De waarheid is: een zwakkeling. Hij was heel verwonderd toen ik hem zei dat bij een volksraadpleging de meerderheid zich ten gunste van de koning zou uitspreken. Hij laat zich bedotten' ⁴³³. De twee maanden die verlopen waren, hadden Van Acker allerminst op andere gedachten gebracht, ook hij bleef resoluut gekant tegen het idee. Voor de volksraadpleging in 1950 schreef hij er dit over neer: 'Welke de uitslag van de stemming weze, de koning is een verloren man. Onthoud dat goed. Men stemt niet over een koning. Over een koning stemmen is een koning oordelen en veroordelen. Een koning kan niet de man zijn van een partij, van een klasse, van een gewest. Een koning moet de koning zijn van alle Belgen, die als onpartijdige scheidsrechter boven het gewoel staat. Een koning mag geen twistappel zijn, maar een reden tot eendracht. Dat kan Leopold III niet. Deze stemming zal Vlamingen en Walen tegenover elkander stellen, dan wanneer wij aan elkander behoefte hebben voor het bestaan en het welzijn van ons land' ⁴³⁴.

Het plan van de vorst was dus totaal geen optie voor Van Acker. Pirenne, die in zijn herhaaldelijk schrijven altijd aandrang op een snel antwoord om de dossiers voor de verkiezingen af te kunnen krijgen, werd altijd geconfronteerd met erg lange wachtperiodes voor hij een antwoord kreeg. Een te begrijpen tactiek van Van Acker, gezien een publicatie van de dossiers voor de verkiezingen nu zeker totaal ongewenst was voor de premier, nu hij het verdere plan van de vorst had gehoord. Gezien een volksraadpleging totaal buiten de kwestie was, zou een publicatie van de dossiers er enkel voor zorgen dat de verkiezingen nóg meer over de koningskwestie zouden uitgevochten worden, wat ten allen koste vermeden moest worden. In zijn mémoires zou Pirenne jaren nadien ook de bepeinzing maken dat het niet publiceren van het witboek achteraf gezien misschien een tactische vergissing van het leopoldistische kamp was geweest. De verkiezingsstrijd ging immers sowieso om de koningskwestie gaan en mits het witboek hadden de katholieken toen een absolute meerderheid kunnen halen ⁴³⁵.

Toen de secretaris van de koning op kerstavond nog steeds geen antwoord had ontvangen op zijn vorige brieven, schreef hij de kabinetschef van Van Acker opnieuw. Om aan te tonen dat het menens was, voegde hij een kopie toe van alle brieven die hij de voorbije maand al naar de premier had geschreven. Ook hij had door dat de vooropgestelde publicatiedatum van de eerste helft van januari onhaalbaar begon te worden. Gezien hijzelf nog voor nieuwjaar naar Genève trok, vroeg hij in een laatste poging nogmaals de documenten waar hij al zo lang op wachtte ⁴³⁶.

⁴³³ Dagboek aantekening op 16.10.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴³⁴ Ongedateerde nota omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiël Van Acker, Rijksarchief Brugge

⁴³⁵ PIRENNE (J.). *Mémoires*, p. 298.

⁴³⁶ Pirenne aan Roch 24.12.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

Het kon natuurlijk toeval zijn, maar het was wel erg sterk dat Roch net op die dag het antwoord van de eerste minister verstuurde op de brieven van de secretaris van eind november en begin december. De toon van de brief was erg vijandig. De eerste minister verweet Pirenne om telkens te vragen naar een fotografische kopie van het rapport Schmidt: 'Waarom is de koning zo bang dat de hem bezorgde de feiten verkeerd zou kunnen weergeven als hij zelf schrijft (...) dat de lijnen van het interview overeenkomen met zijn eigen verslag uit die periode? Daarbij kan men zich ook afvragen waarom deze gevraagde fotografie een effect zou kunnen hebben op de communicatie van de koning van het verslag dat hij zelf verklaard heeft te hebben opgesteld op het moment van de feiten. (...) Samengevat: er zijn twee versies over de conversatie tussen de vorst en Hitler. Eén ervan is het document Schmidt dat de regering had en heeft gedeeld met de koning, een ander is het verslag van de vorst zelf, dat hij echter niet deelt met de regering'⁴³⁷.

Ook over de weigering van de koning om tot een gezamenlijke publicatie van het witboek over te gaan, was Van Acker niet te spreken. Hij schreef dat de koning zo te zien slechts parallel met de regering zijn dossier wil publiceren, in een gemeenschappelijke procedure. De premier zag echter niet in wat de vorst daaronder verstond, gezien er tussen de koning en regering nooit een engagement was tot zo'n procedure. Voor hem was het simpel: *'Il s'agit de publier des documents. Le Gouvernement publiera ceux qu'il possède. Dans un but de clarté il a offert de publier dans le même livre ceux que possède Sa Majesté. Cette offre ne compromet en rien le droit qui appartient au Roi de soumettre à la Nation toutes considérations qu'il jugerait opportunes. Le Roi a repoussé cette offre. Le Gouvernement ne peut qu'en prendre acte. Il appartiendra donc au Secrétariat du Roi de faire la publication annoncée par sa lettre de 2 novembre. Le Gouvernement publiera de son côté, le livre dont le Parlement a désiré l'impression. Si ce livre ne contient pas la documentation que le Roi prétend détenir, c'est que le Roi ne l'aura pas désiré'*⁴³⁸.

De toon die Van Acker aanslaat is erg duidelijk: de problemen die gerezen waren bij de publicatie van de dossiers, waren niet de zijne. Indien de vorst wou dat het witboek van de regering ook zijn eigen documenten bevatte, deed hij er best aan om deze over te maken.

Ondertussen was de premier wel in zijn doel geslaagd, het witboek zou nooit gepubliceerd geraken voor de verkiezingen en zou dus nooit onderdeel kunnen worden van de verkiezingsstrijd. Van Acker was immers al sinds de eerste dagen van zijn tweede regering ervan overtuigd dat een lange verkiezingsstrijd vermeden moest worden. Zijn droomscenario was dat de regering eind 1945 zou vallen door de schuld van één van de andere partijen, desnoods mits wat

⁴³⁷ Roger Roch aan Pirenne 24.12.1945, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴³⁸ Roger Roch aan Pirenne 24.12.1945, Dossier 51, Archief Prinses Liliane-Leopold III, Archief van het Koninklijk Paleis.

‘aanmoediging’ van de premier. Op die manier zou er slechts een zeer korte verkiezingsstrijd zijn en kon men de BSP niets verwijten. Hij besprak zijn plan onder andere met de regent ⁴³⁹.

Begin december zou Van Acker tegen Knatchbull-Hugessen zeggen dat hij al tweemaal geprobeerd had om de communisten uit te regering te krijgen, om dan zo snel mogelijk verkiezingen uit te schrijven – liefst nog in januari – zodat er geen langgerekte electorale strijd zou zijn. De communisten hadden echter allebei de aanvallen van Van Acker doorgeslikt en verdergedaan, onder andere na een kritiek van de premier op de communistische krant *Le Drapeau Rouge*, die het regeringsbeleid inzake de lonenpolitiek had aangevallen ⁴⁴⁰. Gezien de communisten niet in zijn val traptten, wou Van Acker het nogmaals proberen ⁴⁴¹. Op de ministerraad van 6 december kwam het daarbij tot een ruzie tussen de communist Lalmand en de liberaal Kronacker, maar ook deze zou opgelost geraken ⁴⁴², tot ergernis van de eerste minister ⁴⁴³.

Uiteindelijk zou de premier er niet in slagen de communisten in een positie te dwingen ontslag te nemen om zo vervroegde verkiezingen uit te kunnen schrijven. Bijgevolg zou hij zelf de situatie moeten forceren. Nog voor nieuwjaar had hij daarover een bespreking met de partijtop ⁴⁴⁴, ook de prins en zijn kabinet waren akkoord dat vroege verkiezingen in hun voordeel zouden spelen ⁴⁴⁵. De keuze was dus gemaakt.

Op de eerste ministerraad van 1946 onthulde Van Acker zijn bedoelingen aan de regering. Hij verklaarde dat verkiezingen zich opdroegen, het programma van de regering was immers zo goed als voltooid en de nieuwe problemen die zich gingen opwerpen, moesten aangepakt worden door een nieuwe regering. De premier repte echter geen woord over de koningskwestie ⁴⁴⁶. Op de volgende ministerraad kondigde Van Acker de ontbinding van de kamers aan en stelde als datum voor de wetgevende verkiezingen 17 februari voor. De provinciale verkiezingen, die belang hadden voor de indeling van de senaat, zouden een week later plaatsvinden ⁴⁴⁷. De volgende dag las de premier in de kamer de ontbindingsverklaring van de regering voor. Van Acker somde de realisaties van de regering op en besloot dat, gezien de voornaamste taken die de regering zich had vooropgesteld (vooral op economisch gebied) vervuld waren, het dus aangewezen was om de kiezer deze te laten evalueren. Daarnaast waren er een aantal belangrijke zaken die geregeld moesten worden zonder dat de regering daarbij electorale motieven zou mogen nastreven en waren de meningsverschillen tussen de partijen in de regering sterk aan het toenemen.

⁴³⁹ Dagboek aantekening op 22.11.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁴⁰ Notulen van de Ministerraad op 29.11.1945, Algemeen Rijksarchief (on-line)

⁴⁴¹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 31.10.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁴² Dagboek aantekening op 6.12.1945

⁴⁴³ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 6.12.1945, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁴⁴ Dagboek aantekening op 28.12.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁴⁵ Dagboek aantekening op 29.12.1945, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁴⁶ Notulen van de Ministerraad op 3.1.1946

⁴⁴⁷ Notulen van de Ministerraad op 9.1.1946

Verkiezingen zouden voorkomen dat deze het beleid plots zouden lamleggen. De koningskwestie werd vanzelfsprekend doodgezwegen ⁴⁴⁸.

Hoewel Van Acker en zijn naaste omgeving al een hele tijd deze vroege verkiezingen planden, was het besluit van de premier om de kamers te ontbinden en de verkiezingen uit te schrijven een grote verrassing. Vooral in het parlement en bij de katholieken sloeg het nieuws in als een bom. Oorspronkelijk was men van plan geweest om de verkiezingen pas te laten plaatsvinden in maart of april. De strikte geheimhouding die heerste over de plannen had dus haar vruchten afgeworpen ⁴⁴⁹. De CVP reageerde dan ook woedend, onder andere omdat de premier zo ook had vermeden dat het vrouwenstemrecht op wetgevend niveau besproken kon worden voor de verkiezingen ⁴⁵⁰. Dat was een bewuste keuze van de premier en zijn partij. Overal in Europa was men het vrouwenstemrecht aan het invoeren en ook in België was de discussie gaande, waarbij voor- en tegenstanders elk vooral politieke motieven hadden. Bij de socialisten had men na de invoering van het gemeentelijk stemrecht voor vrouwen de mening opgevat dat dit enkel een versterking van de rechterzijde opleverde. 'De ondervinding leert dat, na enige tijd, de vrouw stemt als de man. Het gevaarlijke ogenblik is de overgangperiode. Na de bevrijding werden voetstappen aangewend door de verschillende partijen om het vrouwenstemrecht in te voeren. Het vrouwenstemrecht voor de gemeenteverkiezingen bestond sedert de eerste wereldoorlog. De ontleding van deze verkiezingen bewijst dat vrouwenstemrecht een versterking van rechts betekende (...). De linkse partijen werden overtuigd dat het wenselijk was het vrouwenstemrecht uit te stellen' aldus Van Acker. Hijzelf had zelfs nog langer willen wachten met het invoeren van het vrouwenstemrecht, tot na de koningskwestie volledig van de baan was, maar schreef dat hij in die periode niet meer voldoende gezag had binnen de partij om zijn zienswijze door te duwen ⁴⁵¹.

Koning Leopold en Pirenne werden op 10 januari via de zoon van deze laatste van de beslissing van de regering op de hoogte gebracht. De vorst besloot dat hij zijn dossier niet bekend zou maken tot na de verkiezingen, opdat zijn persoon de kiesstrijd niet zou beïnvloeden ⁴⁵². Om zijn positie vast te leggen schreef de vorst op 16 januari een brief naar de regering, waarin hij zijn visie gaf op de komende verkiezingen en de volgens hem aan te raden tactiek. Ten eerste sprak hij zijn bezorgdheid uit over de monarchie. Deze mocht nooit gelijkgesteld worden met de politiek van één partij, noch mocht ze het onderwerp worden van de verkiezingen. Nu was ze echter een gevaar aan het worden voor het land: *'Le conflit qui est né, bien malgré moi, autour de ma personne, compromet le relèvement de la Belgique, entrave l'oeuvre de la reconstruction'*. De vorst zag daar maar één oplossing voor: *'C'est pourquoi je propose au gouvernement de s'en remettre au pays pour lui*

⁴⁴⁸ Parlementaire Handelingen op 9.1.1946, p. 221-226, Kamer.

⁴⁴⁹ Telegram Knatchbull-Hugessen aan het Foreign Office op 1.1.1946, Microfilm 371/49011, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

⁴⁵⁰ SOLEME (O.), *De val van de regeringen in België 1945-1947*, p. 133

⁴⁵¹ 'Aan het roer', Onafgewerkte Memoires Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁵² Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, p. 196, Algemeen Rijksarchief.

demander de se prononcer, le plus tôt possible après les élections, sur la question de la reprise de mes prérogatives institutionnelles'. In dat opzicht vond de koning dat de overeenkomst over de modaliteiten van de publicatie van de dossiers van beide partijen een eerste stap in de goede richting was. *'Le second [de tweede stap] devrait-il ne pas être, à la date que déciderait le Parlement, une consultation de la Nation, qui permettrait avec les Chambres, renouvelées par les élections, comme à moi-même, de prendre une décision conforme à celle qui serait souhaitable par une importante majorité du corps électoral?'*⁴⁵³.

De koning bleef dus vastbesloten: enkel na een volksraadpleging zou hij beslissen over een terugkeer. In zijn brief die hij had geschreven na zijn verhuis naar Zwitserland, had de vorst het nog over de 'soevereine volkswil'. In zijn nota aan de premier op 24 november was al gebleken dat hij daarbij enkel nog dacht aan een volksraadpleging en nu deelde hij die these ook officieel mee aan alle ministers.

Volgens Pirenne, die het bericht persoonlijk kwam brengen, zou Van Acker de secretaris oorspronkelijk met een brede glimlach en uitgestoken hand ontvangen hebben. Nadat hij de brief gelezen had, vertrok zijn aangezicht. Hij zou zich echter snel weer herstellen en verklaren: *'C'est un dommage que ça vienne trop tard'*. Toen Pirenne begon over de publicatie van het witboek, want hij dacht dat de premier dat bedoelde, onderbrak Van Acker hem en zei dat hij het had over het voornemen van de koning om niet in de kiesstrijd verwickeld te geraken⁴⁵⁴. De zaak van de koning was verloren volgens Van Acker. De enige bekommernis die de vorst nog zou moeten hebben, was een elegante wijze zoeken om heen te gaan⁴⁵⁵. Daarnaast moesten er dringend maatregelen genomen worden om de situatie van kroonprins Boudewijn te verzekeren. Indien dat niet zou gebeuren, was Van Acker bang dat de monarchie zelf in gevaar zou komen. Pirenne was echter niet overtuigd door de waarschuwingen van de premier en begon weer over de publicatie van de dossiers van de koning en regering. Hij wou een nieuwe poging wagen deze tot een goed einde te brengen, maar dan na de verkiezingen. De premier antwoordde dat hij dat eerst met zijn regering moest bespreken en vroeg Pirenne later terug te komen. Ondanks de opmerkingen van Van Acker, hield Pirenne vol dat de koning voor geen prijs een rol wou spelen in de electorale strijd, zelfs indirect. We hebben al gezien dat hij later in zijn *mémoires* zou schrijven dat zo'n voornemen futiel zou blijken⁴⁵⁶.

Zelf ging Van Acker met de brief naar het Paleis. De regent verklaarde zich een tegenstander van een referendum en zei dat zoiets volstrekt ongrondwettelijk was⁴⁵⁷. Ook in de ministerraad zou men niet te overtuigen zijn. Daar was men eenparig van oordeel dat het referendum

⁴⁵³ Brief van Leopold aan de regering op 16.1.1946, Dossier 51/1, Archief Prinses Lilian-Roi Leopold III, Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴⁵⁴ Verslag Pirenne over audiëntie met de premier op 16.1.1946, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴⁵⁵ Dagboekantekening op 16.1.1946, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁵⁶ Verslag Pirenne over audiëntie met de premier op 16.1.1946, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴⁵⁷ Dagboekantekening op 18.1.1946, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

geweigerd moet worden, maar men wou wel verdergaan met de publicatie van het witboek, waarbij men akkoord ging met het voorstel van de koning om dit na de verkiezingen te regelen. De enige minister die een referendum wou aangaan, was nog steeds Spaak. Deze zat op het moment van de ministerraad echter in Londen en kon enkel via telefoon meevolgen. Toen duidelijk was dat hij de uitzondering binnen de regering was, ging hij akkoord met de anderen. Een officieel antwoord aan de vorst werd opgesteld ⁴⁵⁸.

De regering volgde de koning in zijn opmerking dat het conflict rond de vorst de heropbouw van het land in gevaar bracht, maar merkte op dat, ondanks dit conflict, de reconstructie een groot succes was, dat enkel door de verlenging van het conflict in gevaar werd gebracht.

Daarom speet het de regering vooral dat ze niet kon akkoord gaan met een aantal van de opmerkingen die de vorst maakte. Niet enkel was ze nog steeds niet akkoord met de versie van de feiten die vorst gaf over de gebeurtenissen in 1940, het was vooral de door de koning gewenste volksraadpleging die haar zorgen baarde: 'Uwe majesteit doet ook weer het voorstel dat slechts gesteund wordt door één partij, dat van een volksraadpleging na de verkiezingen. Wij kunnen deze optie onmogelijk steunen, noch kunnen we verbergen dat deze ons verrast. De koning heeft in zijn verklaringen op 14 juli en 30 september zelf nog gezegd dat hij zich naar de wil van het land zou schikken, volgens de wet. Nu spreekt hij echter weer over een volksraadpleging die onconstitutioneel is volgens de Kamer'. De regering benadrukte verder dat de monarchie helemaal niet ter discussie stond. Een volksraadpleging na de verkiezingen zou echter een gevaarlijk precedent scheppen. De van nature erfelijke monarchie riskeerde zo een verkiesbaar karakter te krijgen. Daarnaast zou de volksraadpleging een gevaar kunnen vormen voor België, terwijl het land net gekalmeerd is. De agitatie die een volksraadpleging zou veroorzaken, zou het land enkel weer verder verdelen.

Over het witboek verklaarde de regering enkel dat de koning, ondanks aandringen van alle partijen, nog steeds niets had laten weten over zijn eigen verslag van het onderhoud te Berchtesgaden. Net als Van Acker in december schreef, besloten ze dat indien het witboek niet de documenten bevatte die de koning wenste dat het bevatte, dat zijn eigen schuld zou zijn ⁴⁵⁹.

Later die dag kwam Pirenne het antwoord ophalen. Van Acker zei Pirenne dat men akkoord ging om het witboek pas na de verkiezingen te publiceren. De secretaris van de vorst was echter achterdochtig en vroeg de premier 'van Jacques aan Achiël' of hij daarover de waarheid sprak. Van Acker zou rood geworden zijn en verklaard hebben: *'Si je dis que je ne publie pas, je ne publiera pas. Il va de soi que ma réponse engagera le Gouvernement, parce que moi je ne dirai pas c'était mon avis personnel, mais le Gouvernement ne m'a pas suivi. Ca sont des choses que je ne fais pas'*. De immer wantrouwige Pirenne bleef echter doorvragen tot Van Acker hem nogmaals duidelijk maakte dat

⁴⁵⁸ Dagboek aantekening op 19.1.1946, Politiek Dagboek Achiël Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁵⁹ Antwoord regeringsleden op brief van de vorst op 19.1.1946, Dossier 51/1, Archief Prinses Lilian-Roi Leopold III, Archief van het Koninklijk Paleis.

hij nooit iets zou publiceren. Op vraag van Pirenne werd nog afgesproken om een volledig vrije uitwisseling van documenten te organiseren. Ten slotte vroeg Pirenne om de brief van de vorst aan het land bekend te maken. Van Acker vond dat een foute tactiek, maar zou er zich aan houden

⁴⁶⁰.

De volgende avond werd via een radiocommuniqué zowel de brief van de vorst als het antwoord van de regering aan het land bekend gemaakt. Kort daarna verschenen in de pers een aantal berichten over de politieke activiteiten van de vorst tijdens de oorlog. Pirenne, die verklaard had dat hij in geval van onrechtmatige aanvallen op de vorst van zijn zwijgplicht verlost werd, trachtte ze te weerleggen.

Zijn laatste échte wapenfeit in de tweede regering Van Acker speelde zich af op 14 februari, drie dagen voor de verkiezingen. Die dag publiceerden de kranten een communiqué van de koning waarin deze verklaarde dat hij zijn dossier pas na de verkiezingen zou publiceren, omdat hij van zijn persoon geen electoraal strijdpunt wou maken. Bij het communiqué werden echter ook de titels van de verschillende hoofdstukken van het dossier van de vorst vermeld, waaronder een aantal veelzeggende en ronduit provocerende titels als '*La défaillance du Gouvernement Pierlot*' en '*Le Roi arrête le Gouvernement Pierlot sur la voie de la capitulation politique*' ⁴⁶¹. Het zou een woedende Pierlot nopen om de dag voor de verkiezingen nog een open brief naar de kranten te sturen waarin hij verklaart dat de aanvallen op zijn persoon hem het recht geven om het stilzwijgen dat hij tot dan had bewaard, te doorbreken ⁴⁶².

⁴⁶⁰ Verslag Pirenne over audiëntie met de premier op 19.1.1946, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴⁶¹ Communiqué van het Secretariaat van de vorst over het witboek op 14.2.1946, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

⁴⁶² Communiqué Pierlot op 16.2.1946, Dossier 54, Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne), Archief van het Koninklijk Paleis.

VI

EPILOOG

De verkiezingen van 17 februari zouden vooral voor de CVP een geweldige overwinning betekenen. Socialisten en communisten wonnen ook veld, de liberalen zakten erg terug en de UDB werd volledig van de kaart geveegd en moest het stellen met slechts één volksvertegenwoordiger. Met 92 zetels had de CVP echter niet genoeg om de meerderheid in de Kamer (212 zetels) te halen. Ook de socialisten en communisten hadden samen niet voldoende om de helft van de zetels te behalen (respectievelijk 69 en 23 zetels). Na de provinciale verkiezingen bleek dat de CVP ook in de senaat niet aan een absolute meerderheid raakte, daar had ze één zetel te kort.

Algemeen wordt aangenomen dat de CVP haar verkiezingsoverwinning te danken heeft aan een aantal factoren, waarvan het wegvallen van de extreemrechtse formaties en de opslorping van dat kiezerkorps één van de belangrijkste is. Daarnaast oefende de nieuwe, gematigde partij een veel grotere aantrekkingskracht uit dan de oude en confessionele Katholieke Blok.

Men kan er echter moeilijk omheen dat vooral de koningskwestie een zeer grote invloed heeft uitgeoefend op de resultaten. Vooral in Vlaanderen had de liberale kiezer om die reden voor de christendemocraten had gestemd. De boodschap van de koning op 16 januari, die tot doel had op te roepen dat de vorst niet in de kiesstrijd wou gemengd worden, had een volledig tegenovergesteld effect gehad – of was net uitgedraaid zoals de koning het gepland had. De publicatie van de inhoudstafel van het dossier van de koning heeft dit ongetwijfeld enkel versterkt ⁴⁶³. Het dossier zelf, dat tegen de zomer van 1946 voltooid was, werd niet gepubliceerd, maar onderzocht door een onderzoekscommissie. De resultaten van de commissie zorgden echter voor weinig beroering. Toen ze bekendgemaakt werden in 1947 was er immers een roomsrode regering onder leiding van Spaak aan de macht, die logischerwijs elke controverse rond de koning kon missen als kiespijn.

Hoewel Van Acker dus geslaagd was in zijn opzet, namelijk de publicatie van een mogelijk ophefmakend document over de koningskwestie voor verkiezingen te vermijden, diende het toch tot niets. De Britse diplomaten hadden al in de hersft van 1945 door dat de blijvende controverse rond de koningskwestie de regering Van Acker enkel schade zou berokkenen. Volgens hen maakte Van Acker enkel een kans om met zijn partij de verkiezingen te winnen als hij erin zou slagen de electorale strijd te doen draaien om de verwezenlijkingen van de regering, die niet gering waren ⁴⁶⁴. De steeds opnieuw oploeiende debatten en publicaties in de pers, met afsluiter de berichten van de koning net voor de verkiezingen, waren enkel koren op de molen van de katholieken.

⁴⁶³ SOLEME (O.), *De val van de regeringen in België 1945-1947*, p. 147.

⁴⁶⁴ Verslag Knatchbull-Hugessen voor het Foreign Office op 6.11.1945, Microfilm 371/49009, Deelarchief Foreign Office, SOMA.

Van Acker had zelf alleszins niet gedacht dat het resultaat zou zo tegenvallen: 'Over de verkiezingen: ontgoocheling. Was overtuigd dat wij en de katholieken nagenoeg dezelfde aantal zetels zouden behalen. De uitslag is de slechtste die kon bekomen worden, niet voor de partij, maar in het geheel. Maakt regeren zeer moeilijk. Vanaf 18 februari overtuigd dat de regering zeer moeilijk gevormd zou worden. Wij hadden beter verdiend. De grote meerderheid van het land is het eens over de noodzakelijkheid van deze regering en een groot deel er van heeft niettemin als preservatief tegengestemd. De factoren die tegen ons speelden waren de koningskwestie, de nationalisaties en de repressie ⁴⁶⁵'. Vooral in dat laatste zag hij de belangrijkste reden voor de tegenvallen de resultaten: 'Van Acker zelf was van oordeel dat vooral de repressie een beslissende rol had gespeeld: 'Het is de politiek der repressie die aan de CVP de grote overwinning heeft bezorgd. Waar iemand in een familie werd veroordeeld, vooral waar iemand bedreigd was, heeft iedereen blok gevormd rond de CVP' ⁴⁶⁶.

Gezien de regeringsonderhandelingen buiten ons onderzoekveld vallen, zullen we deze niet meer bespreken. Wel wijzen we erop dat Van Acker, nu de verkiezingen achter de rug waren, zich duidelijk weer meer zorgen maakte over het lot van het land, dan over het lot van de partij. De verkiezingsstrijd had hem een tijd lang van dat pad doen afwijken, maar nu hield hij weer vast aan het motief dat hem voordien altijd had gestuurd: het staatsbelang.

Na verkiezingen in februari 1945 zou Van Acker uiteindelijk wel een nieuwe ploeg samenstellen, na een mislukte poging van Spaak om een links minderheidskabinet te vormen. Eind maart stelde Van Acker zijn nieuwe kabinet voor, bestaande uit socialisten, communisten, liberalen en drie technici, na afgesprongen onderhandelingen met de CVP. In augustus zou deze derde regering Van Acker vallen over de behandeling van de collaboratie, waarna Van Acker premier-af was ⁴⁶⁷.

Het was pas bij de volgende verkiezingen, in 1949, dat de strijd rond de koning weer ten volle losbarstte. De CVP haalde hierbij een absolute meerderheid in de senaat, maar niet in de kamer. Na een lange en pijnlijke crisis zouden de liberalen toestemmen met de vorming van een roomsblauw kabinet, dat de door de koning zo gewenste volksraadpleging organiseerde op 12 maart 1950. De resultaten daarvan zijn gekend: 57% van het land sprak zich uit ten voordele van de koning, maar de resultaten waren sterk regionaal gekleurd. Vlaanderen was voor, Brussel en de geïndustrialiseerde gebieden in Wallonië sterk tegen. De liberalen waren daarom erg terughoudend om de terugkeer van de koning te organiseren en stapten uit de regering. Een voorstel van Leopold om tijdelijk te abdiceren ten gunste van zijn zoon Boudewijn kreeg niet voldoende steun en er werden nieuwe verkiezingen uitgeschreven. Hierin haalde CVP een absolute meerderheid in zowel de kamer als de senaat. Het katholieke kabinet bereidde meteen de

⁴⁶⁵ Dagboek aantekening op 27.2.1946, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁶⁶ Dagboek aantekening op 27.2.1946, Politiek Dagboek Achiel Van Acker, Privé-Archief Hans Van Acker.

⁴⁶⁷ Ongepubliceerde Mémoires Jacques Pirenne, passim, Algemeen Rijksarchief.

terugkeer van de vorst voor. Op 22 juli 1950 kwam Leopold voor het eerst sinds zijn deportatie in 1944 terug in België. Massale stakingen braken uit en na de dodelijke rellen in Grâce-Berleur, die bijna een revolutionair klimaat in het land ontketenden, werd snel getracht om tot een oplossing te komen. De onderhandelingen van de vorst zouden echter mislukken en uiteindelijk verklaarde eerste minister Duvieusart aan de koning dat enkel een troonsafstand een volledige escalatie van de rellen en een mogelijke revolutie zou verhinderen. De koning kon niet anders dan instemmen en abdiceerde ten gunste van kroonprins Boudewijn. Toen deze meerderjarig werd, deed Leopold III op 16 juli 1951 uiteindelijk volledig afstand van de troon en kende de koningskwestie haar definitieve einde ⁴⁶⁸.

⁴⁶⁸ WITTE (E.), Tussen restauratie en vernieuwing, pp. 35-38.

BESLUIT

Al in 1944 nam Van Acker een realistische, pragmatische houding aan. De fouten van de koning waren gemaakt en daar viel weinig aan te doen, zo redeneerde hij. Het enige wat nu belangrijk was, was er een oplossing voor vinden. Waar Van Acker in 1944 nog dacht dat de koning met een simpel gebaar als het zuiveren van zijn entourage de kritiek tegen hem kon laten verstommen, zou dat in de loop van 1945 snel veranderen. Het breekpunt in de houding tegenover de koning – niet enkel bij Van Acker, maar in de hele politieke wereld – ligt duidelijk in april. Op een korte periode werd de koning snel een gespreksonderwerp, met als belangrijkste gevolg dat de politieke partijen nog voor de bevrijding van de vorst stelling namen voor of tegen hem. De regering bleef op hetzelfde moment echter vasthouden aan een meer pragmatische houding, zoekend naar een constructieve oplossing die het beste was voor het land. Deze discrepantie tussen de regering en het partijpolitieke landschap, zou oorspronkelijk voor weinig problemen zorgen.

De regering bleef immers haar eigen spelletje spelen, waarbij Van Acker een houding aannam die regelrecht inging tegen de lijn van zijn eigen partij. Waar de BSP zich een harde, antileopoldistische lijn aanmat, vooral uit angst om aan de linkerkzijde kiezers te verliezen aan de communisten, bleef Van Acker nog tot begin juni geloven in een oplossing waarbij de koning terugkwam naar het land.

Doch ook zijn vertrouwen en eeuwige optimisme zou beginnen tanen. Al na het overleg tussen de delegatie politici en de vorst net na diens bevrijding, had Van Acker binnenskamers toegegeven dat een troonsafstand misschien wel de beste oplossing zou zijn. Toch zou hij zich bij zijn twee daaropvolgende ontmoetingen strikt houden aan de afspraken binnen de regering: de koning informeren maar hem geen oplossing opdringen. Bij de tweede ontmoeting – maar vooral bij de derde – zou de premier zijn informatie zó brengen dat een abdicatie de logische keuze zou zijn, de positie van de vorst werd tijdens die periode immers met de dag controversiëler. Het zou echter niet baten. Niettemin zou Van Acker zich wel over de troonrede van de koning buigen, het beste bewijs dat de eerste minister de koning helemaal niet in een hoek trachtte te dwingen. Na die derde ontmoeting zou Van Acker echter zijn laatste restje hoop verliezen. Ook binnen zijn regering was de tegenstand tegen een terugkeer zo sterk geworden, dat die oplossing verviel.

We kunnen stellen dat Van Acker tot tijdens de derde ontmoeting eigenlijk een aparte politiek voerde, wars van de overtuiging van zijn partij, in de veronderstelling dat hij de kwestie nog kon ‘forceren’. Toen hij nadien terug in België was, leek dat die houding onmogelijk was geworden. Zelfs met de beste wil kon hij de koning niet meer terughalen, het risico op desastreuze gevolgen was te groot geworden, ten gevolge van de verdere profilering van de partijen en de polarisering van het land. Daarnaast was Van Acker in het bezit gekomen van erg bezwarende documenten tegen de koning, wat hij zelf later als het beslissende argument zou aanhalen voor

zijn gewijzigde opvattingen. Op dat punt veranderde Van Acker zijn tactiek dan ook volledig, enkel een troonsafstand was nog realistisch.

Van Acker zelf zei steevast dat hij gedurende de hele periode slechts één zorg had: het belang van het land en het behoud van de monarchie. Na ons onderzoek moeten we ons daar inderdaad in grote mate achter scharen. Van Acker veranderde zijn tactiek pas van zodra hij ervan overtuigd was dat een terugkeer de natie en de monarchie meer schade zou toebrengen dan een abdicatie.

De gesprekken in juli waren erg intens en dramatisch, maar Van Acker bleef er vasthouden aan zijn overtuiging. De keuze die Van Acker Leopold liet – alweer met de steun van de regering – was in feite erg duidelijk: ofwel abdicerde hij, ofwel trotseerde hij parlementaire debatten over zijn houding. Dat het verblijf van Van Acker in Sankt Wolfgang zo lang bleef duren, was dan ook enkel het gevolg van de koppige houding van de koning, die koortsachtig bleef zoeken naar alternatieve oplossingen, vasthoudend aan zijn overtuiging dat de meerderheid van de bevolking hem gunstig gezind was. Voor de premier maakte dat weinig uit, naast die meerderheid was er immers een zeer gemotiveerde en goed georganiseerde minderheid die Leopold onder geen beding nog op de troon wou zien. De mislukking van de gesprekken in juli is dan ook enkel te wijten aan een gebrek van politiek inzicht van de koning en zijn naaste entourage.

Eens de uiteindelijke beslissing gevallen was, zat er voor Van Acker niets anders op dan de debatten te openen. Dat de premier voordien nog onderhandelingen aanging met de ondertussen ontslagnemende katholieke ministers, toont aan dat Van Acker tot op het laatste ogenblik getracht heeft de debatten te vermijden. Ook zijn nieuwe toenadering naar de katholieken nadien moet gezien worden in functie van Van Ackers pragmatische houding. Een verkiezingsstrijd over de persoon van de koning was een worst-case scenario dat de premier absoluut wou tegenhouden.

Hier speelden vanzelfsprekend ook electorale motieven mee, maar gezien die voor Van Acker in deze situatie samenvielen met zijn visie op het staatsbelang, is het onmogelijk om te onderscheiden welke van de twee de grootste invloed uitoefenden op de eerste minister. Uiteindelijk zouden de partijbelangen het pleit wel winnen. Zijn pogingen om op het einde van 1945 de val van de regering te ‘forceren’ zonder zelf verantwoordelijk te worden gesteld, zijn daar het beste bewijs van.

Dat de de koningskwestie een van de belangrijkste punten werd van de verkiezingen, was achteraf duidelijk onvermijdelijk, gezien de CVP gebrand was deze uit te spelen als strijdpunt, ondanks Van Ackers pogingen om dit te vermijden. Het succesvol vertragen van de publicatie van het dossier van de koning door Van Acker heeft de CVP misschien van een absolute meerderheid gehouden, doch dat is giswerk. De moeite die Van Acker zich getroost had, had er niet voor gezorgd dat de verkiezingen teleurstellend waren voor de BSP.

Het is duidelijk dat Achiel Van Acker in de door ons onderzochte periode zijn politiek liet bepalen door wat hijzelf zag als het algemene belang. Als het nodig bleek, ging hij daarbij zelfs in

tegen de lijn van de BSP. Slechts aan het einde van 1945, toen de verkiezingen nakend waren, veranderde hij zijn houding en stelde hij zijn politiek vooral in functie van electorale motieven.

Wat hij echter nooit deed, was zich laten leiden door persoonlijke sympathieën of antipathieën. Over de houding van Leopold in se was Van Acker dan wel erg verontwaardigd, hij liet de koning pas definitief vallen toen diens positie onmogelijk was geworden. Dat de koning in zijn ogen een probleem was, had geen belang. De koning echter een objectief probleem was geworden.

We sluiten af met een citaat van Van Acker omstreeks 1950. Hieruit blijkt duidelijk dat slechts deed wat hij dacht dat logisch en realistisch was: 'Het oordeel dat men heeft betreffende de koningskwestie is vaak een blind oordeel. Laten wij ons gedurende enkele ogenblikken buiten de grenzen stellen om deze kwestie objectief te beoordelen. Laten wij een ogenblik veronderstellen dat het de koning van Engeland is die naar Berchtesgaden zou geweest zijn, of die een telegram met gelukwensen aan de Fuhrer heeft verstuurd, laten wij veronderstellen dat de koningin van Holland aldus gehandeld zou hebben, ons oordeel betreffende deze vorsten zou zeker ongunstig zijn' ⁴⁶⁹.

⁴⁶⁹ Ongedateerde nota omstreeks 1950, Microfilm 101/1163, Archief Achiel Van Acker, Rijksarchief Brugge

BIBLIOGRAFIE

1. Onuitgegeven Bronnen

1.1 Openbare archieven

Algemeen Rijksarchief, Brussel

- Onuitgegeven Mémoires Jacques Pirenne
- Notulen van de ministerraad, on-line
 - Regering Hubert Pierlot (27.9.1944 – 2.2.1945)
 - Regering Achiel Van Acker I & II (12.2.1945 – 18.2.1945)

Archief van het Koninklijk Paleis, Brussel

- Archief van het Secretariaat van koning Leopold III (J. Pirenne)
 - Dossier 53, 54
- A.G.A Prinses Lilian-Roi Léopold III
 - Dossier 51

Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA), Brussel

- Deelarchief Foreign Office met betrekking tot België (op microfilm)
 - Microfilm 123/593 – 600
 - Microfilm 371/49007 – 49010
- Documenten Van Straelen, met betrekking tot de koningskwestie
 - twee fardes

Diplomatiek Archief, Brussel

- Papieren De Staercke
 - 18.298/II/2 'Question Royale'

Provinciaal Rijksarchief, Brugge

- Archief Achiel Van Acker (op microfilm) : archiefbescheiden met betrekking tot de koningskwesie (1944-1953)

- Microfilm 63/667
- Microfilm 64/667 – 673
- Microfilm 66/680 – 689
- Microfilm 67/690 – 698
- Microfilm 79/905
- Microfilm 80/905 – 912
- Microfilm 100/1163
- Microfilm 101/1163 – 1165
- Microfilm 102/1165 – 1173
- Microfilm 103/1177 – 1181

AMSAB – Instituut voor Sociale Geschiedenis, Gent

- Notulen van het Partijbureau (1944-1945)

Universiteitsbibliotheek Gent

- Parlementaire Handelingen Kamer en Senaat (1944-1946)

1.2 Private archieven

- Privé-archief Hans Van Acker
 - Politieke Dagboeknotities Achiel Van Acker: 1944-1946
 - ‘Aan het Roer’, Onafgewerkte Mémoires Achiel Van Acker

2. Literatuurlijst

BRELAZ (Michel), Léopold III et Henri de Man, Genève, Ed. des antipodes, 1988, 340 p.

CAPELLE, Dix-huit ans auprès du roi Léopold, Paris, Fayard, 1970, 418 p.

CARTON DE WIART (Henry), Souvenirs Politiques,

DE JONGHE (A.), 'Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland (7 juni 1944)', In: Bijdragen, Navorsings- en studiecetrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 1988, pp.5-120.

DE STAERCKE (André), Alles is voorbijgegaan als een schaduw. Mémoires over het regentschap en de koningskwestie, Tielt, Lannoo, 2003, 359p.

DUVIEUSART, (J.). La question royale, crise et dénouement. Brussel, Éditions Complexe, 1986, 231 p.

EYSKENS (Gaston), Gaston Eyskens : de memoires / Samenst. en red.: Jozef Smits, Tielt, Lannoo, 1993, 1005p.

FAYAT (H). "Leopold III en de regering". In: Socialistische Standpunten, 1981, pp. 219-229.

FISCHER (G.), Achille van acker, l'idéaliste réaliste. Preface de Victor Laroche, Brussel, 1957, 79p.

GERARD-LIBOIS (Jules), 1950 : l'effacement de Léopold III : tempête au PSC-CVP, Bruxelles, CRISP, 1987. 59 p.

GROOTAERS (Jan), Achiel van Acker in het parlement (1927-1974), Brussel, Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek, 1975, 142p.

HUYSE (Luc), De gewapende vrede, politiek in België na 1945, Leuven, Kritak, 1980, 122p.

HUYSE (L.), De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950. Leuven, Van Halewyck, 1995, 230p.

HUYSE (L.),DHONDT (S.), Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952, Leuven, Kritak, 1991, 312p.

KEYES (Roger), Leopold III : complot tegen de koning. 2 : 1940-1951, Tielt, Lannoo, 1987, XII, 500p.

LEFEBVRE (Daniël), De communautaire aspecten van de koningskwestie onder de regering van Leopold III (1940-1950), Gent, UGent, 1977, s.p.

LIBOIS-GOTOVITCH, Leopold III: le non-retour, CRISP, 1983, 37 p.

LEOPOLD III (koning van België), Kroongetuige : over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap, Tielt, Lannoo, 2001, 271 p.

MAESSCHALCK (M.), “Een cruciale fase in de koningskwestie (febr.-juli 1945). Een inhoudsanalyse van zes Belgische dagbladen”, In: BTNG, XV, 1984, 1-2, pp. 201-251

MATHÉ (Sis), Het “tweede deel” van de repressie. De vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog. Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, s.p.

NUYTTENS (Michiel), Inventaris van het archief Achille van Acker (1989-1975), Brussel, Rijksarchief, 1994, 339p.

PIRENNE, Mémoires et notes politiques, Verviers, Gérard, 1975, 461 p.

RASKIN (Evrard) Prinses Lilian : de vrouw die Leopold III ten val bracht, Antwerpen, Houtekiet, 1998, 304 p.

SMETS (Daniël), De houding van de Gentse socialisten tegenover de koningskwestie (1945-1951), Gent, s.n., 1983, 100p.

SOLEME (O.), De val van de regeringen in België, 1945-1947 (Van Acker II, Spaak II, Van Acker III, Huysmans), KUL, Licentiaatsproefschrift in de Politieke Wetenschappen, 1988.

THEUNISSEN (Paul), 1950: Ontknoping van de koningskwestie, Antwerpen, Nederlandsche boekhandel, 1984, 180p.

VAN OVERSTRAETEN (Raoul), Léopold III prisonnier, Bruxelles, Didier Hatier, 1986, 315 p.

VAN DEN WIJNGAERT (Mark), Een koningsdrama: de biografie van Leopold III / Mark Van den Wijngaert, Michel Dumoulin en Vincent Dujardin, Antwerpen, Manteau, 2001, 262 p.

VANSTEENKISTE (Stéphane), De Belgische Socialistische Partij van de bevrijding tot de eerste naoorlogse verkiezingen (17/2/1946): breuk of continuïteit van het verleden, Gent, s.n., 1967, 202p.

VANTHEMSCHE (Guy), De beginjaren van de sociale zekerheid in België, 1944-1963, Brussel, VUBpress, 1994, 206p.

VANTHEMSCHE (Guy), Het sociaal pact van 1944: oorsprong, betekenis en gevolgen, Brussel, VUBpress, 1995, 368p.

VELAERS (J.), VAN GOETHEM (H.), Leopold III : de koning, het land, de oorlog, Tielt, Lannoo, 1994, 1152 p.

VERMEYLEN (P.), Een gulzig leven, Leuven, Kritak, 1984, 261 p.

WILLEMS (Luc), Koning Leopold III en de persfotografie : beeldpropaganda en -informatie tijdens de koningskwestie (1944-1950), Gent, RUG, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Sectie geschiedenis, 1992, s.p.

WITTE (E.), DESCHOUWER (K.), HEMMERIJCKX (R.), e.a., Tussen restauratie en vernieuwing : aspecten van de Belgische naoorlogse politiek (1944-1950 /red.: E. Witte e.a.; voorw. J. Craeybeckx, Brussel, VUB press, 1990, 352 p.

WITTE, CRAEYBECKX, MEYNEN, Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden, Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990, 416p.

DIVERSE AUTEURS, Liber Amicorum Achiël van Acker, Brugge, Orion, 1973, 249 p.

BIJLAGEN

BIJLAGE I : Samenstelling van de naoorlogse regeringen Pierlot, Van Acker I en Van Acker II

Naoorlogse regering Pierlot (27.9.1944 – 7.2.1945) (Kath.-Lib.-Soc.-Com.)

Eerste Minister: H. PIERLOT (K)

Buitenlandse Zaken: P.H. SPAAK (S)

Binnenlandse Zaken: E. RONSE (K)

Op. Ond.: V. DE LAVELEYE (L)

Justitie: M. VERBAET (K)

Financiën: C. GUTT (Techn.)

Landbouw: H. de la BARRE d'ERQUELINNES (K)

Openbare Werken: H. VOS (S)

Arbeid en Sociale Voorzorg: A. VAN ACKER (S)

Economische Zaken en Middenstand.: J. DELRUELLE (L)

Vervoer, P.T.T., N.I.R.: E. RONGVAUX (S)

Landsverdeding: F. DEMETS (L)

Koloniën: A. de VLEESCHAUWER (K)

Openbare Gezondheid: A. MARTEAUX (Com) (Sinds 16.11.1944: E. RONSE (K) en sinds 12.12.1944: A. VAN ACKER (S))

Ravitaillering: L. DELSINNE (S)

Zonder portefeuille: Ch. DE VISSCHER (K) (R. DISPY (Com) tot 16.11.1944, F. DEMANY (Com) tot 16.11.1944, A. DE SCHRIJVER (K), P. KRONACKER (L) sinds 12.12.1944

Regering VAN ACKER I (12.2.1945 – 2.8.1945) (Kath.-Lib.-Soc.-Com.)

Eerste Minister en Kolenmijnen: A. VAN ACKER (S)

Buitenlandse Zaken: P.H. SPAAK (S)

Binnenlandse Zaken: A. VAN GLABBEKE (L)

Openbaar Onderwijs: A. BUISSERET (L)

Justitie: Ch. du BUS de WARNAFFE (K)

Financiën: G. EYSKENS (K)

Landbouw: L. DELVAUX (K)

Openbare Werken: H. VOS (S)

Arbeid en Sociale Voorzorg: L. TROCLET (S)

Economische Zaken: A. DE SMAELE (Techn.)

Verkeerswezen: E. RONGVAUX (S)

Landsverdediging: L. MUNDELEER (L)
Koloniën: E. DE BRUYNE (K)
Openbare Gezondheid: A. MARTEAUX (Com.)
Nationale Informatie: E. RONSE (K)
Ravitaillement: E. LALMAND (Com.)
Oorlogsslachtoffers: H. PAUWELS (K)
Zonder portefeuille: P. KRONACKER (L)

Regering VAN ACKER II (3.8.1945 – 9.1.1946) (Soc.-Lib.-Com.-U.D.B.)

Eerste Minister en Kolenmijnen: A. VAN ACKER (S)
Buitenlandse Zaken: P.H. SPAAK (S)
Binnenlandse Zaken: A. VAN GLABBEKE (L)
Openbaar Onderwijs: A. BUISSET (L)
Justitie: M. GRÉGOIRE (U.D.B.)
Financiën: F. DE VOGHEL (Techn.)
Landbouw: R. LEFÈBVRE (L)
Openbare Werken: H. VOS (S)
Arbeid en Sociale Voorzorg: L. TROCLET (S)
Economische Zaken: A. DE SMAELE (Techn.)
Verkeerswezen: E. RONGVAUX (S)
Landsverdediging: L. MUNDELEER (L)
Koloniën: R. GODDING (L)
Openbare Gezondheid: A. MARTEAUX (Com.)
Ravitallering: E. LALMAND (Com.)
Oorlogsslachtoffers: A. van den BRANDEN de REETH (Techn.)
Oorlogsschade: J. BASIJN (U.D.B.)
Invoer: P. KRONACKER (L.)